

STROKOVNE PODLAGE IN IZHODIŠČA ZA PRENOVO STROKOVNIH STANDARDOV IN PRIPOROČIL ZA VISOKOŠOLSKE KNJIŽNICE

Ljubljana, maj 2021

Strokovne podlage in izhodišča za prenovo strokovnih standardov in priporočil za visokošolske knjižnice

Strokovne podlage in izhodišča za prenovo strokovnih standardov in priporočil za visokošolske knjižnice

Avtorji: Melita Ambrožič, Primož Južnič, Mirjam Kotar, Petruša Miholič, Zdenka Petermanec

Jezikovni pregled: Janez Jug

Zasnova naslovne strani: Kabinet 01

Oblikovanje in prelom: Marko Aupič

Izdala in založila: Narodna in univerzitetna knjižnica

Za izdajatelja: Viljem Leban

Leto izdaje: 2021

Publikacija je dostopna na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-7CDCZY7L>

© Narodna in univerzitetna knjižnica, 2021

Imetnik avtorskih pravic na tem delu je Narodna in univerzitetna knjižnica.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0).

Publikacija je brezplačna.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 67522563

ISBN 978-961-7091-17-5 (PDF)

KAZALO VSEBINE

1 UVOD	7
2 SODOBNI TRENDI V VISOKOŠOLSKEM KNJIŽNIČARSTVU	8
2.1 VISOKOŠOLSKE KNJIŽNICE V SPREMINJAJOČEM SE OKOLJU	8
2.2 TEMELJNA PODROČJA SPREMEMB V VISOKOŠOLSKEM KNJIŽNIČARSTVU	12
2.2.1 Informacijski viri in njihova uporaba	12
2.2.2 Visokošolske knjižnice kot prostor	14
2.2.3 Podpora knjižnic pedagoškemu delu	17
2.2.4 Podpora knjižnic raziskovalnemu delu	18
2.2.5 Kadri	20
2.2.6 Organizacija knjižnic	21
2.3 NOVA VLOGA IN DOJEMANJE VISOKOŠOLSKIH KNJIŽNIC	22
3 STANJE SLOVENSКИH VISOKOŠOLSKIH KNJIŽNIC	22
3.1 VISOKOŠOLSKE KNJIŽNICE V ŠTEVILKAH.....	22
3.1.1 Vrednosti izbranih statističnih spremenljivk za leto 2019	22
3.1.2 Kvantitativni kazalci knjižnične dejavnosti za leti 2009 in 2019	24
3.1.3 Kvantitativni kazalniki knjižnične dejavnosti za leti 2009 in 2019	32
3.2 KVALITATIVNI KAZALNIKI KNJIŽNIČNE DEJAVNOSTI.....	39
3.2.1 Uvod	39
3.2.2 Pravno formalni status knjižnice	40
3.2.3 Namen, poslanstvo in cilji knjižnice	41
3.2.4 Upravljanje in vodenje knjižnice.....	43
3.2.5 Evalvacija knjižnice.....	43
3.2.6 Zgradba, prostori in oprema knjižnice	45
3.2.7 Knjižnični delavci	47
3.2.8 Proračun knjižnice	48
3.2.9 Knjižnična zbirka in drugi informacijski viri ter njihova dostopnost	50
3.2.10 Knjižnične storitve	51
3.2.11 Izobraževalna dejavnost in sodelovanje knjižnice v študijskem ter raziskovalnem procesu.....	52
3.3 (NE)SPodbudni pogoji za razvoj slovenskega visokošolskega knjižničarstva.....	54
4 STROKOVNI STANDARDI V VISOKOŠOLSKEM KNJIŽNIČARSTVU	56
4.1 NAMEN IN VRSTE STANDARDOV	56
4.2 STANDARDIZACIJA V KNJIŽNIČARSTVU	56
4.3 STROKOVNI STANDARDI ZA VISOKOŠOLSKE KNJIŽNICE	58
5 UVELJAVLJANJE STROKOVNIH STANDARDOV ZA VISOKOŠOLSKE KNJIŽNICE V PRAKSI ...	60
5.1 POZNAVANJE IN UPORABA STROKOVNIH STANDARDOV	60
5.2 PRIMERI UVELJAVLJANJA STROKOVNIH STANDARDOV V PRAKSI.....	63
5.2.1 Univerza v Mariboru	63
5.2.2 Univerza v Ljubljani	64
5.2.3 Univerza na Primorskem	67
5.2.4 Univerza v Novi Gorici	68

6 PRENOVA STROKOVNIH STANDARDOV IN PRIPOROČIL ZA VISOKOŠOLSKE KNJIŽNICE ...	69
6.1 RAZLOGI ZA PRENOVO DOKUMENTA.....	69
6.2 DEJAVNOSTI DELOVNE SKUPINE	70
6.3 IZHODIŠČA ZA PRENOVO DOKUMENTA, NJEGOVA VSEBINA IN UPORABNOST.....	71
7 NAVEDENI VIRI IN LITERATURA	73

KAZALO SLIK

<i>Slika 1: Število fizičnih obiskov za leti 2009 in 2019</i>	28
<i>Slika 2: Število izposojenih knjižničnih enot za leti 2009 in 2019</i>	29
<i>Slika 3: Medknjižnična izposoja gradiva (enote) za leti 2009 in 2019</i>	30
<i>Slika 4: Število izvedenih ur izobraževanja za uporabnike knjižnic za leti 2009 in 2019</i>	30
<i>Slika 5: Število kreiranih in redigiranih zapisov za bibliografije raziskovalcev za leti 2009 in 2019</i>	31
<i>Slika 6: Sredstva za nakup vsega knjižničnega gradiva (v EUR) za leti 2009 in 2019</i>	31
<i>Slika 7: Sredstva za nakup elektronskih informacijskih virov (v EUR) za leti 2009 in 2019</i>	32
<i>Slika 8: Število enot knjižničnega gradiva na potencialnega uporabnika za leti 2009 in 2019</i>	33
<i>Slika 9: Letni prirast knjižničnega gradiva na fizičnih nosilcih na potencialnega uporabnika za leti 2009 in 2019</i>	34
<i>Slika 10: Število potencialnih uporabnikov na uporabniško mesto za leti 2009 in 2019</i>	34
<i>Slika 11: Neto uporabna površina knjižnice (m²) na potencialnega uporabnika za leti 2009 in 2019</i>	35
<i>Slika 12: Število izposojenih enot gradiva na potencialnega uporabnika za leti 2009 in 2019</i>	36
<i>Slika 13: Število izposojenih fizičnih enot gradiva na EPZ strokovnega knjižničarskega delavca za leti 2009 in 2019</i>	37
<i>Slika 14: Število medknjižnično posredovanih dokumentov na EPZ strokovnega knjižničarskega delavca za leti 2009 in 2019</i>	37
<i>Slika 15: Število bibliografskih zapisov za osebne bibliografije raziskovalcev v sistemu COBISS na EPZ strokovnega knjižničarskega delavca za leti 2009 in 2019</i>	38
<i>Slika 16: Delež stroškov za nakup in zagotavljanje dostopa do elektronskih informacijskih virov glede na celotne stroške nabave knjižničnega gradiva za leti 2009 in 2019</i>	39
<i>Slika 17: Opredelitev statusa knjižnice v dokumentih visokošolskega zavoda (n = 59)</i>	41
<i>Slika 18: Vizija in poslanstvo knjižnice</i>	41
<i>Slika 19: Strategija razvoja knjižnice (n = 58)</i>	42
<i>Slika 20: Vključenost knjižnice v procese načrtovanja v okviru visokošolskega zavoda (n = 59)</i>	42
<i>Slika 21: Vključenost ciljev knjižnice med cilje visokošolskega zavoda (n = 58)</i>	42
<i>Slika 22: Izvajanje evalvacij uspešnosti delovanja knjižnice (n = 58)</i>	44
<i>Slika 23: Vključenost rezultatov evalvacije knjižnice v poročila matičnega visokošolskega zavoda (n = 58)</i>	44
<i>Slika 24: Načrtovanje prostorov knjižnice (n = 58)</i>	45
<i>Slika 25: Ustreznost pogojev v skladiščnih prostorih knjižnice (n = 58)</i>	46
<i>Slika 26: Opremljenost knjižnice z varovalnim sistemom (n = 57)</i>	46
<i>Slika 27: Pogoji za prostorsko širitev knjižnice (n = 58)</i>	46
<i>Slika 28: Ustrežno število študijskih mest v knjižnici (n = 58)</i>	47
<i>Slika 29: Ustrezna sredstva za vzdrževanje, posodabljanje, popravilo in zamenjavo opreme knjižnice (n = 57)</i> ..	47
<i>Slika 30: Ustrežno število zaposlenih v knjižnici (n = 57)</i>	48
<i>Slika 31: Finančni načrt knjižnice kot del finančnega načrta visokošolskega zavoda (n = 55)</i>	49
<i>Slika 32: Delež sredstev za nabavo informacijskih virov je določen v letnem proračunu knjižnice oziroma v finančnem načrtu visokošolskega zavoda (n = 56)</i>	51
<i>Slika 33: Izdelan letni program izobraževanja uporabnikov (n = 56)</i>	52
<i>Slika 34: Vključenost informacijskega opismenjevanja v študijski proces visokošolskega zavoda (n = 56)</i>	53
<i>Slika 35: Primeri uporabe dokumenta Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (n = 20)</i>	61
<i>Slika 36: Uporaba kvalitativnih kazalnikov uspešnosti delovanja visokošolske knjižnice (n = 17)</i>	62
<i>Slika 37: Uporaba kvantitativnih kazalcev in kazalnikov uspešnosti delovanja visokošolske knjižnice (n = 16)</i>	62

KAZALO TABEL

<i>Tabela 1: Knjižnična zbirka in letni prirast gradiva na fizičnih nosilcih za leti 2009 in 2019</i>	25
<i>Tabela 2: Uporabniška mesta in neto površina knjižnic (m²) za leti 2009 in 2019</i>	26
<i>Tabela 3: Aktivni člani knjižnic in potencialni uporabniki za leti 2009 in 2019</i>	26
<i>Tabela 4: Zaposleni v knjižnicah za leti 2009 in 2019</i>	27
<i>Tabela 5: Pravno formalni status knjižnice (n = 59)</i>	40
<i>Tabela 6: Knjižnica deluje v okviru oziroma za visokošolski zavod (n = 59)</i>	40
<i>Tabela 7: Vključenost evalvacije dejavnosti knjižnice glede na univerzo (n = 58)</i>	44
<i>Tabela 8: Vključenost evalvacije dejavnosti knjižnice glede na njen pravno formalni status (n = 58)</i>	45
<i>Tabela 9: Ustrezno število zaposlenih v knjižnici za izpolnjevanje potreb uporabnikov in nemoteno izvajanje knjižnične dejavnosti (n = 57)</i>	48
<i>Tabela 10: Zadostna sredstva za izvajanje osnovnih storitev knjižnice (n = 55)</i>	49
<i>Tabela 11: Zadostna sredstva za razvoj knjižnične zbirke in za zagotavljanje drugih informacijskih virov knjižnice (n = 54)</i>	49
<i>Tabela 12: Zadostna sredstva za ustrezno število in strukturo zaposlenih (n = 52)</i>	50
<i>Tabela 13: Zadostna sredstva za razvojne naloge (n = 55)</i>	50
<i>Tabela 14: Sodelovanje knjižnice pri gradnji institucionalnega repozitorija (n = 56)</i>	51
<i>Tabela 15: Ustrezna sredstva knjižnice za izvajanje izobraževanja uporabnikov (n = 56)</i>	52
<i>Tabela 16: Ustrezni knjižnični prostori za izvajanje izobraževanja uporabnikov (n = 55)</i>	53
<i>Tabela 17: Opremljenost knjižnice z učno tehnologijo za izobraževanje uporabnikov (n = 56)</i>	53
<i>Tabela 18: Sodelovanje knjižnice s programi informacijskega opismenjevanja v študijskem procesu visokošolskega zavoda (n = 56)</i>	54
<i>Tabela 19 Kreditna ovrednotenost programov informacijskega opismenjevanja študentov (n = 56)</i>	54

1 UVOD

Od sprejetja trenutno še veljavnih strokovnih standardov za slovenske visokošolske knjižnice (Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic, 2012) mineva desetletje, obeleženo s številnimi spremembami tako v visokoškolskem in širšem okolju kot tudi v organizaciji ter ponudbi storitev visokošolskih knjižnic, njihovem umeščanju v dejavnosti matičnih visokošolskih ustanov in potrebnih novih znanjih za uspešno prilagajanje spremembam. Ameriško združenje visokošolskih kolidžev in znanstvenih knjižnic (ACRL – Association of College and Research Libraries) vsaki dve leti objavi poročilo o glavnih razvojnih trendih na področju visokošolskega knjižničarstva, v zadnjem (2020 top trends ..., 2020) na prvo mesto postavlja ravno nujnost obvladovanja sprememb in priprave zaposlenih v knjižnicah na nepredvidljivo ter negotovo prihodnost. Da bi se lahko knjižničarji pravočasno in na primeren način odzivali na spremembe v akademskem in širšem okolju, morajo spremembe ne le ponotranjiti kot nujni del razvoja ampak jih znati tudi upravljati.

Omenjeno poročilo opozarja tudi na »dramatične« spremembe na vseh poklicnih področjih, ne le v knjižničarstvu, ki jih prinaša razvoj umetne inteligence in sistemov za strojno učenje. Tehnologije umetne inteligence se razvijajo že več kot pol stoletja, še zlasti hitro v zadnjem desetletju, zaradi vedno bolj zmogljivih računalnikov in dostopnosti ogromnih količin podatkov¹. Njihovo uvajanje v dejavnosti knjižnic pa ni povezano le z zagotavljanjem ustreznih pogojev, tj. računalniške in komunikacijske podpore ter usposobljenega osebja, ampak tudi z mnogimi etičnimi vprašanji, vprašanji varovanja osebnih podatkov in zasebnosti uporabnikov ter vprašanji varovanja intelektualne lastnine (IFLA Statement on Libraries ..., 2020). In ne nazadnje, visokošolskim knjižnicam nalaga novo odgovornost – razvoj programov izobraževanja uporabnikov za informacijsko pismenost, nadgrajenih z vsebinami digitalne pismenosti in vključenih v izvajanje pedagoškega procesa.

Pomembnim spremembam lahko sledimo tudi na področju znanstvenega komuniciranja. Zaznamujejo jih prizadevanja za odprto znanost, med drugim za odprt dostop do znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov. Avtorici Kuhar in Koler Povh (2019) poudarjata, da je v konceptu odprte znanosti zaloga znanja odprto dostopna in brezplačna in lahko zaobide okolje visokošolskih knjižnic, vloga visokošolskega knjižničarja ne izgublja na pomembnosti. »S pojavom odprte znanosti se ponujajo možnosti preoblikovanja nalog knjižničarjev, kot je npr. sodelovanje pri izgradnji institucionalnih repozitorijev. Podpora znanstveni komunikaciji in svetovanje raziskovalcem, preverjanje podobnosti vsebin, delo z metapodatki z namenom najdljivosti in trajnega ohranjanja ter pomoč pri urednikovanju so nekatere izmed novih nalog knjižničarjev, ki jih ponuja pojav odprte znanosti.« (str. 89) Rezultati raziskave, ki sta jo opravili avtorici, so pokazali pomanjkljivo poznavanje pomena širšega pojma odprte znanosti med slovenskimi visokoškolskimi knjižničarji, vključenim v raziskavo, ter njihovo premajhno vključenost v dejavnosti na področju odprte znanosti. Kljub temu pa lahko ugotovimo, da je večina visokošolskih knjižnic že dejavno vključenih v gradnjo odprto dostopnih institucionalnih repozitorijev ter v dejavnosti nabavnih konzorcijev mednarodne znanstvene literature, ki se uspešno pogajajo za pogoje uporabe elektronskih informacijskih virov in možnosti objavljanja v odprtem dostopu.

Pred številne nove izzive je visokošolske knjižnice širom sveta postavila pandemija novega koronavirusa, ki je izvajanje pedagoškega in znanstvenoraziskovalnega dela skoraj v celoti prestavila v spletno okolje, s tem pa posledično vplivala tudi na hitrejšo digitalno preobrazbo visokošolskih knjižnic.

¹ Evropski parlament navaja, da je umetna inteligenca prednostna naloga Evropske unije in bo imela glede na napovedi ključno vlogo v digitalni preobrazbi gospodarstva in družbe. Glej več: <https://www.europarl.europa.eu/news/sl/headlines/society/20200827STO85804/kaj-je-umetna-inteligenca-in-kako-se-uporablja-v-praksi>

V novih razmerah so dobile priložnost za reorganizacijo, osmislitev svoje vloge znotraj izobraževalnega in raziskovalnega procesa, uvajanje novih storitev in načinov komuniciranja z uporabniki, pa tudi za izkazovanje inovativnosti.

Ob prenovi strokovnih standardov za slovenske visokošolske knjižnice je delovna skupina preučila obsežen nabor objavljenih prispevkov o glavnih razvojnih trendih na področju visokošolskega knjižničarstva v svetu in z analizo statističnih ter drugih podatkov o delu slovenskih visokošolskih knjižnic poskušala ugotoviti njihovo stanje in potenciale za razvoj. Preverila je tudi uporabo obstoječih strokovnih standardov v knjižnicah in v evalvacijskih postopkih. Kljub kratkemu času za izvedbo projektne naloge je na osnovi ugotovitev besedilo standardov ne le posodobila, ampak v dokument vključila tudi nove vsebine, ki se nanašajo na kazalce in kazalnike za ugotavljanje uspešnosti delovanja visokošolskih knjižnic ter na metode in načine ocenjevanja njihovega vpliva na posameznike in okolje.

2 SODOBNI TRENDI V VISOKOŠOLSLEM KNJIŽNIČARSTVU

2.1 VISOKOŠOLSKE KNJIŽNICE V SPREMINJAJOČEM SE OKOLJU

Visokošolsko knjižničarstvo se danes srečuje s številnimi vprašanji in izzivi, povezanimi s storitvami, prostori, in tudi s celotno organizacijo dejavnosti knjižnic. Ne glede na to, ali se pojavljajo vsakodnevno ali so dolgoročneje narave, so vzroki zanje podobni. Nanje opozarjajo številna poročila, analize in raziskave s področja knjižničarstva, ki poudarjajo negotovost in prelomen trenutek za visokošolske knjižnice tako danes kot v bližnji prihodnosti. Obstaja splošno soglasje, da je treba v delovanje visokošolskih knjižnic uvesti spremembe, ki bodo zagotovile ne le »preživetje« knjižnic, ampak tudi ponovno osmislile njihovo vlogo in pomen za delovanje ter razvoj visokošolskih ustanov, v okviru katerih delujejo. Zdi se, da v visokošolskem knjižničarstvu še ni prišlo do soglasja in dogovora o obsegu, ukrepih in hitrosti potrebnih sprememb in da visokošolski knjižničarji vse prevečkrat čakajo na odgovore, ki naj bi jih namesto njih samih prinesle razprave med različnimi deležniki. Takšna naravnost otežuje komunikacijo ter prenovo in reorganizacijo knjižnic, saj brez soglasja med visokošolskimi knjižničarji pravih odgovorov na izzive ni mogoče najti. Zato raziskovalce s področja visokošolskega knjižničarstva ne zanimajo le mnenja knjižničarjev, temveč vse bolj tudi mnenja, stališča in želje uporabnikov knjižnic, to je študentov, zaposlenih, vodstev in financerjev visokošolskih ustanov. Rezultati raziskav poskušajo odgovoriti na vprašanje, kako omenjeni deležniki dojemajo visokošolske knjižnice in njihove storitve, kaj pričakujejo od njih in kakšen položaj v visokošolskih ustanovah jim pripisujejo.

Rezultati novejših raziskav v svetu za visokošolske knjižnice niso najbolj ugodni in zaradi njih smo lahko dokaj zaskrbljeni, hkrati pa jih lahko sprejmemo kot izziv in spodbudo za nadaljnji razvoj. Vse kaže na to, da vodstva visokošolskih ustanov od knjižničarjev pričakujejo večji prispevek k podpori, tako poučevanju in učenju kot tudi raziskovanju, kar se jasno odraža v rezultatih študije, ki jo je naročilo Britansko združenje visokošolskih in nacionalnih knjižnic (SCONUL – Society of College and National and University Libraries) in jo poimenovalo »pogled od zgoraj« – torej pogled uporabnikov in zaposlenih na visokošolskih ustanovah na njihove knjižnice (Baker in Allden, 2017). Pri anketiranih je bilo očitno zaznati kar nekaj ravnodušnosti do knjižnic na splošno in bilo je mogoče ugotoviti, da problematike knjižničarstva ne zaznavajo kot zelo pomembne. Kar nekaj anketirancev je jasno izrazilo željo, da bi morali biti knjižničarji dejavni tudi zunaj svojega ožjega področja dela, npr. pri reševanju širših univerzitetnih vprašanj in izzivov. Naslednja študija SCONUL-a (Pinfield idr., 2017) je odkrila tudi zaskrbljenost anketirancev zaradi izoliranosti, počasnega premika k spremembam in nezadostne inovativnosti knjižničarjev v visokošolskih knjižnicah. Zaradi tega naj bi bil interes za knjižnične storitve v visokošolskih ustanovah vse manjši, kar so pri podobni raziskavi potrdili tudi v Združenih državah

Amerike (v nadaljevanju: ZDA). Posledice tega se kažejo v tem, da vodstva visokošolskih ustanov slabo poznajo dejavnosti knjižnic.

Seveda opozorila o tem, da se morajo visokošolske knjižnice spreminjati in prilagajati potrebam svojega okolja, niso značilna le za najbolj razvite države sveta. Tudi v državah v razvoju se pojavljajo enake ugotovitve, kar kaže raziskava v Južni Afriki (Raju, 2014). Podobno kot v razvitejših državah so tudi tukaj prišli do podobnih sklepov in se zato še posebej posvečajo problematiki zaposlenih v knjižnicah. Pri tem se jim kot ključno postavlja vprašanje, kako zaposlene v visokošolskih knjižnicah ustrezno izobraziti in usposobiti, da bodo sposobni ne le odgovarjati na spremembe v visokem šolstvu, ampak jih tudi sooblikovati in biti njihov aktiven udeleženec. Ugotavljajo, da se mora tradicionalna visokošolska knjižnica temeljito spremeniti. Dramatične spremembe v visokošolskem okolju so znatno vplivale na zahteve po znanju in spretnostih, ki naj bi jih izkazovali strokovnjaki s področja bibliotekarske in informacijske znanosti (visokošolski knjižničarji), ki delujejo v tem okolju. Raziskava je izhajala iz raziskovalnega vprašanja: katera znanja in spretnosti so ključna za strokovnjake s področja bibliotekarske in informacijske znanosti, da bi lahko učinkovito in uspešno opravljali dela v visokošolskih knjižnicah v Južni Afriki? Raziskovalni podatki so bili pridobljeni z vsebinsko analizo oglasov za delovna mesta in z izvedbo delno-strukturiranih intervjujev. Na osnovi triangulacije podatkov so raziskovalci pridobili osnovno sliko ključnih znanj in spretnosti, ki bi jih morali imeti zaposleni v visokošolskih knjižnicah. Študija je pomembna tudi za kontekst visokošolskih knjižnic v ostalih delih sveta.

Če v najbolj razvitih državah raziskovalci opozarjajo na težave visokošolskih knjižnic pri prilagajanju in odgovorih na sodobne izzive akademskega okolja, lahko sklepamo, da imamo tudi v Sloveniji podobne težave. Avtorica Ambrožič (2013) v preglednem članku o preobrazbi visokošolskih knjižnic sicer ugotavlja, da so se z omenjenimi težavami oziroma izzivi slovenske visokošolske knjižnice srečale pozneje kot njihove vrstnice v razvitejših okoljih. Upravičeno tudi opozarja, da je težava predvsem v njihovi majhnosti, kar je slovenska značilnost. Leta 2011 je namreč le četrtnina visokošolskih knjižnic imela več kot tri zaposlene in to se do danes ni spremenilo. Zato je toliko bolj pomembno sodelovanje in povezovanje knjižnic, kar bi morala biti osnovna usmeritev njihovega razvoja. Tudi v Sloveniji so novejša raziskava razkrile, da uporabniki slabo poznajo knjižnice in njihovo delo, vendar pa hkrati knjižnice poročajo o visoki uporabi nekaterih storitev, kot sta predvsem dostop do mednarodnih znanstvenih informacijskih virov, ki ga omogočajo knjižnični nabavni konzorciji, in uporaba knjižničnega informacijskega sistema COBISS (Vilar idr., 2015).

Čeprav praviloma kot gonilno silo sprememb v visokošolskem knjižničarstvu poudarjamo razvoj informacijske tehnologije, je takšen pristop pomanjkljiv in opozarja samo na en vidik. Če gledamo samo na tehnologijo, pozabljamo najpomembnejše – uporabnike ter njihove potrebe, zahteve, želje in pričakovanja. Samo njihove potrebe lahko določajo delovanje knjižnic in njihove storitve. Namreč, knjižnice v razvitih okoljih že od 19. stoletja niso več le skladišča knjig, ampak so njihove storitve organizirane tako, da se nenehno prilagajajo potrebam in željam uporabnikov. Knjižnično gradivo in drugi informacijski viri niso cilj sam po sebi, temveč so v funkciji načina, kako knjižnica oblikuje in prilagaja svoje storitve uporabnikom. Visokošolske knjižnice imajo najbolj zahtevne uporabnike, njihove informacijske potrebe in vedenje so najbolj jasno oblikovani in v veliki meri določajo tudi cilje visokošolskih ustanov, v okviru katerih delujejo. Raziskave kažejo, da se v mnogih primerih dojemanje knjižničnih storitev med njihovimi uporabniki in visokošolskimi knjižničarji ne ujema, kar kaže na to, da knjižničarji storitve prilagajajo potrebam uporabnikov prepočasi in da svojega dela in vloge v visokošolskem okolju ne promovirajo dovolj uspešno.

Številne spremembe, povezane z dostopom do informacijskih virov, zmanjšujejo klasično vlogo knjižnic in z njimi povezanih storitev, npr. ponudbo knjižničnih zbirk v tiskani obliki. Informacijski viri v digitalni

obliki jim sicer odpirajo možnosti zagotavljanja njihove široke dostopnosti, hkrati pa pri tem knjižnice postajajo vse manj »vidne«. V digitalni dobi so novi informacijski viri drugače dostopni, zato uporabniki knjižnic ne zaznavajo in uporabljajo kot edinih izhodišč za iskanje informacij. Zaradi razvoja in sprememb informacijskih tehnologij uporabniki pričakujejo tudi naraven prehod h knjižničnim storitvam, ki so prilagojene njihovim drugačnim ali novim potrebam. Te pa se ne nanašajo nujno le na informacijsko tehnologijo v smislu dostopa do informacij, ker njihov vpliv sega veliko dlje, spreminja tudi njihovo informacijsko vedenje ter načine študija oziroma dela. Če se visokošolske knjižnice na to ne zmorejo pravočasno prilagoditi, se odpre vprašanje stroškov za njihovo delovanje in potrebe po njihovih storitvah.

Zato večina raziskovalcev sodobnih visokošolskih knjižnic ugotavlja, da morajo knjižnice, če želijo obdržati ustrezen položaj v visokošolskih ustanovah in v akademskem prostoru, vedno znova premisliti dojemanje končnih uporabnikov in na osnovi tega ponovno oceniti, reorganizirati in/ali posodobiti svoje storitve. Tu ni prostora za konservativizem, pogled v preteklost ter pasivno držo in rutinsko opravljanje dejavnosti. Odpirajo se tudi pomembna vprašanja, povezana z usposobljenostjo zaposlenih v visokošolskih knjižnicah, saj klasična znanja izgubljajo pomen in je nujno pridobivati nova. Partnerstva z različnimi deležniki znotraj in zunaj visokošolskega zavoda, na katerih pomen opozarjajo mnogi raziskovalci, lahko knjižnica vzpostavlja le, kadar je možen enakovreden odnos, ki temelji na znanju in usposobljenosti visokošolskih knjižničarjev.

Visokošolske ustanove imajo praviloma dve temeljni nalogi, to je izobraževalno in znanstvenoraziskovalno. Seveda tu ne gre za strogo ločitev med obema, kakovostno raziskovalno delo je pogoj za kakovostno pedagoško delo, saj prvo brez drugega na visokošolski stopnji ni mogoče. Razmerje med obema tudi ni enopomensko in je odvisno od stopnje študija. Na nižjih stopnjah (višješolski in prvi bolonjski stopnji) je večji poudarek na izobraževalnem delu s študenti in je raziskovanje manj pomembno. Na drugi stopnji se razmerje v marsičem začne obračati, na tretji stopnji pa raziskovalno delo postane osnovni način izobraževanja. To se kaže pri informacijskih potrebah in vedenju uporabnikov in s tem tudi pri delu in storitvah visokošolskih knjižnic.

Raziskave kažejo, da se pričakovanja študentov, njihove izkušnje ter angažiranost (Gwyer, 2015) in informacijske potrebe raziskovalcev (Corrall idr., 2013) spreminjajo, kar ima pomembne posledice za delovanje knjižnic v visokošolskih ustanovah, na njihove strategije, prostor, organizacijo, partnerstva in identiteto. Spremembe so vidne in očitne. Ni presenetljivo, da zasledimo veliko primerov dobrih praks, ki kažejo na to, da se visokošolske knjižnice znajo hitro prilagoditi prednostnim ter raznolikim potrebam matičnih visokošolskih ustanov in da v njih delujejo kot proaktivne partnerice v uresničevanju njihovih poslanstev in ciljev.

Iz preglednega članka, ki govori o načinih delovanja visokošolskih knjižnic (Cox, 2018), razberemo, da se mnoge visokošolske knjižnice uspešno odzivajo na konkretne potrebe visokošolskih ustanov in uporabnikov. Nanje so se prilagodile funkcionalno, prostorsko, strateško ter organizacijsko in se učinkovito ponovno postavile na ustrezno mesto v matični visokošolski ustanovi. Avtor predstavlja strateške odzive knjižnic na nove izzive predvsem z načinom delovanja, ki pozitivno vpliva na uspešnost študentov in produktivnost raziskovalcev, ki sta glavna cilja njihovih matičnih visokošolskih ustanov. Poudarek je na novih področjih delovanja, ki zagotavljajo ustrezno umestitev knjižnic v njihovih matičnih ustanovah, na preusmeritvi s knjižničnih zbirk na uporabnike, na prilagajanju knjižničnega prostora študijskim potrebam študentov ter na novi, partnerski vlogi knjižnic v raziskovalni dejavnosti. Rezultat teh sprememb so dokazi o vključenosti knjižnic v poslanstva visokošolskih ustanov in v strateškem razmišljanju knjižnic, usmerjenem v nenehne spremembe.

Pregled literature, ki opisuje spreminjajočo se naravo visokošolskih knjižnic in vlogo knjižničarjev v širšem kontekstu sprememb v visokošolskem in širšem družbenem okolju, v svojem prispevku predstavlja avtorica Llewellyn (2019). V raziskavi je bila pri pregledu 95 člankov pozornost v prvi vrsti usmerjena na področja, povezana z inovativnimi odzivi visokošolskih knjižnic na spremembe v visokošolskem in širšem okolju. Glede na hitrost sprememb v visokem šolstvu in njihov vpliv na knjižnice je bil izbor literature v glavnem omejen na članke, objavljene od leta 2014 do 2019. V analizo so bili vključeni tudi nekateri starejši prispevki, ki so omogočili odkrivanje trendov v razvoju visokošolskih knjižnic. Raziskava je vključevala pregled člankov iz Evrope, ZDA in Avstralije zaradi skupnih praks in dejavnosti visokošolskih knjižnic.

Rezultati analize izbranih prispevkov kažejo na pozitiven prispevek visokošolskih knjižnic k uresničevanju poslanstev in vrednot njihovih matičnih visokošolskih ustanov ter dokazujejo, da so knjižnice pomemben dejavnik in partner pri preobrazbah visokega šolstva. Ugotovimo lahko, da so spremembe, ki jih v visokošolskem okolju spodbujajo nove informacijske tehnologije, pomembno vplivale na načine učenja, poučevanja in raziskovanja na univerzah, kar je knjižnicam prineslo nove priložnosti za dejavno vključevanje v izobraževalne in raziskovalne dejavnosti svojih matičnih ustanov. V omenjenem prispevku so predstavljene številne novosti in inovativne prakse visokošolskih knjižnic na področju podpore digitalnemu oziroma e-učenju, oblikovanja prostorov za učenje ter partnerstvih v izobraževalnih in raziskovalnih procesih. Pregled literature je odkril spreminjajočo se naravo visokošolskih knjižnic v okviru širših družbenih in izobraževalnih sprememb.

Avtorji Harland idr. (2017) so opravili študijo, s katero so želeli natančneje opredeliti vlogo direktorjev knjižnic na severnoameriških univerzah. Raziskovalne podatke so pridobili s poglobljenimi intervjuji s 14 direktorji visokošolskih knjižnic v ZDA. Opozorili so, da je ena od temeljnih nalog direktorjev, da v času hitrih tehnoloških sprememb in sprememb v visokem šolstvu skrbijo za ustrezen pomen in položaj knjižnice ter potrebo po njenih storitvah v visokošolski ustanovi. Rezultati raziskave so pokazali, da se direktorji na hitre spremembe odzivajo tako, da vizijo knjižnice prilagodijo strateški viziji univerze, vzpostavijo kulturo sodelovanja in inovacij v knjižnici, sodelujejo v ključnih programih visokošolske ustanove ter zagotovijo, da sta vrednost in pomen knjižnice za ustanovo jasna in vidna. Na ta način se lahko visokošolska knjižnica nenehno spreminja in se z inovativnimi prilagoditvami in rešitvami dejavno prilagaja spremembam v študijskih programih ter v širšem izobraževalnem in družbenem kontekstu. Takšne prilagoditve so pomembne za utrjevanje položaja knjižnic v visokošolskem okolju.

Za pridobivanje podatkov o pričakovanih uporabnikih je seveda možen tudi drugačen raziskovalni pristop. Leta 2018 je v okviru strateškega projekta o pomenu univerzitetne knjižnice Univerze v Sheffieldu v 21. stoletju («Our Value, Our Future, Our Offer») knjižnica izvedla vrsto intervjujev, fokusnih skupin in delavnic s študenti ter zaposlenimi na univerzi in v knjižnici (Boyce idr., 2019). Udeleženci raziskave so bili pozvani, da izrazijo svoja videnja prihodnosti visokega šolstva oziroma visokošolskega izobraževanja in njegovega vpliva na univerzo, v tem kontekstu pa razmislijo tudi o vrednosti univerzitetne knjižnice. Zbrane podatke o videnju prihodnosti so raziskovalci razvrstili v štiri kategorije, na katere se nanašajo pričakovane spremembe in izzivi, in sicer:

1. **Digitalizacija.** Visokošolski proces bo potekal večinoma v digitalnem okolju; za delovanje v tem okolju so potrebna nova znanja in spretnosti vseh udeležencev visokošolskega procesa.
2. **Študentske izkušnje.** Pričakovanja študentov se bodo večala. Visokošolski študij naj bi jim dal znanja in spretnosti za uspešno zaposlitev in kasnejšo kariero. Zlasti tisti, ki za študij plačujejo dokaj visoke šolnine, pričakujejo tudi od knjižnic storitve, vredne svojega denarja.
3. **Diverzifikacija.** Populacija študentov bo vse bolj raznolika ne le glede na okolje, iz katerega izhajajo, in njihovo predznanje, ampak tudi glede na njihov način razmišljanja in komuniciranja, vednje in delovanje v skupnosti. Potrebne bodo spremembe v ponudbi študijskih programov

ter načinih poučevanja in učenja in tudi ponudba knjižničnih storitev bo morala biti bolj usmerjena na posamezne uporabnike ali skupine uporabnikov.

4. **Sodelovanje.** Vse bolj bo naraščala potreba po sodelovalnem delu, tako med pedagoškimi delavci in študenti v okviru študija in poučevanja kot tudi med študenti samimi. Raziskave bodo vedno bolj multidisciplinarne in bodo zahtevale sodelovalno raziskovalno delo. Univerze bodo krepile sodelovanje z okoljem, v raziskovalno dejavnost pa bodo vključevale tudi neakademsko javnost in s tem uresničevale koncept skupnostne znanosti.

Omenjena raziskava je želela odkriti tudi potencialne koristi knjižnice za univerzo, ki jih udeleženci pripisujejo trenutnim oziroma pričakovanim knjižničnim storitvam v prihodnosti. Tudi te so izvajalci raziskave razvrstili v štiri kategorije:

1. **Motivacija in navdih.** Knjižnica lahko motivira oziroma spodbuja odkrivanje in ustvarjanje znanja.
2. **Verodostojnost.** Knjižnica lahko zagotavlja verodostojnost ter kakovost procesa odkrivanja in ustvarjanja znanja.
3. **Priročnost.** Knjižnica lahko odkrivanje in ustvarjanje znanja olajša tako, da ga naredi enostavnejšega in lažjega.
4. **Učinkovitost.** Knjižnica lahko odkrivanje in ustvarjanje znanja naredi učinkovitejše in cenejše.

Raziskovalci sicer priznavajo, da se vse štiri kategorije v obeh primerih prekrivajo in povezujejo. Raziskovalni pristop je omogočil pridobitev tudi takšnih odgovorov, ki so odstopali od sicer običajnih pogledov na knjižnico ter njeno dejavnost in storitve. Zato ga priporočajo tudi drugim raziskovalcem in univerzam, ki želijo izvesti podoben projekt. Rezultate raziskave so uporabili za obveščanje univerze in ključnih deležnikov o pogledih na prihodnji razvoj knjižnice in njenih storitev ter za njihovo spodbujanje k razumevanju knjižnice kot ustvarjalke vrednosti in nove vrednosti za univerzo.

Kljub raznolikosti izzivov, s katerimi se danes srečujejo visokošolske knjižnice, kot tudi potrebnih odzivov nanje bi oboje lahko umestili v štiri širša področja, in sicer: informacijski viri oziroma knjižnično gradivo, prostor, zaposleni ter organizacija knjižnic.

2.2 TEMELJNA PODROČJA SPREMEMB V VISOKOŠOLSKEM KNJIŽNIČARSTVU

2.2.1 Informacijski viri in njihova uporaba

Raziskave v zadnjih desetletjih kažejo, da se vrsta in obseg informacijskih virov, ki jih uporabljamo za študijske in raziskovalne namene, širita. Lahko sicer sklepamo, da se informacijski viri, ki jih potrebujejo uporabniki na visokošolskih ustanovah, v srednjeročnem obdobju ne bodo spremenili ne glede na to, da informacijsko-komunikacijska tehnologija močno vpliva na njihovo dostopnost. Tu ne gre samo za tehnične pogoje, spreminjata se tudi paradigmi znanstvenega komuniciranja in informiranja, kjer prihaja v ospredje zahteva po odprtem dostopu in s tem povezane nove naloge visokošolskih knjižnic, med drugim tudi vzdrževanje odprtih arhivov in institucionalnih repozitorijev.

Osnovna sprememba je drugačen dostop do knjižničnih zbirk za uporabnike. Dempsey (2016) pravi, da je bistvena sprememba v tem, da so nekdanje lokalne zbirke, ki so bile dosegljive samo v prostorih knjižnice, zdaj del svetovnega omrežja in dosegljive po svetovnem spletu, od koder koli in ob katerem koli času. Namesto izključno pridobivanja gradiva, objavljenega drugje, se vloga visokošolskih knjižnic osredotoča na skrbništvo ter objavljanje učnih in raziskovalnih gradiv, ustvarjenih v njihovih matičnih ustanovah. Dostop do gradiva, ki smo mu v klasični knjižničarski terminologiji rekli primarno gradivo, je doživel dve bistveni spremembi. To gradivo je danes večinoma v elektronski obliki, dostop do njega pa ne organizirajo posamezne knjižnice ampak nabavni konzorciji, ki delujejo kot sicer neformalna, a

vseeno organizirana združenja knjižnic, predvsem visokošolskih in specialnih, ki delujejo v znanstvenoraziskovalnih ustanovah.

Procesa imata tudi dve vidni spremembi v organizaciji knjižnične dejavnosti. Knjižnični prostor ni več v prvi vrsti prostor za shranjevanja gradiva, ampak se spreminja v prostor za uporabnike, in – knjižnice pri pridobivanju ter ponudbi informacijskih virov ne delujejo vsaka zase, ampak se vključujejo in sodelujejo z drugimi knjižnicami v knjižničnem sistemu. Tovrstno sodelovanje je najbolj vidno z rastjo nabavnih konzorcijev, dogovorom med knjižnicami o skupni nabavi oziroma organiziranju dostopa do informacijskih virov. Ker gre za najbolj optimalno obliko dostopa do informacijskih virov, imajo vsi člani konzorcijev enak dostop. Takšno obliko dostopa že leta podpira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (v nadaljevanju: ARRS).

Nabavni konzorcij je začasno združenje dveh ali več organizacij, nastalo kot odgovor na združevanje založnikov znanstvenega tiska in na njihovo stalno višanje cen informacijskih virov. Svoj razcvet so konzorciji doživeli s prehodom nabave s tiskanih k elektronskim revijam. Danes se tudi uspešno prilagajajo spremenjenim oblikam znanstvenega informiranja in komuniciranja, predvsem odprtemu dostopu. Prednosti konzorcijev so predvsem v:

- večjem številu dostopnih (elektronskih) revij;
- boljših možnostih za doseganje nižjih cen in drugih ugodnosti, predvsem tistih, ki so povezane z odprtim dostopom;
- zmanjšanju stroškov delovanja knjižnic v konzorciju.

Informacijska tehnologija in drugačen dostop do informacijskih virov povzročata tudi vrsto zanimivih posledic, ki jih razkrivajo novejšje raziskave in so pomembne za delovanje knjižnic. Lahko jih povzamemo z enim stavkom: branje je postalo bolj površno (Rowlands idr., 2008). Študije so pokazale tudi, da branje s tiskanih kopij gradiva ni izginilo, čeprav je dostop do informacijskih virov postal digitalen. Študentje cenijo digitalni dostop do virov, vendar še vedno raje berejo s papirja, kot je pokazala široka mednarodna študija, ki je zajela več kot 10.000 študentov po svetu (Mizrachi idr., 2018). Razlog je pogosto lahko intuitiven, vendar raziskave potrjujejo, da sta študij in učenje na splošno veliko bolj kakovostna in uspešna takrat, ko beremo natisnjeno besedilo. Branje z ekrana je sicer hitro, je pa veliko manj kakovostno in neprimerno za resen študij, ki zahteva dobro razumevanje zapsanega.

Tudi druge raziskave o preferencah študentov oziroma o njihovih odločitvah glede branja digitalne ali tiskane oblike gradiva in o vplivu izbora medija za branje na osredotočenost ter sposobnost pomnjenja prebranega, kažejo podobne rezultate. Študentje raje berejo tiskano gradivo, čeprav je zanje digitalno pridobljeno gradivo najbolj zaželena oblika. Izvorno digitalno ali digitalizirano gradivo omogoča hiter, neomejen ter enostaven dostop in uporabo, tiskano gradivo pa pomeni možnost poglobljenega in kakovostnega študija. Na tem mestu lahko omenimo raziskavo, opravljeno med slovenskimi študenti, s katero sta avtorici dobili podobne rezultate (Vilar in Zabukovec, 2017).

Omenjene ugotovitve lahko povežemo z raziskovanjem branja v širšem kontekstu. Kot poročata raziskovalca Kovač in van der Weel (2018), je poglobljeno branje kognitivno zahtevno v smislu, da lahko uporabimo tisto, kar že vemo, kot podlago za primerjavo in razumevanje novih informacij in novih besed ter nato uporabimo nove informacije in besede za izgradnjo širšega osnovnega znanja in besedišča. Rezultat poglobljenega branja ni samo sposobnost ustvarjanja novih besednih oblik, ki omogočajo kritično premišljanje resničnosti, temveč tudi sposobnost razvijanja empatije in perspektive. Ta način branja je značilen za branje znanstvenih besedil, pa tudi za branje literature, poezije in strokovnih besedil nasploh.

Seveda to ne pomeni, da se svetovni splet in poglobljeno branje izključujeta. Možno je združiti poglobljeno branje besedila na papirju s hitrostjo spleta. „Večopravilnost“ v procesih iskanja informacij lahko privede do povsem novih miselnih sposobnosti in novih načinov razmišljanja. Ko to postane splošno sprejeto, tiskana knjiga in poglobljeno branje, ki ju spodbuja kombinacija s »spletno« obliko pismenosti, lahko soobstajajo, dokler si ne izmislimo učinkovitejšega orodja za gradnjo znanja. Knjižnice imajo tu pomembno vlogo, tako s strokovnim delom knjižničarjev kot tudi z ustrezno organizacijo in ureditvijo knjižničnih prostorov.

Različne študije kažejo hiter in logičen upad tradicionalnih knjižničnih storitev z osebjem »za pultom« (ki lahko celo izgine) kot posrednikom med informacijskimi viri in uporabniki. Tega so zamenjale drugačne metode zagotavljanja informacijskih virov, ki jih mnogi sploh ne obravnavajo ali zaznavajo več kot knjižnične storitve, čeprav so knjižnice tiste, ki omogočajo njihovo dostopnost, praviloma s plačilom licenčnin. Knjižnice lahko tudi gradijo in vzdržujejo institucionalne repozitorije za uporabnika, ki ni več le »klasičen« uporabnik knjižnice, ampak kdor koli, in s tem širijo svojo dejavnost.

2.2.2 Visokošolske knjižnice kot prostor

Ena najpomembnejših sprememb, ki bi jih visokošolske knjižnice morale izpeljati, da bi upoštevale premik od uporabe tradicionalne oblike gradiva k digitalnemu, je knjižnični prostor. Ta je tudi najbolj viden, predvsem uporabnikom, a tudi drugim deležnikom. Pri ponudbi knjižničnih prostorov morajo zato visokošolski knjižničarji slediti spremenjeni paradigmi, ki uporabnika ne dojema več le kot uporabnika znanja, ampak kot njegovega (so)ustvarjalca.

Zgradbe visokošolskih knjižnic, še zlasti univerzitetnih, so bile vse do sredine preteklega stoletja monumentalne, kot fizični prostor pa v prvi vrsti namenjene »bivanju« obsežnih zbirk klasičnega gradiva. Freeman (2005, str. 2–3) navaja, da so bile stoletja načrtovane skoraj samo kot prostor za zbiranje, hranjenje in zagotavljanje dostopa do tiskanih publikacij, možnost njihove uporabe je bila pri tem drugotnega pomena. Z rastjo knjižničnih zbirk in pomanjkanjem skladiščnih prostorov je knjižnično gradivo vse bolj »posegalo« v uporabniške prostore, ki so postajali za uporabnike še bolj utesnjeni in neprijazni.

Na spreminjanje paradigme knjižnic kot fizičnega prostora in nato na oblikovanje knjižničnih prostorov sta skozi zgodovino pomembno vplivala dostopnost informacij ter način njihove uporabe (Bennett, 2009). Stoletja od nastanka prvih znanstvenih knjižnic so le-te predstavljale prostor, ki je (eden redkih ali celo edini) omogočal dostop do informacij (gradiva). Informacija je bila dobrina, dostopna le redkim, knjižnice so imele sicer omejeno količino gradiva, a dostopnega na enem mestu. Njihovi prostori so bili skoraj »posvečeni kraji« za branje, študij, sintezo in ustvarjanje novih znanj. Bralcu, ki je potreboval razmere za resen, individualen in kontemplativen študij v popolni tišini, je sledila tudi ponudba knjižničnega prostora, oblikovanega v skladu s paradigmo, usmerjeno na bralca kot uporabnika gradiva. Vzporedno z razvojem tehnologij za produkcijo informacijskih virov se je njihovo število od 15. stoletja dalje nezadržno večalo, še zlasti z začetkom njihove množične produkcije v 19. stoletju. Posledica tega je bila hitra rast obsega knjižničnih zbirk, ki so v knjižničnih zgradbah potrebovale vedno več prostora. Prostor za gradivo je tako postajal dominanten, prostor za bralca drugotnega pomena. Zaradi tega so knjižnice tudi s svojo dejavnostjo sledile prostorski paradigmi, v kateri je imelo osrednjo vlogo gradivo.

Tehnološka revolucija, ki sta jo v drugi polovici 20. stoletja naznanila hiter razvoj računalniške in komunikacijske tehnologije ter pojav interneta in svetovnega spleta, je povzročila nesluteno rast števila informacijskih virov, ki se pojavljajo v nesnovni obliki in so dostopni tudi zunaj zidov knjižnic kot tradicionalnih ponudnikov, kar je ogrozilo paradigmo knjižničnega prostora kot v prvi vrsti prostora za gradivo. Prostor je zato treba vrniti uporabnikom, a z upoštevanjem sprememb pri dostopnosti in

uporabi informacij, ki sta jih prinesla razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije ter spreminjanje knjižnic v učna središča in družabni prostor. Ob dilemah, ali bodo v prihodnosti digitalne knjižnice v celoti zamenjale t. i. fizične knjižnice, številni avtorji opozarjajo, da bosta v prihodnje oba svetova, digitalni in fizični, soobstajala in se dopolnjevala. Vloga knjižnic kot fizičnega prostora za gradivo se bo sicer zmanjševala, kot prostora za uporabnike ter njihovo individualno in skupinsko delo ter srečevanje pa bo postajala vse pomembnejša.

V drugi polovici prejšnjega stoletja zato postaja arhitektura knjižnic modularna in omogoča hitro ter enostavno prilagajanje prostorov novim nalogam in dejavnostim knjižnic. Uporabnikov gradiva ne zapira več samo v čitalniške prostore, uporabniška delovna mesta jim ponuja tudi drugje. Omogoči jim prost dostop do gradiva, postavljenega na odprte police, umeščene v različne dele knjižnične zgradbe. Knjižničarji, tradicionalno zaprti v svoje delovne prostore, postanejo dostopni v uporabniških prostorih. Poudarek tako postopoma prehaja z gradiva na uporabnika in njegove informacijske potrebe, od skrbi za pridobivanje, hranjenje in posredovanje gradiva na njegovo uporabo. Aparac-Jelušič in Faletar Tanacković (2020, str. 206–213) poudarjata, da so k takšnemu premiku v ponudbi knjižničnih prostorov pomembno prispevali tudi rezultati raziskovanja uporabniških potreb.

Pri oblikovanju in ponudbi prostorov visokošolskih knjižnic od poznih osemdesetih let prejšnjega stoletja dalje postane eden najpogosteje uporabljenih izrazov izraz »učenje« ter z njim povezani izrazi »učni centri«, »učni prostori«, »učna središča« in »skupinski učni prostori.« Paradigmo knjižnic kot portala za dostop do informacij nadomesti paradigma knjižnic kot učnih centrov, kot prostora izmenjave informacij ter intelektualne ustvarjalnosti in tudi prostora za socializacijo v akademsko okolje. Nov model, katerega središče niso več informacijski viri, ampak njihov uporabnik, se v prostorih knjižnic najprej odrazi v njihovem preoblikovanju v t. i. informacijska središča (ang. information commons). Slednja uporabnikom zagotavljajo enostaven dostop do klasične oblike gradiva in sodobno tehnologijo za dostop do elektronskih informacijskih virov, možnost skupinskega študija oziroma raziskovalnega dela ter pomoč in svetovanje knjižničnega osebja pri iskanju ter uporabi informacij.

Od sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja se v visokoškolskem knjižničarstvu uveljavi tudi koncept knjižnice kot tretjega prostora, ki knjižnične zgradbe obogati s ponudbo mest in opreme za sprostitev ter druženje uporabnikov, pa tudi z možnostjo uživanja hrane in pijače ter udeležbe na različnih javnih dogodkih. V univerzitetnih kampusih je knjižnica osrednje mesto, ki ga študentje obiskujejo dnevno, je tretji prostor kampusa, nevtralen, vmesen prostor med domovanjem in delom, prostor, ki krepi njihova učna prizadevanja in jim pomaga pri uresničevanju akademskih ciljev. Knjižnice tako postajajo poleg prostora (kraja) za pridobivanje informacij in prostora za študij tudi prostor za druženje, izmenjavo informacij in znanj ter mesta s ponudbo raznovrstnih izobraževalnih in kulturnih dogajanj.

Ob prehodu v 21. stoletje so se visokošolske knjižnice srečale s številnimi novimi izzivi, ki so jih povzročili hiter razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije ter posledično spremembe v procesih poučevanja, študija in raziskovalnega dela v akademskem okolju. Število in obseg elektronskih informacijskih virov, dostopnih na spletu, skokovito naraščata, spletne učilnice omogočajo učenje in poučevanje na daljavo, znanje, nastalo v okviru visokošolskih ustanov, postaja z množičnimi odprtimi spletnimi tečaji dostopno širši javnosti, brezžična omrežja in mobilne naprave pa omogočajo uporabnikom knjižnice hiter in enostaven dostop do informacijskih virov tudi zunaj njenih fizičnih prostorov. Krepi se gibanje za odprti dostop do rezultatov raziskav in za zagotavljanje pogojev za razvoj skupnostne znanosti (ang. citizen science). Sodobni uporabniki pričakujejo vedno hitrejše in učinkovitejše sisteme za odkrivanje, pridobivanje ter uporabo informacij. Obseg uporabe tiskanih publikacij se zmanjšuje, zato potreba po izposoji gradiva v fizični obliki upada, pomembnejša postaja njegova dostopnost v digitalni obliki s katerega koli mesta in ob katerem koli času. Ustvarjanje in delitev znanja se pospešeno selita v virtualno okolje. In če je bila stoletja v ospredju funkcija visokošolskih

knjižnic kot fizičnih shramb in mest za dostop do gradiva, se v zadnjih desetletjih spreminjajo v prostor, v prvi vrsti namenjen dejavnostim uporabnikov, prostor, kjer se znanje deli in nastaja novo, prostor navdiha in ustvarjalnosti. Pa tudi prostor, kjer bosta fizično in digitalno okolje soobstajala in se medsebojno dopolnjevala.

Še pred leti močno promoviran koncept prostora visokošolske knjižnice kot informacijskega središča postane ob usmeritvi knjižnic na dejavno vlogo v procesih izobraževanja in ustvarjanja novega znanja preozek, saj še vedno izpostavlja pomen dostopa do informacij ter uporabe že obstoječega znanja. Digitalni viri in orodja, ki podpirajo interaktivne načine dela, omogočijo premik od individualnega k sodelovalnemu učenju, knjižnice postanejo »podaljški« visokošolskih učilnic in raziskovalnih laboratorijev. Iz t. i. informacijskih središč se morajo preoblikovati v učna središča, ki v akademskem okolju spodbujajo sodelovanje, ustvarjalnost ter inovativnost, za širše okolje pa postajajo oporne točke razvoju skupnostne znanosti. In ne nazadnje spremembam lahko sledimo tudi na strani uporabnika. Internet, svetovni splet in mobilne tehnologije so mu sicer omogočile študij in delo ne glede na fizični prostor, kjer se trenutno nahaja, hkrati pa so ga osamile ter njegovo komunikacijo z realnim svetom in z drugimi osebami zožile na elektronsko komunikacijo ter prisotnost v različnih spletnih družbenih omrežjih. Znašel se je v okolju, kjer ga na vsakem koraku spremljata zvok in podobe, ki jih ustvarjajo digitalni mediji. V prostore knjižnice se vrača tudi zato, da ponovno najde mir za resno in poglobljeno individualno ali skupinsko delo, za ustvarjalno druženje z drugimi člani akademske skupnosti, pa tudi zgolj zato, da se sprosti, uživa v kulturnih dogodkih, spozna nove kolege in ob kavi poklepeta z njimi.

Novim potrebam okolja in uporabnikov morajo slediti ne le organizacija in ponudba storitev, ampak tudi knjižnični prostori in njihova oprema. Neal (2011) poudarja, da morajo visokošolske knjižnice svoje prostore preoblikovati v učne, intelektualne, družabne in skupnostne prostore, za katere so značilni fleksibilnost, prilagodljivost in uporabnost. Choy in Goh (2016) pa opomnita, da morajo s ponudbo prostorov podpirati štiri vrste dejavnosti uporabnikov, in sicer skupinske, individualne, interaktivne in skupnostne.

Načini oblikovanja, organizacije in ponudbe prostora pomembno vplivajo na počutje posameznika, njegovo ustvarjalnost in občutek pripadnosti določeni skupnosti. Uporabniki želijo v knjižnici opravljati različne dejavnosti, nekatere sami, druge v druženju s kolegi, tretje z udeležbo v skupinskih dogodkih. Knjižnica jim mora zato poleg raznovrstnih storitev nuditi tudi raznovrstne prostore, ki upoštevajo njihove individualne razlike, navade in potrebe, ki se s časom tudi spreminjajo. Zato pri oblikovanju sodobnega knjižničnega prostora prihaja v ospredje ponudba t. i. odprtega prostora, ki omogoča fleksibilnost in dinamičnost, posledično pa tudi ustvarjanje tako družabnih (»glasnih«) kot tudi mirnih in tihih prostorov za poglobljen študij oziroma delo.

Največji paradoks sodobnega knjižničarstva je, da je vpliv digitalne dobe na knjižnični prostor drugačen od pričakovanega. Pomen knjižnic kot fizičnega prostora se povečuje v nasprotju z napovedmi o njihovem »odmiranju« ali celo o popolni ukinitvi, uporaba digitalnih virov ter študij, poučevanje in raziskovanje v digitalnem okolju pa vloge knjižnic ne zmanjšujejo, ampak jim ponujajo možnost inovativnih rešitev v ponudbi prostorov, ki posameznikom drugje niso na voljo. Latimer (2011, str. 131) navaja, da elektronski informacijski viri in sodobna informacijska tehnologija niso grožnja, ampak priložnost, da knjižnice v svoje prostore privabijo nove uporabnike, ki jih bodo uporabljali na drugačne in inovativne načine.

Knjižnični prostor, ki je bil nekoč predvsem prostor za shranjevanje knjig, se osvobodi fizičnega gradiva in preoblikuje v prostor za individualen in vse bolj pomemben skupinski študij, raziskovalno delo in druženje (Bryant idr., 2017). Knjižnična dejavnost postaja »sodelovalna« in povezovalna (Audunson in

Aabø, 2013). Študije kažejo, da se uporabniki zlahka prilagodijo sodelovalnim informacijskim okoljem, vendar pa jih morajo knjižnice/knjižničarji prilagoditi značilnostim in potrebam uporabnikov. Ti se razlikujejo glede na status oziroma položaj in praviloma tudi glede na njihovo študijsko/raziskovalno področje. Raziskave kažejo največje razlike med uporabniki s humanističnih ter drugih raziskovalnih področij. Na večini humanističnih področij je monografija (knjiga) še vedno prevladujoča oblika znanstvenega informiranja in komuniciranja, na drugih znanstvenih področjih pa ne več. Zaradi tega se želje in pričakovanja uporabnikov razlikujejo, ker imajo študenti na humanističnih področjih drugačna pričakovanja od tistih z drugih področij, knjižnični prostor vidijo tudi v funkciji prostega dostopa do klasičnih knjig in drugega tiskanega gradiva (Vilar in Južnič, 2017).

Koncept knjižnice kot prostora za uporabnike ni nov, sega že v drugo polovico devetnajstega stoletja. Pred tem so se knjižničarji bolj kot z uporabniki samimi ukvarjali z varovanjem knjižničnega gradiva zaradi škode, ki bi jo lahko povzročili uporabniki (Latimer, 2011). Seveda pa so se knjižnice različno hitro preoblikovale in postavljale knjižnični prostor v središče svojega delovanja. Morda je zanimivo, da so pogosto pri omenjenih prilagajanjih bile ravno visokošolske knjižnice najbolj počasne, zlasti v okoljih, kjer so bili knjižničarji tudi formalno ločeni od pedagoškega in raziskovalnega procesa. Omenjena ločenost je pomenila veliko oviro pri spreminjanju knjižničnih prostorov oziroma pri iskanju njihovih različnih vlog pri podpori novim metodam učenja, poučevanja in raziskovanja.

Knjižnice kot družbeno in sodelovalno učno okolje so zanimiv pojav, ki ga označuje prav prehod na digitalne vire in s tem priložnost, da visokošolske knjižnice in knjižničarji razmišljajo ter delujejo inovativno. Osnovni pogoj te spremembe je, da na knjižnico ne gledajo kot na prostor za knjige, ampak kot prostor, ki omogoča uporabnikom raznovrstne dejavnosti, med katerimi je dostop do fizičnega gradiva manj pomemben. Odličen pregled tega premika in vpliva na sodobno knjižnično arhitekturo sta v svoji, pred kratkim izdani knjigi, naredili hrvaški avtorici Aparac-Jelušić in Faletar Tanacković (2020). Morajo pa knjižnice razmišljati tudi o estetski zasnovi notranjosti prostorov, ki bo uporabnike pritegnila in jih spodbudila k uporabi drugih storitev knjižnice, in vsak korak pri spreminjanju knjižničnega prostora pa pred spremembo in po njej nujno preveriti pri uporabnikih. Ureditev oziroma preureditev knjižničnega prostora je danes pomemben del knjižnične podpore pedagoškemu procesu.

2.2.3 Podpora knjižnic pedagoškemu delu

Knjižnice na različne načine podpirajo pedagoško delo visokošolskih ustanov. Osredotočenost na njegove rezultate se izraža v želji po čim večji uspešnosti študentov, ki je običajno najpomembnejša za poslanstvo visokošolske ustanove in je povezana tudi s pričakovanji študentov ter, čeprav zveni zelo pragmatično, z njihovo zaposljivostjo (Adams Becker idr., 2017). Obstaja tudi močna konkurenca med visokošolskimi ustanovami, ki spodbuja njihovo internacionalizacijo ter povezovanje. Visokošolske ustanove se zavedajo pomena dostopa do informacij oziroma znanja, zato se v izobraževalnem procesu usmerjajo na študenta usmerjeno poučevanje ter spodbujanje študentov k ustvarjalnosti in inovativnosti. Omenjeni dejavniki vplivajo na način, kako se knjižnice vključujejo v pedagoški proces, da bi s svojo dejavnostjo v kar največji meri prispevale k uspešnosti študentov. Dobro organizirane knjižnice so tako za poučevanje kot študij bistvenega pomena, še zlasti za prehajanje izobraževalnega procesa v prostore zunaj klasičnih učilnic. Kakovost visokošolskega izobraževanja je v veliki meri povezana s knjižnicami, ki niso le mesta za dostop do informacij, ampak dinamičen prostor za spodbujanje radovednosti, intelektualnega razvoja in ustvarjanje novih znanj pri njihovih uporabnikih.

Vse večja raznolikost študentov (ti niso več le t. i. klasični, redni študentje, ki se na študij vpišejo takoj po končani srednji šoli) in njihovih pričakovanj ter usmeritev k samostojnemu učenju, spreminjajo položaj knjižnic. To je najbolj vidno pri uvajanju novih konceptov knjižničnega prostora za spodbujanje interaktivnega, ustvarjalnega in skupnega učenja. Pri tem je pomembno, da se pri ponudbi prostorov knjižnice ne osredotočajo zgolj na udobje študentov, enako pozorne morajo biti na motiviranje učenja. Knjižnice in knjižničarji so okrepili tudi svojo vlogo spodbujevalca in učitelja informacijske pismenosti, in sicer z vključitvijo digitalnih in drugih pismenosti kot ključnih znanj za uspeh ter usposobljenost in zaposljivost študentov v programe izobraževanja uporabnikov.

Pri razmišljanju o podpori knjižnic pedagoškemu delu ponovno opozarjamo na pomen knjižničnih prostorov. Predvsem zato, ker so ti, paradoksalno, ob splošni digitalizaciji dobili večji pomen. Njihovi ključni sestavni deli so povsod prisotna informacijsko-komunikacijska tehnologija, pripomočki za interakcijo ter raznolikost prostorov, ki ustrezajo različnim načinom učenja. Takšni prostori so običajno v knjižnični zgradbi, lahko pa jih knjižnice nudijo tudi drugje, vendar so pod njihovim upravljanjem.

Pomembno je tudi dejansko vključevanje visokošolskih knjižničarjev v pedagoški proces kot enakovrednih sodelavcev in izvajalcev izobraževanja. V slovenskem prostoru imamo s takšnim konceptom kar nekaj težav, kajti predstava o klasičnem visokošolskem knjižničarju je še vedno močno prisotna v akademskem okolju in tudi v stroki sami. Izkušnje, ki jih imamo v Sloveniji z ureditvijo statusa in delovnih kompetenc šolskih knjižničarjev, so žal premalo raziskane in se ne spremljajo sistematično. Rezultati nekaterih raziskav, opravljenih v okviru priprave zaključnih del visokošolskega študija bibliotekarstva, kažejo, da je položaj šolskega knjižničarja v očeh pedagoških delavcev in vodstev šol dokaj visok, in sicer predvsem zaradi vpetosti knjižničarjev v vsakodnevni pedagoški proces in zaradi njihove usposobljenosti (formalne in dejanske) za pedagoško delo. Predvidevamo, da bi to lahko veljalo tudi za visokošolske knjižničarje.

2.2.4 Podpora knjižnic raziskovalnemu delu

Danes se raziskovalci srečujejo s številnimi spremembami v raziskovalnem procesu, pa tudi s konkurenco in pritiski, da bi s svojim raziskovanjem kar najbolj krepili vpliv in ugled svojih ustanov. Tudi nosilci državnih znanstvenih politik so zelo zainteresirani za uspešno raziskovanje, financirani dejavnosti si ne želijo le novih znanstvenih odkritij, ampak predvsem diseminacije in uporabe raziskovalnih rezultatov. Napredek informacijskih in komunikacijskih tehnologij omogoča, da je raziskovanje danes bolj podatkovno usmerjeno, sodelujoče in povezovalno. Tako se ustvarjajo nove oblike znanstvenega informiranja in komuniciranja, katerih posledica je večja dostopnost raziskovalnih rezultatov še pred njihovo končno objavo (Adams Becker idr., 2017) ter objavljane končnih rezultatov raziskav v odprtem dostopu. Za knjižnice takšna usmerjenost pomeni več sodelovanja v postopkih, ki omogočajo dostopnost rezultatov raziskav, njihovo diseminacijo in hranjenje (Dempsey, 2016), ter njihovo tesnejšo vpetost v celoten raziskovalni proces (Maxwell, 2016). Takšna umestitev knjižnic v raziskovalni proces omogoča njihov premik k partnerstvu z raziskovalci in uresničevanje koncepta t. i. vključenega knjižničarja (ang. embedded librarian), istočasno pa zahteva temeljite spremembe v usposobljenosti in znanju visokošolskih knjižničarjev.

Poročilo OECD (Building digital workforce capacity ..., 2020) o potrebnih znanjih in spretnostih raziskovalcev za znanstvenoraziskovalno delo v digitalnem okolju poudarja tudi vlogo visokošolskih knjižnic tako pri zagotavljanju pogojev za raziskovalno delo kot tudi pri izobraževanju in usposabljanju udeležencev raziskovalnega procesa. Pri opredelitvi potrebnih digitalnih kompetenc raziskovalcev se

naslanja na dokument Evropske komisije Digital Competence Framework for Citizens (DigComp)², ki kot temeljne digitalne kompetence navaja informacijsko in podatkovno pismenost ter znanja in spretnosti za komuniciranje in sodelovanje, ustvarjanje digitalnih vsebin, varovanje osebnih podatkov in reševanje strokovnih vprašanj. Pri zagotavljanju digitalnih kompetenc raziskovalcev omenjeni dokument pripisuje pomembno vlogo ravno univerzam, ki so v večini držav osrednja mesta za izobraževanje in usposabljanje digitalno pismenih raziskovalcev. Visokošolske knjižnice oziroma knjižničarje pri tem dojemata kot pomemben podporni dejavnik, saj so že zaradi narave svojega dela sposobni delovati v digitalnem okolju in uporabljati različna digitalna orodja, svoja znanja pa z različnimi oblikami izobraževanja uporabnikov prenašati tudi na raziskovalce.

Merjenje in vrednotenje kakovosti ter dodane vrednosti raziskovalne dejavnosti ni enostavno, ravno tako ne ugotavljanje prispevka visokošolskih knjižnic k njenim končnim rezultatom. Vendar pa imamo primere, ki dokazujejo, da je to mogoče. Čeprav niso idealne, so najbolj uveljavljene bibliometrične metode, ki upoštevajo objave raziskovalnih rezultatov ter njihovo odmevnost. Ugotavljanje povezanosti med kakovostjo objavljenih rezultatov raziskovalnega dela in uporabo informacijskih virov, ki jih zagotavljajo knjižnice, je pomemben del ocenjevanja njihove uspešnosti. Knjižničarji za vrednotenje svoje dejavnosti praviloma uporabljajo kvantitativne podatke, saj je njihovo zbiranje dokaj enostavno. Težje pa je ugotavljati neposredno povezanost knjižničnih storitev z njihovim vplivom na uspešnost raziskovalnega dela.

V Sloveniji smo dobili priložnost za to, ko je ARRS s sofinanciranjem nabavnih konzorcijev zahtevala enako dostopnost informacijskih virov za vse javne univerze in javne raziskovalne zavode. Takrat so nekatere visokošolske in raziskovalne ustanove, ki tega pred tem niso imele, tudi zaradi slabo organizirane knjižnične informacijske dejavnosti, dobile neomejen dostop do najbolj pomembnih znanstvenih informacijskih virov. Zato sta v svoji raziskavi avtorja Miholič in Južnič (2018) za obdobje 2010–2014 obseg in kakovost znanstvenih objav povezala s statistiko uporabe na novo pridobljenega konzorcijskega dostopa do znanstvenih revij na portalih ScienceDirect, SpringerLink in Wiley Online Library. Ugotovila sta, da se je delež znanstvenih revij omenjenih konzorcijev, ki so jih navajali (citirali) raziskovalci Univerze na Primorskem v svojih znanstvenih prispevkih, vsako leto postopno povečeval, in sicer s 13,5 % leta 2010 na 24,8 % leta 2014. Deleži objavljenih znanstvenih člankov raziskovalcev Univerze na Primorskem v znanstvenih revijah z največjim vplivom (merjeno po Web of Science in Scopus) so se prav tako znatno povečali, in sicer z 18,03 % leta 2011 na 31,55 % leta 2014. Rezultati raziskave so pokazali, da je boljši dostop do kakovostnih informacijskih virov za raziskovalce povečal njihovo uporabo ter prispeval k večji kakovosti raziskav, kar se je odrazilo v postopnem povečevanju števila objav v znanstvenih revijah z večjim vplivom oziroma odmevnostjo.

Poleg zagotavljanja dostopa do informacijskih virov in sodelovanja v raziskovalnem procesu imajo visokošolski knjižničarji še dodatno nalogo. Gre za njihovo sodelovanje v sistemih preverjanja kakovosti in odmevnosti znanstvenoraziskovalnega dela. Omenjeni sistemi omogočajo podrobno spremljanje strokovnega znanja in usposobljenosti raziskovalcev, rezultatov njihovega dela ter raziskovalnih projektov in raziskovalnih skupin, v katerih sodelujejo, omogočajo pa tudi primerjalne analize in poročanje o vplivu. Visokošolske ustanove od knjižnic pri tem pričakujejo partnerski odnos (Bryant idr., 2017), v katerem knjižničarji prispevajo posebna strokovna znanja na področjih, kot so znanstveno komuniciranje, odkrivanje relevantnih informacijskih virov in informacij, objavljanje rezultatov raziskav, svetovanje raziskovalcem o načinih ter možnostih povečanja vpliva rezultatov raziskav ipd.

² Glej: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=15688&langId=en>

Day (2018) poudarja, da so ravno knjižničarji imeli vodilno vlogo pri vzpostavljanju in razvoju sistemov za spremljanje raziskovalne dejavnosti. Knjižnice s sodelovanjem v sistemih za spremljanje in vrednotenje raziskovalne dejavnosti in z njihovimi deležniki pomembno promovirajo tudi odprti dostop in institucionalne repozitorije, ki jih upravljajo (Givens idr., 2017).

Merjenje vpliva in odmevnosti znanstvenih objav z bibliometričnimi metodami je vse bolj zanimivo tudi za visokošolske knjižnice, prav tako uporaba altmetrije, ki jo spodbujajo državni sistemi za vrednotenje raziskovalne uspešnosti in odmevnosti (Haddow in Mamtora, 2017). Raziskava, v katero je bilo vključenih 79 visokošolskih knjižnic v ZDA, je odkrila raznolike dejavnosti knjižnic pri ocenjevanju znanstvenih rezultatov, ki presegajo samo štetje citatov. Te vključujejo tudi strategije za spodbujanje vpliva in odmevnosti raziskovalcev (Lewis idr., 2015). Knjižničarji v visokošolskih knjižnicah lahko svoje znanje, strokovnost in profesionalno etiko izkoristijo kot prednost pri merjenju vpliva raziskovalnega dela (Givens idr., 2017) na različnih ravneh.

V Sloveniji imamo že dolgo tradicijo spremljanja raziskovalne dejavnosti, ki jo omogočata informacijski sistem o raziskovalni dejavnosti v Sloveniji (SICRIS) in vodenje bibliografij raziskovalcev v sistemu COBISS. Pomembni sta preglednost in dostopnost objav, ki na eni strani vplivata na sistematičnost ter rednost spremljanja raziskovalne dejavnosti, na drugi strani pa pozitivno vplivata na raziskovalce kot spodbuda k večji skrbnosti ter objavljanju prispevkov v mednarodno odmevnih revijah. Rezultati primerjalne raziskave, ki sta jo opravila Demšar in Južnič (2014), so pokazali, da je uvedba osebnih bibliografij v sistemu COBISS pomembno vplivala na število objav slovenskih raziskovalcev v uglednih in odmevnih mednarodnih revijah. Vloga knjižničarjev je tu zelo pomembna, saj zagotavljajo vnos bibliografskih podatkov v sistem COBISS, Osrednji specializirani informacijski centri pa skrbijo za doslednost in kakovost bibliografskih zapisov.

2.2.5 Kadri

Ni malo avtorjev, ki visoko stopnjo razvoja visokošolskih knjižnic v ZDA ter njihovo uspešno spreminjanje in prilagajanje sodobnim izzivom, pripisujejo ustrezni kadrovski politiki visokošolskih ustanov. Večina visokošolskih ustanov v ZDA namreč že dalj časa omogoča svojim knjižničarjem status pedagoškega delavca (ang. faculty librarian) (Cary, 2001). Takšen status je običajen zlasti na visokošolskih ustanovah, ki izvajajo doktorski študij, na drugih je knjižničarjev s statusom visokošolskih učiteljev manj, na visokošolskih ustanovah, ki imajo samo prvo stopnjo študija (ang. bachelor's degree study programmes), in na področju humanističnih ved pa še vedno prevladujejo klasični knjižničarji s statusom strokovnega osebja. Pedagoški status visokošolskih knjižničarjev ni v celoti primerljiv s statusom drugih visokošolskih učiteljev, saj je nekaj razlik pri zahtevani predhodni izobrazbi, nalogah, odgovornostih, ugodnostih ter delovnih razmerah. Njegov pomen se lahko razlikuje tudi glede na posamezno visokošolsko ustanovo (Hosburgh, 2011). Kljub temu pa pomeni, da knjižničarji niso uvrščeni le v kategorijo strokovnih ali celo administrativno-tehničnih delavcev visokošolske ustanove, da imajo možnost kariernega napredovanja, možnost t. i. sobotnega leta, in še pomembneje – možnost in sredstva za raziskovalno delo, ki je sicer eden od pogojev za njihov pedagoški status. Vključeni so tudi v pedagoški proces, seveda z manjšo obveznostjo kot drugi visokošolski učitelji³.

³ Izjavo (standarde) o pedagoškem statusu visokošolskih knjižničarjev je Ameriško združenje knjižnic visokošolskih kolidžev in znanstvenih knjižnic (ACRL) sprejelo že leta 1972, leto kasneje jo je potrdil tudi upravni odbor Ameriškega združenja univerzitetnih visokošolskih učiteljev (AAUP). Glej več: Joint Statement on Faculty Status of College and University Librarians. <https://www.aaup.org/report/joint-statement-faculty-status-college-and->

Druge raziskave tudi poročajo, da je takšen status visokošolskih knjižničarjev zelo pomemben za ustrezne delovne odnose v visokošolskih ustanovah, v katerih se knjižničarji lahko uveljavljajo kot partnerji visokošolskih učiteljev (Galbraith idr., 2016). S takšnim statusom seveda ne soglašajo prav vsi ameriški visokošolski knjižničarji, jih pa večina z naklonjenostjo sprejema tako pravice kot tudi odgovornosti, ki iz njega izhajajo, in so zato v primerjavi s strokovnimi kolegi, ki te možnosti nimajo, tudi bolj zadovoljni s svojim kariernim razvojem.

V Sloveniji je žal habilitacija in s tem drugačen status knjižničarjev tudi v visokošolskih ustanovah z doktorskim študijem prej izjema kot pravilo. Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1) (2001) v 39a. členu sicer za strokovne knjižničarske delavce predpisuje formalno izobrazbo s področja bibliotekarstva in opravljen bibliotekarski izpit, drugih zahtev pa ne vključuje. Enakovredna vključitev knjižničarjev v pedagoški in raziskovalni proces v visokem šolstvu brez habilitacije v naziv visokošolskega učitelja ali znanstvenega delavca seveda ni možna. Merila univerz za volitve v nazive visokošolskih učiteljev, znanstvenih delavcev ter sodelavcev sicer določajo, da morajo biti zaposleni v knjižnicah univerz habilitirani v naziv bibliotekar, vendar pa s tem pridobijo le status visokošolskih sodelavcev.

2.2.6 Organizacija knjižnic

Ustrezen položaj v visokošolski ustanovi je ključnega pomena za vse visokošolske knjižnice in vpliva na njihovo prepoznavnost, razpoložljiva sredstva ter možnosti razvoja. Namreč, tudi visokošolske ustanove same doživljajo korenite spremembe, ki jih terjajo močnejša konkurenca in povečana internacionalizacija. Vse bolj so pomembni uspešnost njihovih študentov ter kakovost in ugled raziskovalnega dela, ne le v državi, ampak tudi v mednarodnem okolju. To pomembno vpliva tudi na oblikovanje strategij na področju nalog in dejavnosti visokošolskih knjižnic, organizacije njihovih prostorov, partnerstev ter oblikovanja njihove identitete. Knjižnice naj bi delovale tako, da bo njihov prispevek k študijskim uspehom študentov in h kakovosti raziskovalnega dela njihova temeljna strateška usmeritev. Spreminjanje knjižničnih zbirk, knjižničnega prostora in knjižničarjev je zahteven proces, nujen tudi zato, da vodstva visokošolskih ustanov prepoznajo dejavnost knjižnic kot koristno za uspeh in doseganje ciljev ustanov.

Zanimiv pregled v literaturi predstavljenih rešitev (Cox, 2018) govori o tem, kako se visokošolske knjižnice lahko in morajo funkcionalno, prostorsko, strateško in organizacijsko prilagajati matičnim visokošolskim ustanovam. Ustrezen položaj v ustanovi je ključnega pomena za vsako visokošolsko knjižnico in pomembno vpliva na njen status, sredstva in pričakovanja. Tesna povezava s strategijo matične ustanove je ključen dejavnik uspešnega pozicioniranja knjižnice. Visokošolske ustanove se v zadnjih letih korenito spreminjajo, kar vpliva na njihove strategije, katerim se morajo prilagoditi tudi knjižnice. Opredeľjujejo jih večja odgovornost, močnejša konkurenca pri pridobivanju študentov in sredstev za financiranje raziskav, večja pričakovanja študentov, internacionalizacija ter zahtevne gospodarske razmere. Spremembe v institucionalnem okolju in strateškem načrtovanju vplivajo na knjižnice ter njihov položaj v visokošolskih ustanovah.

Tradicionalna knjižnica je bila videti kot srce visokošolske ustanove, tudi v prostorskem smislu, zato je bilo priznavanje njenega osrednjega pomena in prispevka k uresničevanju poslanstva ustanove samoumevno. To se je zdaj spremenilo, knjižnice same morajo nenehno dokazovati svojo vrednost in pomen za matične ustanove (Oakleaf, 2010). Zato svoje dejavnosti vedno tesneje povezujejo in usklajujejo s strateškimi usmeritvami matičnih ustanov in se promovirajo kot partnerji na različnih področjih njihove dejavnosti. Nekatere tradicionalne naloge visokošolskih knjižnic so danes postale

manj pomembne. Njihov premik od osredotočanja samo na knjižnične zbirke k uporabnikom je bil ključni dejavnik sprememb, še zlasti pri ustvarjanju pogojev za izvajanje novih funkcij in storitev. Ohranjanje pomembnega položaja in vloge knjižnice v matični ustanovi prinaša veliko prednosti knjižnični dejavnosti.

2.3 NOVA VLOGA IN DOJEMANJE VISOKOŠOLSKIH KNJIŽNIC

V zadnjem desetletju smo priča temeljitemu preobratu tako v dojemanju vloge visokošolskih knjižnic in knjižničarjev kot tudi v pričakovanjih in potrebah njihovih uporabnikov. Spremembe v akademskem in širšem družbenem okolju ustvarjajo številne priložnosti za uresničevanje nove vloge visokošolskih knjižnic pri učenju, poučevanju in raziskovalni dejavnosti, hkrati pa terjajo tudi predružačenje (rekonceptualizacijo) oziroma ponovno opredelitev vloge visokošolske knjižnice.

Eno najpomembnejših vprašanj je, zakaj v mnogih okoljih tako visokošolske ustanove kot tudi knjižničarji sami še vedno vztrajajo pri tradicionalnem dojemanju vloge knjižnic, ko pa se dejavnost visokošolskega izobraževanja in raziskovanja vse bolj spreminja. Je to posledica posebej ukoreninjene »blagovne znamke« knjižnice, ki je zasnovana na prepričanju, da je njena glavna vloga v zagotavljanju informacijskih virov? Zato nekateri upravičeno opozarjajo, da bi morali knjižničarji podvomiti v mantra: »Knjižnica je močna blagovna znamka«. To je mogoče trenutno marsikje še res, toda ker je ta zelo ozko opredeljena in omejena na tradicionalno vlogo knjižničarjev, jo okolje vse bolj razumeva kot manj pomembno. Knjižnica se zato kot blagovna znamka lahko hitro znajde v razkoraku med tem, kaj trenutno pomeni in kaj bi lahko (Pinfield idr., 2017). Pregled literature (Cox, 2018) sicer kaže, da si visokošolske knjižnice prizadevajo zbirati in na različne načine okolju sporočati dokaze o vrednosti svoje dejavnosti za matične visokošolske zavode. Mora pa biti vrednotenje dejavnosti povezano tudi z merjenjem vpliva in učinkov, ki jih imajo knjižnične storitve tako na uporabnike (študente, pedagoške delavce in raziskovalce) kot tudi visokošolske ustanove in širše družbeno okolje.

Slovenske visokošolske knjižnice imajo pri osmišljanju in uresničevanju svoje nove vloge ter pomena za visokošolsko okolje in pri doseganju ustreznega položaja v njem različne težave. Ena večjih je starostna dihotomija. Pušnik (2018) opozarja, da je med 370 zaposlenimi v visokošolskih knjižnicah (vključno z Narodno in univerzitetno knjižnico) le 26 mlajših od 35 let! Druga težava je že omenjena razdrobljenost, veliko je namreč majhnih visokošolskih knjižnic s samo enim ali dvema zaposlenima. Skrb vzbujajoč je tudi podatek, na katerega je opozorila delovna skupina, ki je pripravljala predlog dokumenta Strategija razvoja visokošolskih knjižnic 2018–2024, namreč – znesek za izobraževanje zaposlenih v visokošolskih knjižnicah je za tretjino nižji od zneska, ki ga temu namenjajo splošne knjižnice, kar je lahko v povezavi z visoko povprečno starostjo zaposlenih in hkratno potrebo po hitrem razvoju visokošolskega knjižničarstva pravi recept za težave.

Pri pripravi strokovnih standardov za visokošolske knjižnice, pa tudi določil pravilnika o minimalnih pogojih za izvajanje javne službe v knjižničarstvu, moramo zato biti pazljivi, da ne bi pogojev in standardov, ki naj bi jih knjižnice dosegale, določali na osnovi sedanjega (obstoječega) stanja. Usmerjeni morajo biti v prihodnost ter spodbujati razvoj visokošolskih knjižnic v smeri, kot je načrtana v najbolj razvitih akademskih okoljih.

3 STANJE SLOVENSКИH VISOKOŠOLSKIH KNJIŽNIC

3.1 VISOKOŠOLSKE KNJIŽNICE V ŠTEVILKAH

3.1.1 Vrednosti izbranih statističnih spremenljivk za leto 2019

Narodna in univerzitetna knjižnica (v nadaljevanju: NUK) v skladu s 33., 37. in 39d. členom Zakona o knjižničarstvu (ZKnj-1, 2001) spremlja delovanje knjižnic in zbira statistične podatke o njihovem delu.

Sklep o ustanovitvi javnega zavoda Narodna in univerzitetna knjižnica (Ur. l. RS, št. 46/03, 85/08 in 30/19) v 7. členu določa, da NUK »zbira, obdeluje in posreduje statistične in druge podatke o delovanju knjižnic«. To nalogo opravlja Oddelek za raziskave z urejenim letnim poročanjem o delu slovenskih knjižnic s pomočjo informacijskega sistema BibSiSt⁴. Statistične meritve knjižnic potekajo vsako leto od 1. do 15. marca. Leta 2020 so k izpolnjevanju vprašalnika o delu slovenskih knjižnic leta 2019 povabili 262 knjižnic, od tega 96 visokošolskih (skupaj z nacionalno knjižnico), 60 splošnih in 106 specialnih knjižnic. Do konca meritev je statistični vprašalnik izpolnilo 240 oziroma 92 % vseh knjižnic, med njimi 88 oziroma 92 % visokošolskih, 92 oziroma 87 % specialnih in vseh 60 splošnih knjižnic (Narodna in univerzitetna knjižnica, 2020a).

Statistični vprašalnik za visokošolske knjižnice je ustrezno izpolnilo:

- Univerza v Ljubljani (v nad: 39 knjižnic (skupaj z NUK);
- Univerza v Mariboru: 13 knjižnic;
- Univerza na Primorskem: 1 knjižnica⁵;
- Univerza v Novi Gorici: 1 knjižnica;
- Nova univerza: 1 knjižnica;
- Univerza v Novem mestu: 1 knjižnica;
- samostojni visokošolski zavodi: 32 knjižnic.

Leta 2019 je imelo 87 visokošolskih knjižnic (brez NUK) 128 storitvenih mest (izposojevališč), in sicer knjižnice Univerze v Ljubljani 63, Univerze v Mariboru 14, Univerze na Primorskem šest, Nove univerze tri, knjižnici Univerze v Novem mestu in Univerze v Novi Gorici po eno storitveno mesto in samostojni visokošolski zavodi 40 storitvenih mest.

Knjižnična zbirka visokošolskih knjižic (knjižnega in neknjižnega gradiva na fizičnih nosilcih) je leta 2019 obsegala 5.567.243 inventarnih enot gradiva. Na potencialnega uporabnika so knjižnice imele 72,7 enote gradiva.

Visokošolske knjižnice so leta 2019 imele skupaj:

- 111.909 inventarnih enot prirasta, kar pomeni 1,5 inventarne enote prirasta na potencialnega uporabnika;
- 46.526 inventarnih enot odpisa, kar pomeni, da so odpisale 0,8 % svoje knjižnične zbirke;
- 76.582 potencialnih uporabnikov (vpisanih študentov ter visokošolskih učiteljev in sodelavcev) in 96.400 aktivnih članov;
- Uporabniki so knjižnice obiskali 1.534.031-krat (fizični obisk), njihova spletna mesta pa 1.315.809-krat. Vsak potencialni uporabnik je knjižnico (fizično) v povprečju obiskal 20-krat;
- 40.152 m² neto uporabne površine oziroma 0,5 m² na potencialnega uporabnika;
- 4.336 čitalniških sedežev oziroma 56,6 čitalniškega sedeža na 1.000 potencialnih uporabnikov.

Knjižnice so skupaj izposodile 1.495.612 fizičnih enot gradiva oziroma 15,5 enote na člana in 19,5 enote na potencialnega uporabnika. Uporabnikom so omogočile dostop do 687 računalniških delovnih postaj, kar pomeni devet računalniških delovnih postaj na 1.000 potencialnih uporabnikov. Za nakup knjižničnega gradiva so porabile 6.332.188 EUR oziroma 82,7 EUR na potencialnega uporabnika. Za

⁴ Dostopno na: <https://bibsist.nuk.uni-lj.si/statistika/index.php>.

⁵ Leta 2012 so na Univerzi na Primorskem ustanovili Univerzitetno knjižnico in reorganizirali knjižnični sistem univerze. Lokalne bibliografsko-kataložne baze podatkov in baze podatkov o članih šestih knjižnic so združili v eno lokalno bazo podatkov. Leta 2009 so v statističnih meritvah pri UP podatki šestih knjižnic, leta 2019 pa le skupni podatek ene knjižnice, ki deluje z oddelčnimi knjižnicami posameznih fakultet na ločenih lokacijah.

nakup elektronskih informacijskih virov so namenile 4.104.793 EUR, kar je 64,8 % vseh sredstev, porabljenih za nakup knjižničnega gradiva.

Leta 2019 so visokošolske knjižnice izdelale 80.768 zapisov za bibliografije raziskovalcev. V knjižnicah je bilo v rednem delovnem razmerju zaposlenih 359,9 delavca v EPZ⁶ oziroma 376 oseb, med katerimi je bilo 291,13 oziroma 81 % strokovnih delavcev⁷ v EPZ (Narodna in univerzitetna knjižnica, 2020b).

Od 88 visokošolskih knjižnic jih leta 2019 dobra petina (20) ni imela zaposlenega nobenega strokovnega knjižničarskega delavca (s stopnjo izobrazbe 5 ali več)⁸. V 23 (26,1 %) visokošolskih knjižnicah sta bila zaposlena manj kot dva strokovna knjižničarska delavca. Le v slabi tretjini (28) visokošolskih knjižnic sta bila zaposlena več kot dva strokovna knjižničarska delavca. Kar dve tretjini (59) visokošolskih knjižnic je leta 2019 imelo zaposlene manj kot tri strokovne knjižničarske delavce.

3.1.2 Kvantitativni kazalci knjižnične dejavnosti za leti 2009 in 2019

Veljavni Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (2012) so bili sprejeti z namenom, da bi spodbujali razvoj knjižnične dejavnosti visokošolskih knjižnic. Da bi prikazali razvoj knjižnične dejavnosti v zadnjih desetih letih, smo naredili primerjalno analizo knjižnične dejavnosti visokošolskih knjižnic za leti 2009 in 2019.

V nadaljevanju so prikazani podatki in primerjave vrednosti kazalcev in kazalnikov štirih univerz, in sicer Univerze v Ljubljani (v nadaljevanju: UL), Univerze v Mariboru (v nadaljevanju: UM), Univerze na Primorskem (v nadaljevanju: UP) in Univerze v Novi Gorici (v nadaljevanju: UNG) ter samostojnih visokošolskih zavodov (v nadaljevanju: SVZ). Po pregledu nacionalne knjižnične statistike za leti 2009 in 2019 smo ugotovili, da so podatki pomanjkljivi kljub zakonski določbi, ki knjižnice obvezuje k posredovanju podatkov.

Podatki o vrednosti izbranih kazalcev knjižnične dejavnosti za leti 2009 in 2019 so predstavljeni v tabelah 1–4 in slikah 1–7 le za tiste knjižnice, ki so posredovale podatke o delu za omenjeni poročevalski leti. Tako leta 2009, kot tudi leta 2019, so pri nekaterih knjižnicah posredovani podatki o delu nepopolni, zato je treba poudariti, da prikazi v nadaljevanju niso povsem verodostojni (npr. nekatere knjižnice niso poročale o številu fizičnega obiska, finančnih sredstvih, prirastu). Kljub temu da je zadnja leta v statističnem vprašalniku treba izpolniti vse rubrike (npr. s pomišljajem, če se podatek ne zbira, ali z 0, če ni pojava), knjižnice še vedno oddajajo vprašalnike s pomanjkljivimi ali celo napačnimi podatki.

Kot je zapisano že v Izhodiščih za strokovne standarde in priporočila za visokošolske knjižnice (Izhodišča ..., 2011, str. 63), je treba tudi omeniti, da NUK poleg funkcije visokošolske (univerzitetne) knjižnice opravlja tudi funkcijo nacionalne knjižnice in funkcijo nacionalne depozitarne organizacije, ki skrbi za trajno hranjenje publikacij, ki sodijo v sloveniko. Ker nacionalna knjižnična statistika arhivskega dela njene knjižnične zbirke in deleža zaposlenih (EPZ), ki skrbijo za njeno pridobivanje in hranjenje, ne prikazuje ločeno, statistični podatki in vrednosti kazalnikov, ki se nanašajo na knjižnično zbirko in zaposlene v visokošolskih knjižnicah UL, niso popolnoma verodostojni – z upoštevanjem celotne zbirke

⁶ Ekvivalent polne zaposlitve

⁷ Med strokovne delavce so bili za poročevalsko leto 2019 uvrščeni diplomirani bibliotekarji, diplomirani bibliotekarji z opravljenim bibliotekarskim izpitom, diplomirani priučeni bibliotekarji in priučeni višji knjižničarji in knjižničarji. Statistični vprašalnik namreč za leto 2019 podatkov o zaposlenih še ni zbiral v skladu z novelo Zakona o knjižničarstvu.

⁸ Raven izobrazbe po Uredbi o uvedbi in uporabi klasifikacijskega sistema izobraževanja in usposabljanja, Ur. l. RS, št. 46/2006 in 8/2017.

in vseh zaposlenih v NUK so vrednosti kazalcev previsoke, brez podatkov za NUK pa bi bile vrednosti pre nizke.

S podobnim dvomom smo se srečali tudi pri vrednosti nekaterih kazalcev knjižnične dejavnosti UM, kjer je Univerzitetna knjižnica Maribor (v nadaljevanju: UKM) druga slovenska arhivska knjižnica za hranjenje obveznega izvoda slovenike in opravlja tudi naloge osrednje domoznanske knjižnice na svojem območju. Pri arhivskih izvodih, kjer bi moral biti drugi postavitveni izvod na ogled le v prostorih UKM, se le-ta tudi izposoja na dom, kar pomeni, da so kazalci v zvezi z izposojami previsoki, zato določeni podatki niso popolnoma verodostojni in primerljivi med seboj.

Analiza statističnih podatkov o delu visokošolskih knjižnic kaže na njihovo veliko raznolikost. Knjižnice delujejo na različnih znanstvenih področjih in na različnem številu let; nekatere samo na enem, druge pa pokrivajo več področij. Razen tega so bile ustanovljene v različnih časih. Podatki v nacionalni knjižnični statistiki so pomanjkljivi in nepopolni, pa tudi zbiranje določenih podatkov se je v desetih letih spremenilo. Tako so npr. leta 2009 knjižnice poročale tako o številu ur individualnega usposabljanja uporabnikov kot tudi o številu ur skupinskega usposabljanja uporabnikov, leta 2019 se poroča le še o številu ur organiziranega usposabljanja uporabnikov. Vse naštetu onemogoča kakršnokoli posploševanje ali medsebojne primerjave med posameznimi knjižnicami. Primerljivi so lahko le podatki iste knjižnice leta 2019 z letom 2009. Prikaz podatkov v nadaljevanju zato ni namenjen primerjavi univerz in SVZ, ker bi bilo to napačno. Vemo, da je UL praznovala 100-letnico, zato ima zagotovo najbogatejšo knjižnično zbirko in je vsaka primerjava z drugimi univerzami neprimerna. Je pa za posamezne knjižnice pomembno spremljanje in primerjanje določenih kazalcev in kazalnikov po letih oziroma časovnih obdobjih, ker to omogoča ugotavljanje razvoja (napredovanja ali nazadovanja) in zastavljanje ciljev, ki bodo pri razvoju pomagali.

V tabelah 1–4 in slikah 1–7 so predstavljeni podatki za naslednje kazalce knjižnične dejavnosti visokošolskih knjižnic na UL skupaj s Centralno tehniško knjižnico Univerze v Ljubljani (v nadaljevanju: CTK) in NUK, UM, UP, UNG in SVZ:

- knjižnična zbirka;
- prirast gradiva;
- število uporabniških mest;
- neto uporabna površina knjižnica (m²);
- število aktivnih članov;
- število potencialnih uporabnikov;
- število strokovnih delavcev (EPZ) in vseh zaposlenih v knjižnici (EPZ);
- število fizičnih obiskov knjižnice;
- število izposojenih knjižničnih enot in medknjižnično izposojajo;
- število izvedenih ur izobraževanja za uporabnike knjižnic;
- število kreiranih in redigiranih zapisov za bibliografije raziskovalcev;
- sredstva za nakup vsega knjižničnega gradiva;
- sredstva za nakup elektronskih informacijskih virov.

Tabela 1: Knjižnična zbirka in letni prirast gradiva na fizičnih nosilcih za leti 2009 in 2019

	UL, CTK, NUK		UM		UP		UNG		SVZ	
	2009 n = 41	2019 n = 39	2009 n = 11	2019 n = 13	2009 n = 6	2019 n = 1	2009 n = 1	2019 n = 1	2009 n = 10	2019 n = 31
knjižnična zbirka	5.751.473	6.370.128	1.371.772	1.705.109	65.330	79.965	16.178	32.482	46.758	236.189
letni prirast gradiva	141.089	85.184	49.823	39.086	6.979	2.007	5.493	1.340	7.606	11.977

n – število knjižnic, ki so oddale izpolnjen statistični vprašalnik

Podatek za knjižnično zbirko in letni prirast gradiva (Tabela 1) zajema enote knjižnega in neknjižnega gradiva na fizičnih nosilcih. Pri NUK in UKM je zajeto tudi arhivsko gradivo, kar se odraža pri velikosti knjižnične zbirke in prirastu gradiva pri UL s CTK in NUK ter UM. Število knjižnic se pri univerzah v desetih letih ni bistveno spremenilo, se je pa povečalo število SVZ in s tem tudi število njihovih knjižnic. Leta 2009 je bilo 13 knjižnic SVZ, leta 2019 pa jih je bilo že 32.

Knjižnična zbirka UL se je povečala z indeksom 110, letni prirast gradiva pa se je zmanjšal, saj je indeks le 60. Za dobro polovico se je letni prirast gradiva leta 2019 v primerjavi z letom 2009 zmanjšal predvsem pri NUK in CTK. Zmanjšal se je tudi v knjižnicah Akademije za glasbo, radio, film in televizijo in Filozofske fakultete. Finančna in gospodarska kriza, ki se je začela v svetu leta 2008, je dosegla tudi Slovenijo. Finančna kriza in zmanjšanje sredstev za knjižnično dejavnost se je tako odrazila tudi pri knjižnicah in njihovem delovanju, kar se odraža v nižjem indeksu pri letnem prirastu gradiva. Pri knjižnicah UM se je knjižnična zbirka leta 2019 v primerjavi z letom 2009 povečala z indeksom 124, letni prirast gradiva pa se je zmanjšal – indeks je 78.

Indeks dejavnosti knjižnic na UP kaže za leto 2019 v primerjavi z letom 2009 podobno povečanje knjižnične zbirke kot pri UM, in sicer z indeksom 122. Na UP je bilo zmanjšanje letnega prirasta gradiva še večje kot pri UL s CTK in NUK, indeks je bil 28. Do leta 2016 je bilo Znanstveno-raziskovalno središče član UP, po tem letu pa se je odločilo za samostojno pot. Zagotovo je to botrovalo nižjemu indeksu tako pri knjižnični zbirki kot pri letnem prirastu gradiva za leto 2019 v primerjavi z letom 2009. Knjižnična zbirka se je na UNG leta 2019 v primerjavi z letom 2009 povečala z indeksom 200, podobno kot pri UP pa se je indeks letnega prirasta gradiva zmanjšal, znaša le 24. Indeks dejavnosti knjižnic SVZ kaže za leto 2019 v primerjavi z letom 2009 povečanje knjižnične zbirke z indeksom kar 505, a se je tudi število SVZ v omenjenem obdobju povečalo s 13 na 32, ob tem da podatka za leto 2019 ena knjižnica SVZ ni posredovala. Zato se je le v primeru knjižnic SVZ indeks letnega prirasta gradiva povečal in znaša 157.

Tabela 2: Uporabniška mesta in neto površina knjižnic (m²) za leti 2009 in 2019

	UL, CTK, NUK		UM		UP		UNG		SVZ	
	2009 n = 40	2019 n = 38	2009 n = 11	2019 n = 13	2009 n = 6	2019 n = 1	2009 n = 1	2019 n = 1	2009 n = 11	2019 n = 31
uporabniška mesta	2.217	2.427	749	1.139 ⁹	162	195	35	35	179	509
neto površina knjižnice (m ²)	31.986	36.005	11.746	14.333	956	859	212	212	705	2.897

n – število knjižnic, ki so oddale izpolnjen statistični vprašalnik

Število uporabniških mest in neto površina knjižnic (m²) sta se v obravnavanem obdobju povečala pri UL s CTK in NUK, UM in SVZ, in sicer največ pri SVZ, kar je posledica že prej omenjenega povečanja števila SVZ. Število uporabniških mest in neto površina knjižnic se je zmanjšalo pri UP, ker se je leta 2016 Znanstveno-raziskovalno središče odločila za samostojno pot. Pri UNG se število uporabniških mest in neto površina knjižnice v desetih letih nista spremenila.

Tabela 3: Aktivni člani knjižnic in potencialni uporabniki za leti 2009 in 2019

	UL, CTK, NUK		UM		UP		UNG		SVZ	
	2009 n = 41	2019 n = 39	2009 n = 11	2019 n = 13	2009 n = 6	2019 n = 1	2009 n = 1	2019 n = 1	2009 n = 11	2019 n = 31
št. aktivnih članov	91.714	66.158	35.732	27.345	5.662	5.320	525	156	4.182	5.003
št. potencialnih uporabnikov	69.573	52.631	26.757	15.169	11.473	5.226	905	563	8.798	9.578

n – število knjižnic, ki so oddale izpolnjen statistični vprašalnik

⁹ Pri pregledu in pripravi podatkov smo odkrili napako v poročanju pri eni od knjižnic, ki je naj bi leta 2019 imela več kot 3 milijone uporabniških mest. Napako smo popravili, upoštevali smo podatek za leto 2018.

Pri vseh štirih univerzah se je število aktivnih članov in potencialnih uporabnikov v desetletnem obdobju zmanjšalo. Le pri SVZ se je rahlo povečalo, čeprav se je število knjižnic SVZ povečalo za skoraj trikrat.

Izpostavimo, da pri UL s CTK in NUK nismo upoštevali podatka o številu potencialnih uporabnikov, ki ga navaja CTK, saj bi se sicer njihovo število pri knjižnicah UL podvojilo. CTK v svojem letnem poročilu o delu namreč kot potencialne uporabnike upošteva vse vpisane študente ter visokošolske učitelje in sodelavce na UL. Prav tako nismo pri UKM upoštevali potencialnih uporabnikov, ker tako kot CTK, poroča o vseh vpisanih študentih ter visokošolskih učiteljih in sodelavcih na UM. Kot je razvidno iz Tabele 3, je število aktivnih članov višje od števila potencialnih uporabnikov, kar pomeni, da imajo knjižnice UL s CTK in NUK ter UM tudi veliko drugih aktivnih članov, ki niso študenti ali visokošolski učitelji in sodelavci njihovih univerz. To lahko utemeljimo z tem, da ima NUK tudi pomembno nacionalno vlogo, UKM pa opravlja še domoznansko funkcijo na svojem območju. Pri UNG se je leta 2019 v primerjavi z letom 2009 število aktivnih članov zelo zmanjšalo – indeks 29, prav tako število potencialnih članov – indeks 62.

Najmanjši padec števila aktivnih članov v desetih letih zasledimo pri knjižnici UP – indeks 93 je presenetljiv glede na to, da leta 2019 Znanstveno-raziskovalno središče ni bilo več del UP. Zato pa je pri UP med vsemi univerzami in SVZ imela največji padec pri številu potencialnih uporabnikov – indeks 45, a v tem primeru ne gre toliko za posledico izločitve Znanstveno-raziskovalno središče iz UP, ampak v prvi vrsti za zmanjšanje vpisa na izredni študij, ki je bil leta 2019 v primerjavi z letom 2009 bistveno manjši.

Tabela 4: Zaposleni v knjižnicah za leti 2009 in 2019

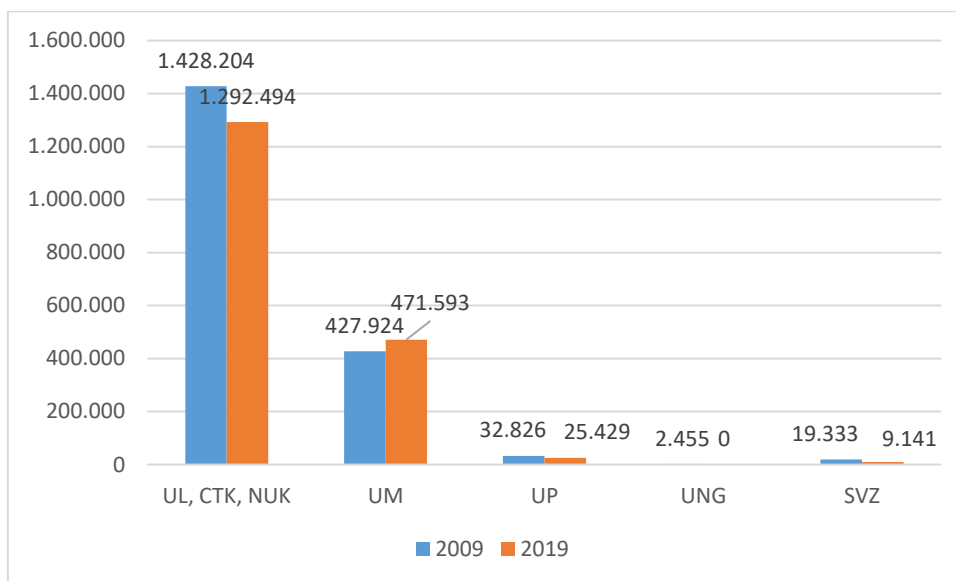
	UL, CTK, NUK		UM		UP		UNG		SVZ	
	2009 n = 41	2019 n = 38	2009 n = 11	2019 n = 13	2009 n = 6	2019 n = 1	2009 n = 1	2019 n = 1	2009 n = 10	2019 n = 32
vsi delavci knjižnic (EPZ)	382,0	345,4	129,0	115,5	8,0	9,5	2,5	3,0	9,0	27,1
strokovni knjižničarski delavci (EPZ)	310,5	284,4	92,0	79,0	8,0	8,5	2,5	3,0	8,0	20,3

n – število knjižnic, ki so oddale izpolnjen statistični vprašalnik

Iz Tabele 4 razberemo, da je tako na UL s CTK in NUK kot UM leta 2019 v primerjavi z letom 2009 prišlo do zmanjšanja števila zaposlenih v knjižnicah (od 10 % do 11 %) in tudi do upada števila strokovnih knjižničarskih delavcev knjižnic (od 11 % do 15 %). V času finančne krize od leta 2008 dalje se odhodi delavcev zaradi upokojevanja v večini primerov niso nadomeščali z novo zaposlenimi. Kako je in bo ta odločitev vplivala v prihodnje, se bo pokazalo šele s primerjavo vrednosti kazalcev skozi daljše obdobje. Pri UP je prišlo do porasta števila vseh zaposlenih, ker je z ustanovitvijo univerzitetne knjižnice nastalo novo delovno mesto direktorja knjižnice. Rahel porast števila zaposlenih beležimo pri UNG, in sicer na račun zaposlitve 0,5 EPZ strokovnega knjižničarskega delavca. Pri SVZ je bil porast števila vseh zaposlenih za 361 %, a naj ponovno spomnimo, da se je v tem obdobju občutno povečalo tudi število SVZ. Manjši, a še vedno visok porast (253 %) pa je bil tudi pri številu strokovnih knjižničarskih delavcev knjižnic SVZ.

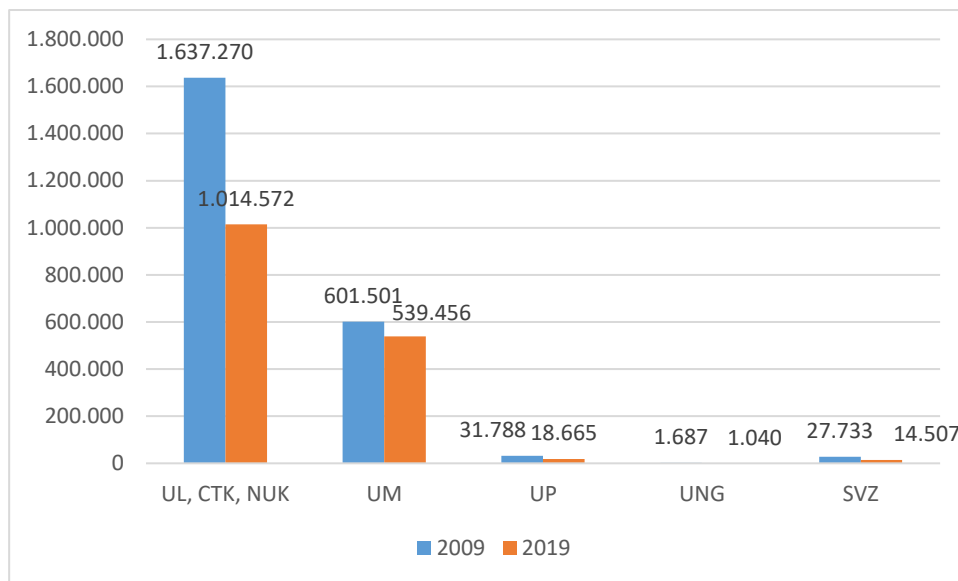
Najštevilčnejšo knjižnično zbirko ima UL s CTK in NUK, zato je tudi razumljivo, da je število fizičnih obiskov (Slika 1) pri njih najvišje, a je bilo v primerjavi z letom 2009 leta 2019 nižje za desetino. UL s CTK in NUK sledi po številu fizičnih obiskov UM in nato UP. Na UM se je v desetih letih število fizičnih obiskov povečalo za desetino, na UP pa zmanjšalo skoraj za četrtino. Kot smo že omenili, knjižnice ne poročajo o vseh podatkih, zato pri UNG pri številu fizičnih obiskov ne moremo govoriti ne o povečanju ne o zmanjšanju, saj knjižnica o njem za leto 2019 ni poročala. Glede na povečano število SVZ v desetih letih je presenetljivo, da se je število fizičnih obiskov leta 2019 v primerjavi z letom 2009 zmanjšalo za

indeks 47. Vendar je pri tem treba upoštevati, da leta 2019 kar 7 od 32 knjižnic zahtevanega podatka ni posredovalo, kar je zagotovo vplivalo tudi na vrednost izračunanega indeksa. Zagotovo primerjava med posameznimi knjižnicami zaradi njihove raznolikosti ni mogoča, a če ne posredujejo vseh podatkov, niti prikaz stanja ni mogoč. Brez podatkov o svojem delu pa tudi same ne morejo primerjati svoje dejavnosti v določenem obdobju, niti preverjati, ali izpolnjujejo predpisane minimalne pogoje oziroma ali sledijo razvoju knjižnične dejavnosti. Oddaja statističnega poročila o delu knjižnice za določeno leto ne bi smela biti razumljena le kot obveza zaradi zakonske podlage, ampak tudi profesionalna odgovornost zaposlenih v posamezni knjižnici, kajti le na osnovi verodostojnih podatkov lahko spremljajo svojo uspešnost, učinkovitost in razvoj.

Slika 1: Število fizičnih obiskov za leti 2009 in 2019

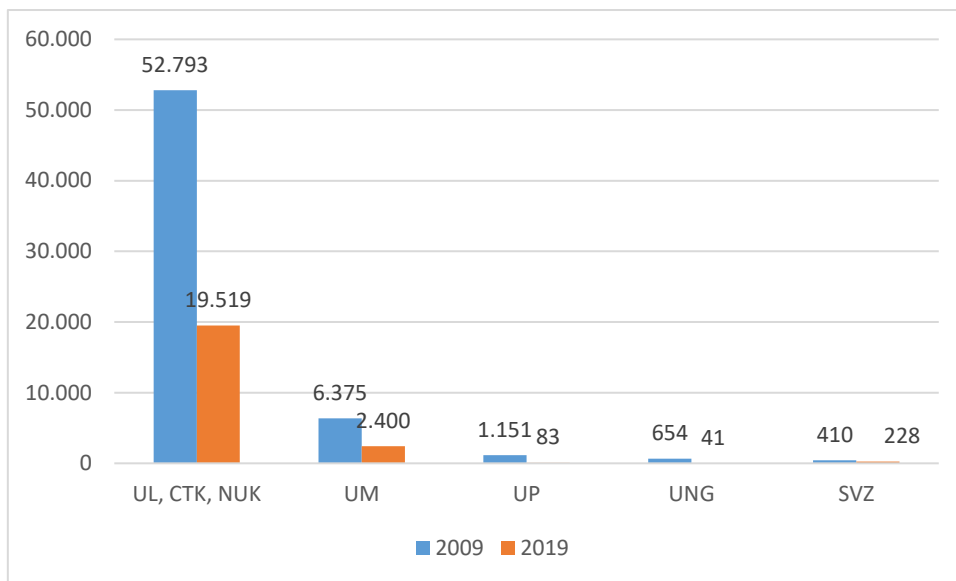
Pri vseh knjižnicah univerz in SVZ je prišlo v obravnavanih desetih letih do upada števila izposojenih enot knjižničnega gradiva (Slika 2). Podatki se nanašajo na izposajo knjižnega in neknjižnega gradiva ter serijskih publikacij na fizičnih nosilcih. Indeks kaže za leto 2019 v primerjavi z letom 2009 najmanjši padec števila izposojenih enot z indeksom 89 pri knjižnicah UM. Za knjižnicami univerz so po številu izposojenih enot knjižničnega gradiva knjižnice SVZ, a ponovno izpostavimo: šest knjižnic ni oddalo podatka o številu izposojenih knjižničnih enot. V zadnjih desetih letih se je občutno povečalo število dostopov do elektronskih informacijskih virov, kar moramo upoštevati pri razumevanju podatka o upadu t. i. fizične izposoje.

Slika 2: Število izposojenih knjižničnih enot za leti 2009 in 2019

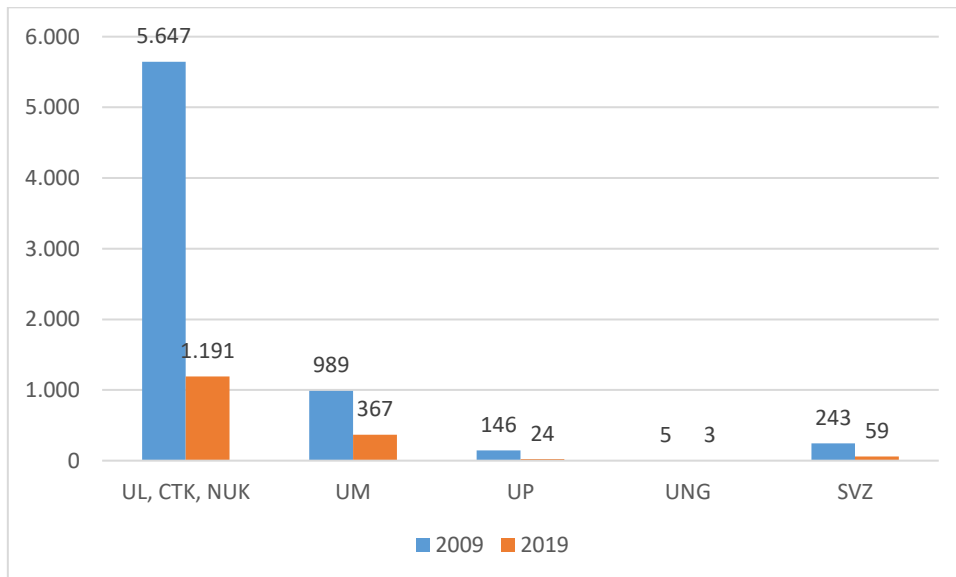
Tako pri knjižnicah UL s CTK in NUK kot tudi pri UM se je medknjižnična izposoja (Slika 3) leta 2019 v primerjavi z letom 2009 zmanjšala – indeks 37, pri UP in UNG pa je indeks celo le 7. Ker vse knjižnice SVZ podatka niso posredovale, v njihovem primeru gibanja obsega medknjižnične izposoje ne moremo komentirati.

Za knjižnice, še zlasti za njihovo povezovanje v nabavne konzorcije, je bilo prelomno leto 2009, ko sta slovenska vlada in ARRS zagotovili povečanje sredstev za nakup tuje znanstvene literature za skoraj 60 % glede na prejšnje leto. Delež sredstev za delovanje konzorcijev se je povečal za štirikrat in je tako predstavljal kar 41 % vseh sredstev za sofinanciranje nakupa mednarodne znanstvene literature leta 2009. S povečanjem deleža sredstev je ARRS zagotovila dostop do informacijskih virov veliko širšemu krogu uporabnikov (študentom in raziskovalcem), kot je bilo to mogoče do takrat. Prejšnji sistem je namreč močno favoriziral uveljavljene raziskovalne ustanove, predvsem UL. Zato je ARRS za zagotavljanje dostopa do informacijskih virov širšemu krogu raziskovalcev uvedla t. i. model 4+4 – enostaven model, ki za sofinanciranje izbranega konzorcija postavlja temeljni pogoj, da so vanj vključene vse štiri slovenske univerze in vsaj štiri druge slovenske raziskovalne ustanove. Formula 4+4 je omogočila enak dostop do informacijskih virov tudi raziskovalcem na mlajših univerzah, kakršni sta UP in UNG (Južnič, 2009). Tako se lahko tudi razume upad medknjižnične izposoje pri knjižnicah vseh štirih univerz, saj so od leta 2009 zaradi vključitve v konzorcije njihovi uporabniki dobili dostop do obsežnega nabora novih informacijskih virov, kar je zmanjšalo potrebo pa njihovim zagotavljanju prek sistema medknjižnične izposoje.

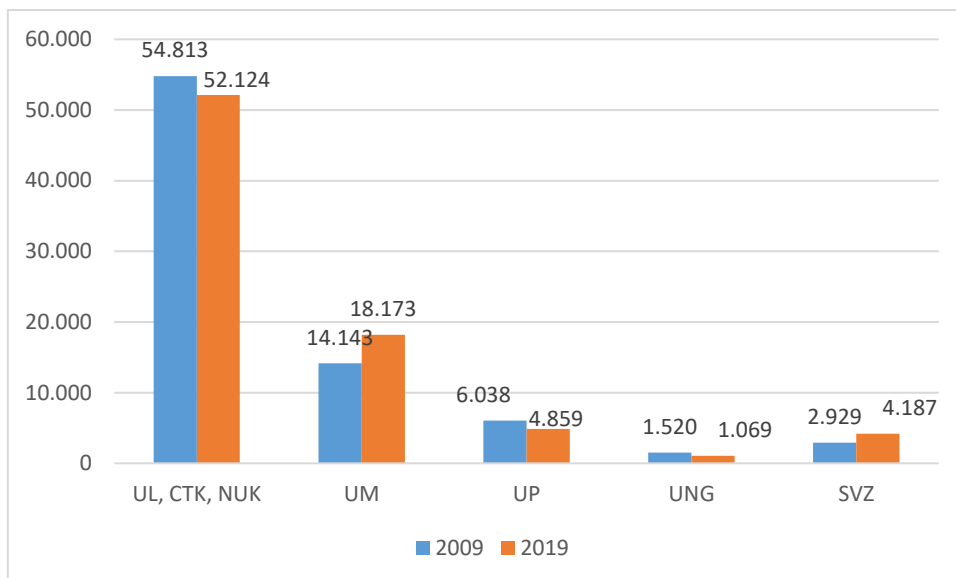

Slika 3: Medknjižnična izposoja gradiva (enote) za leti 2009 in 2019

Pri poročanju o izobraževanju uporabnikov knjižnice (Slika 4) je prišlo med letoma 2009 in 2019 do spremembe. Leta 2009 se je poročalo tako o številu ur individualnega usposabljanja uporabnikov kot tudi o številu ur skupinskega usposabljanja uporabnikov, medtem ko se leto 2019 poroča le še o številu ur organiziranega usposabljanja uporabnikov. Tako na tej točki primerjava med omenjenima letoma ni mogoča, a smo Sliko 4 namenoma vključili v besedilo, saj opozarja na to, da moramo biti pri primerjavah oziroma razlagah podatkov previdni ter preverjati tudi ozadje njihovega zbiranja, sicer so lahko naši sklepi napačni.

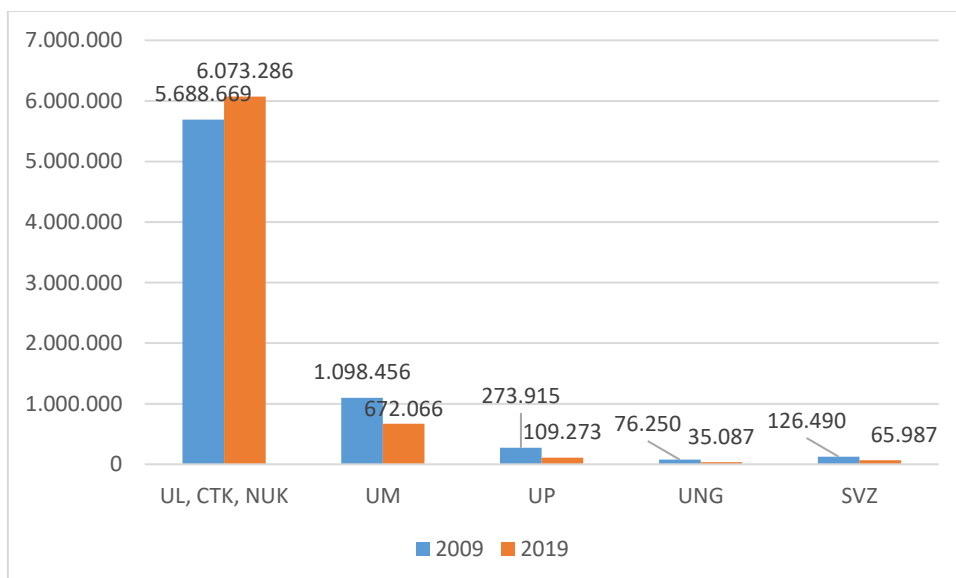

Slika 4: Število izvedenih ur izobraževanja za uporabnike knjižnic za leti 2009 in 2019

Slika 5: Število kreiranih in redigiranih zapisov za bibliografije raziskovalcev za leti 2009 in 2019

Pri številu kreiranih in redigiranih zapisov za osebne bibliografije raziskovalcev (Slika 5) je treba upoštevati tudi aktivnosti/produkcijo raziskovalcev samih. Če raziskovalci objavljajo manj in manj aktivno sodelujejo na konferencah, bo manjše tudi število izdelanih in popravljenih bibliografskih zapisov. To pa ne pomeni, da strokovni knjižničarski delavci niso opravili v celoti svojega dela pri vnašanju bibliografskih zapisov v sistem COBISS. Manjše število vnosov je lahko posledica manjšega obsega objav. Zaradi finančne in gospodarske krize, s katero se je v obdobju po letu 2008 soočala tudi Slovenija, so se znižala tudi sredstva za raziskovalno dejavnost in poslabšale možnosti aktivnega sodelovanja raziskovalcev na znanstvenih konferencah, kar je vplivalo tudi na število objav.

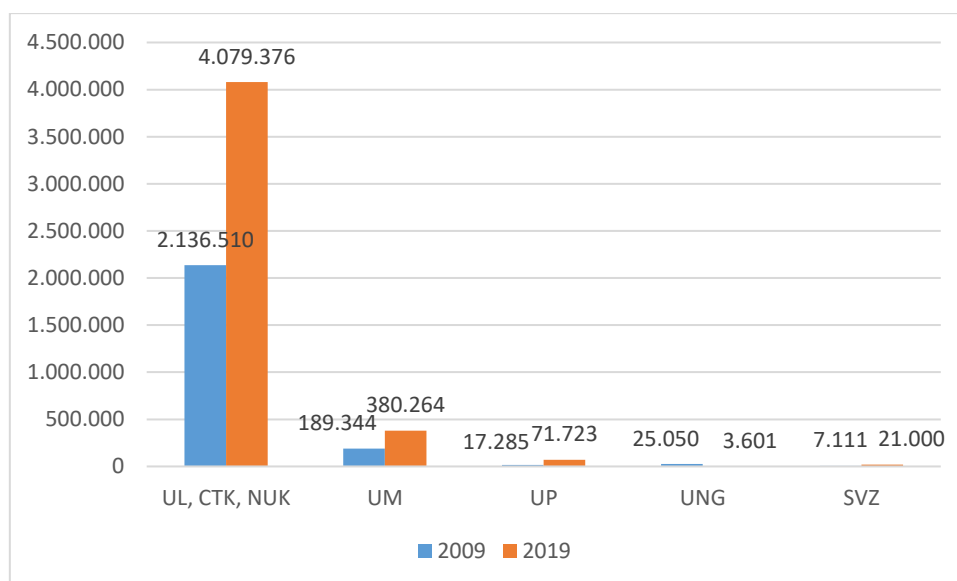

Slika 6: Sredstva za nakup vsega knjižničnega gradiva (v EUR) za leti 2009 in 2019

Indeks dejavnosti visokošolskih knjižnic UL s CTK in NUK kaže za leto 2019 v primerjavi z letom 2009 povečanje sredstev za nakup vsega knjižničnega gradiva (Slika 6) z indeksom 107. Domnevamo, da bi le-ta lahko bil višji, če bi podatek posredovale vse knjižnice (štiri ga niso). Pri knjižnicah ostalih treh univerz in SVZ pa ugotavljamo zmanjšanje obsega sredstev za nakup knjižničnega gradiva. Tudi tu moramo omeniti, da podatka niso posredovale vse knjižnice SVZ.

Delež sredstev za nakup elektronskih informacijskih virov se je glede na celotna sredstva, porabljena za nakup knjižničnega gradiva, v desetih letih zvišal pri UL s CTK in NUK, UM, UP in SVZ, le pri UNG se je znižal. Pri UNG beležimo za leto 2019 v primerjavi z letom 2009 zmanjšanje sredstev za nakup elektronskih informacijskih virov, kar nam kaže indeks 14.

Povečanje sredstev za elektronske vire je bilo tako pri UL s CTK in NUK z indeksom 190 in pri UM z indeksom 200. Indeks pri UL s CTK in NUK ter UM bi bil verjetno še višji, če bi vse knjižnice posredovale podatek o porabljenih sredstvih. Pri SVZ znaša indeks 295, kjer pa se je, kot smo že zapisali, povečalo število SVZ v desetih letih (s 13 na 32) in bi pričakovali temu ustrezno višji indeks. Občutno povečanje sredstev za elektronske vire opazimo pri UP, ki je do leta 2009 imela omejen dostop do le-teh – indeks povečanja leta 2019 v primerjavi z letom 2009 znaša kar 414. Odločitev ARRS za konzorcijski model 4+4 je za UP pomenil njeno vključitev v glavne nabavne konzorcije, s tem pa posledično tudi povečanje sredstev, ki jih je namenila za elektronske informacijske vire.

Slika 7: Sredstva za nakup elektronskih informacijskih virov (v EUR) za leti 2009 in 2019

Na osnovi predstavljenih vrednosti kazalcev v tabelah 1–4 in slikah 1–7 za leti 2009 in 2019 po posameznih univerzah in SVZ lahko ugotovljamo le povečanje ali zmanjšanje določenih vrednosti, da pa bi lahko ocenili še spremembe pogojev za delovanje knjižnic in njihovih storitev, smo v nadaljevanju v analizo vključili tudi izračun izbranih kazalnikov uspešnosti delovanja knjižnic. Kot pri vrednosti izbranih kvantitativnih kazalcev, je treba tudi pri kazalnikih upoštevati določene okoliščine, ki lahko vplivajo na višino le-teh, npr. pri knjižničnem gradivu vključeno arhivsko gradivo pri NUK in UKM, odhod članice Znanstveno-raziskovalnega središča iz UP, povečano število SVZ.

3.1.3 Kvantitativni kazalniki knjižnične dejavnosti za leti 2009 in 2019

Kvantitativne kazalnike za analizo smo izbrali iz nabora kazalnikov, ki jih vključujeta Priloga 1 (Širši nabor kvantitativnih kazalcev in kazalnikov uspešnosti delovanja visokošolske knjižnice) in Priloga 2 (Priporočeni izbor kvantitativnih kazalnikov uspešnosti delovanja za evalvacijo knjižnične dejavnosti v visokem šolstvu) osnutka dokumenta Strokovni standardi in priporočila za visokošolske knjižnice (2021). Priporočeni kazalci in kazalniki uspešnosti delovanja za evalvacijo knjižnične dejavnosti v visokem šolstvu so v skladu s standardom ISO (SIST ISO 11620, 2014) uvrščeni v štiri področja presoje:

- A – Viri, dostopnost in pogoji delovanja
- B – Uporaba
- C – Učinkovitost
- D – Potenciali in razvoj

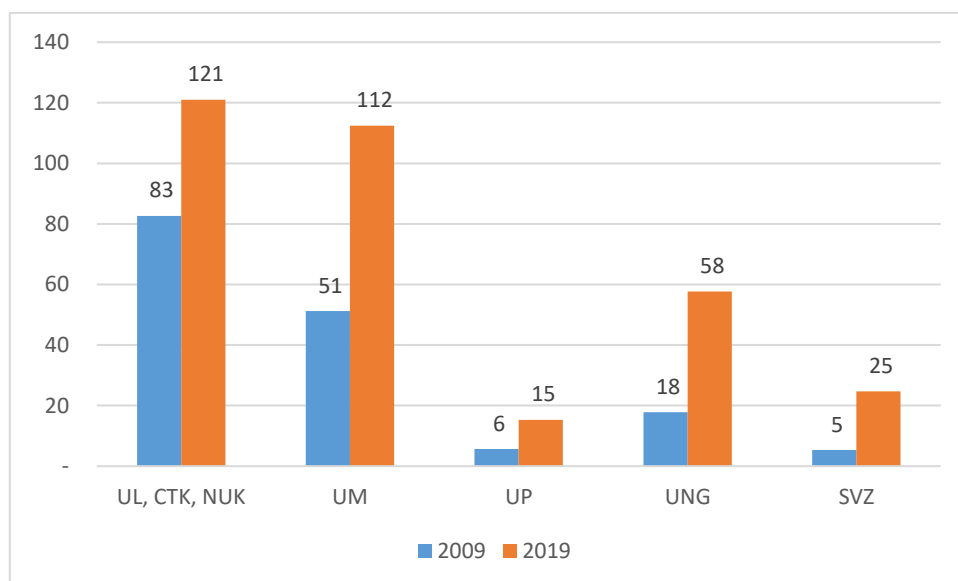
Skupaj smo iz vseh štirih skupin izbrali devet kazalnikov. Vrednosti posameznih kazalnikov posebej ne razlagamo, ker to ni bil namen naše raziskave. S prikazom njihovih vrednosti za leti 2009 in 2019 smo želeli izpostaviti trende, ki jih lahko opazimo v razvoju visokošolskega knjižničarstva v okviru slovenskih univerz in SVZ, zaposlenim v omenjenih knjižnicah pa predstaviti možnost uporabe kazalnikov pri ocenjevanju stanja ter razvoja svojih knjižnic.

S kazalniki, prikazanimi na slikah 8–16, smo merili ustreznost in razpoložljivost informacijskih virov, storitev in prostorov knjižnic v letih 2009 in 2019. V analizo smo vključili knjižnice štirih univerz (UL s CTK in NUK, UM, UP in UNG) in knjižnice SVZ. Merili smo tudi vložek omenjenih knjižnic v razvoj storitev in virov ter njihovo sposobnost za razvoj, npr. delež izdatkov za elektronske informacijske vire, izdatki za strokovno izpopolnjevanje zaposlenih.

A. Viri, dostopnost in pogoji delovanja

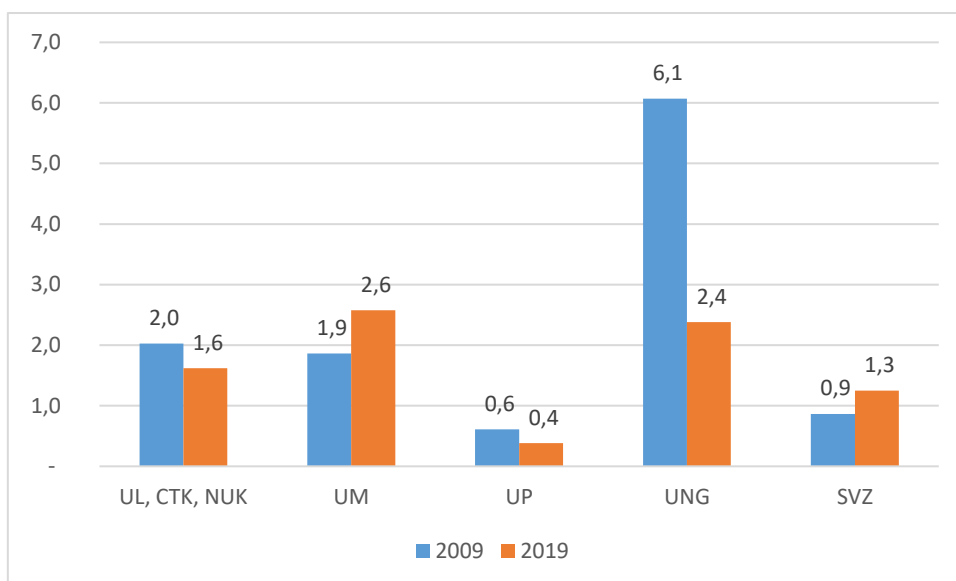
Za področje virov, dostopnosti in pogojev delovanja knjižnic smo izračunali vrednosti naslednjih kazalnikov:

- število enot knjižničnega gradiva na potencialnega uporabnika;
- letni prirast knjižničnega gradiva na fizičnih nosilcih zapisa na potencialnega uporabnika;
- število potencialnih uporabnikov na uporabniško mesto in
- neto uporabna površina knjižnice (m²) na potencialnega uporabnika.

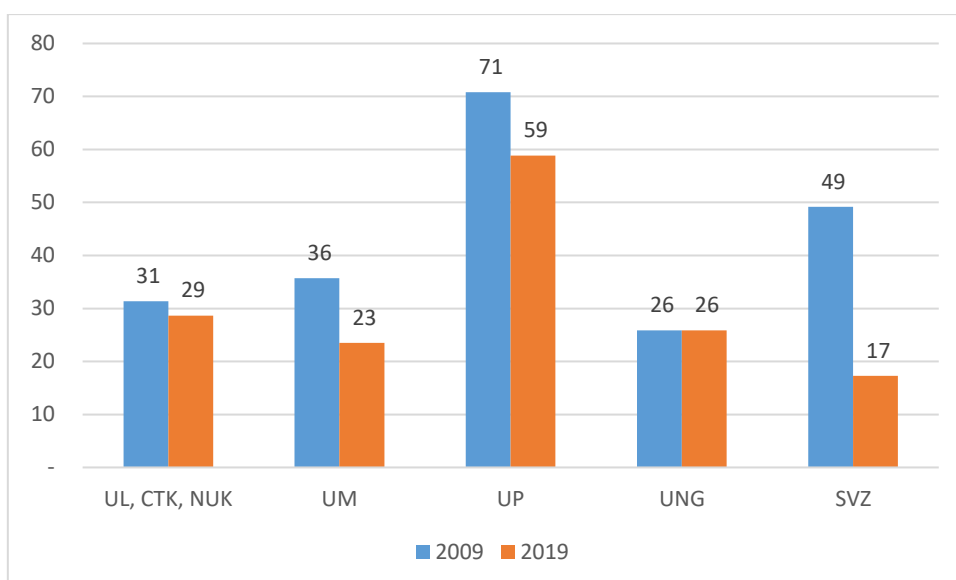
Slika 8: Število enot knjižničnega gradiva na potencialnega uporabnika za leti 2009 in 2019

Na Sliki 8 vidimo, da se je leta 2019 v primerjavi z letom 2009 povečalo število enot knjižničnega gradiva na potencialnega uporabnika pri vseh univerzah in SVZ. Pri tem naj zopet poudarimo, da smo pri NUK in UKM upoštevali celotno knjižnično zbirko, torej tudi arhivski del knjižničnega gradiva, pri potencialnih uporabnikih pa podatka o številu potencialnih uporabnikov pri CTK in UKM nismo upoštevali, da se njihovi vrednosti ne bi podvojili.

Slika 9: Letni prirast knjižničnega gradiva na fizičnih nosilcih na potencialnega uporabnika za leti 2009 in 2019

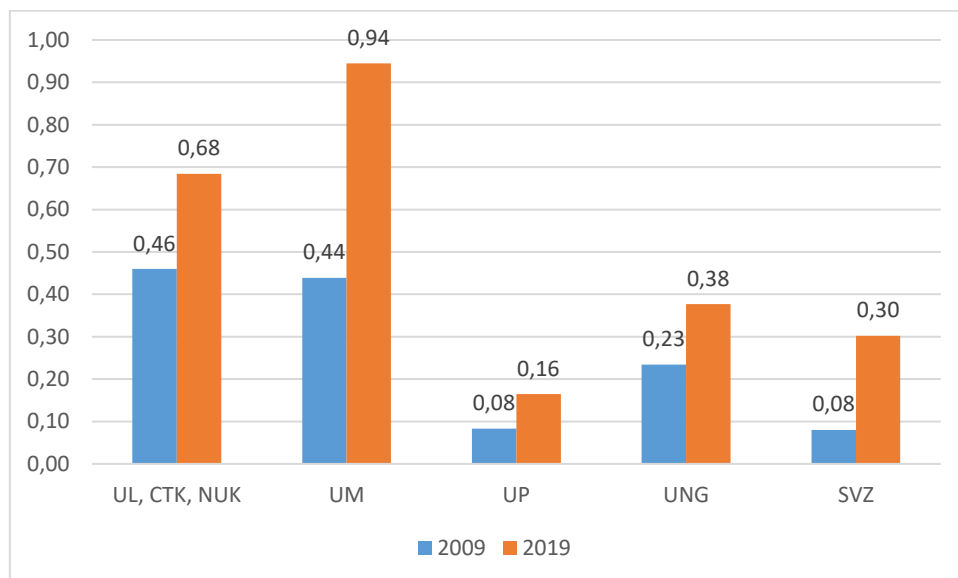
Razpoložljivost knjižničnih virov je glede na letni prirast knjižničnega gradiva na fizičnih nosilcih na potencialnega uporabnika (Slika 9) pri UP za leti 2009 in 2019 relativno nizka, kar bi lahko kazalo na slabše pogoje delovanja. Vendar pa nižja vrednost kazalnika nasploh ali upad njegove vrednosti v obravnavanem desetletju, ne pomeni nujno tudi slabše dostopnosti informacijskih virov za uporabnike. Omenimo lahko primer UP, ki je leta 2019 v primerjavi z letom 2009 namenila kar za 414 % več sredstev za nakup elektronskih informacijskih virov. Zato lahko nižja vrednost kazalnika pomeni, da se določena univerza ali samostojni visokošolski zavod hitreje od drugih usmerja v zagotavljanje gradiva v elektronski obliki. Letni prirast knjižničnega gradiva na fizičnih nosilcih na potencialnega uporabnika se je leta 2019 v primerjavi z letom 2009 zvišal le pri UM in SVZ, kjer pa moramo upoštevati povečanje njihovega števila s 13 leta 2009 na 32 leta 2019.

Slika 10: Število potencialnih uporabnikov na uporabniško mesto za leti 2009 in 2019

Študenti v anketah o zadovoljstvu vsako leto opozorijo na pomanjkanje uporabniških mest, ki so dostopna v knjižnicah. Žal podatki potrjujejo mnenje študentov v anketah. Veljavni Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (2012) priporočajo eno

uporabniško mesto na 20 potencialnih uporabnikov visokošolske knjižnice. Mnoge knjižnice leta 2019 priporočenega števila še niso dosegle. Spodbudno pri univerzah in SVZ pa je, da se leta 2019 v primerjavi z letom 2009 število potencialnih uporabnikov na uporabniško mesto ni zvišalo, ampak se je povsod znižalo ali pa ostalo nespremenjeno (pri UNG). Seveda pa to ne pomeni izboljšanja zaradi vlaganja v povečanje števila uporabniških mest, kajti v obravnavanem desetletju se je pri vseh univerzah zmanjšalo število vpisanih študentov, le v SVZ se zaradi povečanja števila visokošolskih zavodov število potencialnih uporabnikov ni zmanjšalo in lahko govorimo o izboljšanju študijskih pogojev zanje (Slika 10).

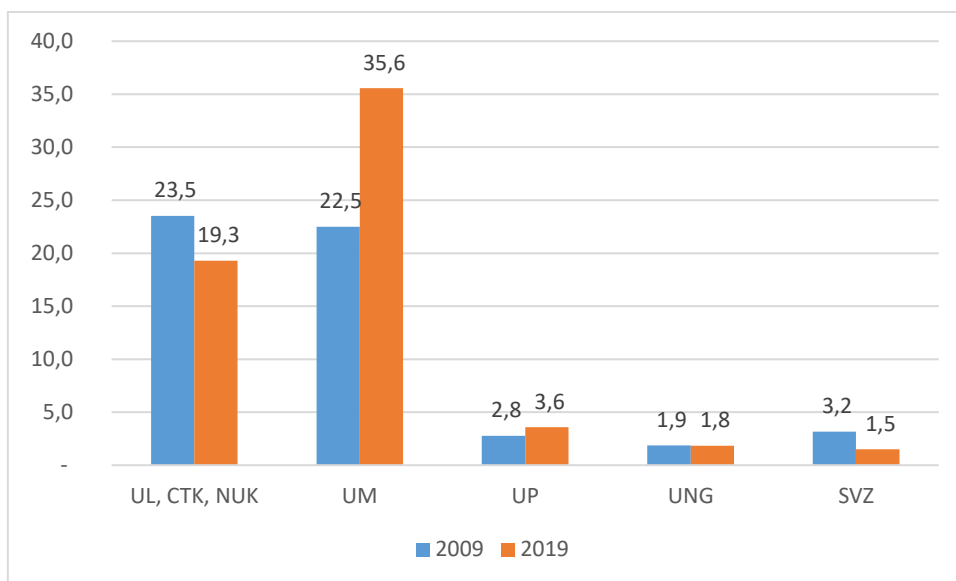

Slika 11: Neto uporabna površina knjižnice (m²) na potencialnega uporabnika za leti 2009 in 2019

Slika 11 prikazuje vrednosti kazalnika uspešnosti, ki ga uporabljamo za oceno pomena knjižnice kot fizičnega prostora za študij, raziskovalno delo in srečevanje ter kot učno središče. Vrednosti kazalnikov so se za leto 2019 v primerjavi z letom 2009 povišale, kar kaže na izboljšanje pogojev, ki jih univerze in SVZ zagotavljajo za študij in raziskovalno delo v prostorih knjižnice.

Na osnovi vrednosti štirih izbranih kazalnikov za presojo virov, dostopa in pogojev delovanja lahko na splošno sodimo, da je pri v analizo vključenih knjižnicah opazen pozitiven razvojni trend, saj so v desetih letih pridobile dodatne prostore in uporabniška mesta ter povečale dostop do elektronskih informacijskih virov. Skrb vzbujajoč pa je podatek o zmanjšanju prirasta knjižničnega gradiva v fizični obliki, ker knjižnice za njegovo nabavo nimajo dovolj sredstev. Iz opravljenih študij uporabnikov je namreč razvidno, da študentje za resen študij še vedno dajejo prednost uporabi tiskane oblike predpisanega študijskega gradiva.

B. Uporaba

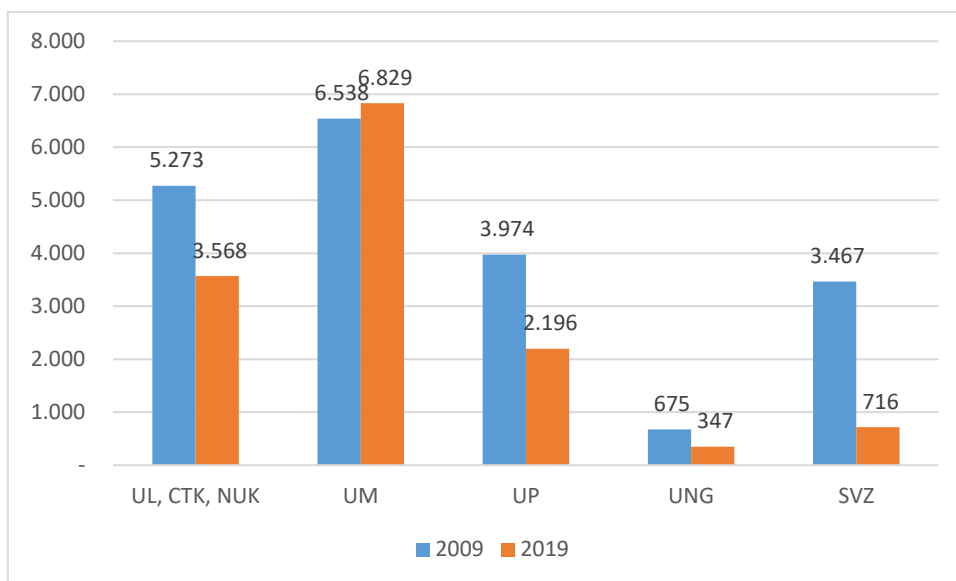

Slika 12: Število izposojenih enot gradiva na potencialnega uporabnika za leti 2009 in 2019

Kazalnik o številu izposojenih enot gradiva na potencialnega uporabnika (Slika 12) lahko uporabimo za oceno, v kakšnem obsegu se uporablja knjižnična zbirka. Z njim lahko dobimo tudi oceno kakovosti knjižnične zbirke in oceno sposobnosti knjižnice za spodbujanje uporabe lastne zbirke. Višja vrednost kazalnika lahko kaže na hitrejši obrat zbirke, vendar pa na vrednost kazalnika vpliva tudi izposojevalna politika (npr. dolžina roka izposoje, število možnih podaljšanj izposoje, izposoja drugega postavitvenega izvoda arhivske zbirke). Pri sami razlagi vrednosti kazalnika je treba upoštevati tudi, kolikšen delež enot gradiva ni bil nikoli izposojen. Nizka vrednost kazalnika lahko odraža slabšo sposobnost knjižničarjev za spodbujanje uporabe knjižnične zbirke (odsotnost, premajhen obseg ali neustreznost izobraževanja uporabnikov) ali na prehajanje uporabnikov k uporabi elektronskih informacijskih virov, ki se ne beleži kot izposoja, ampak kot dostop.

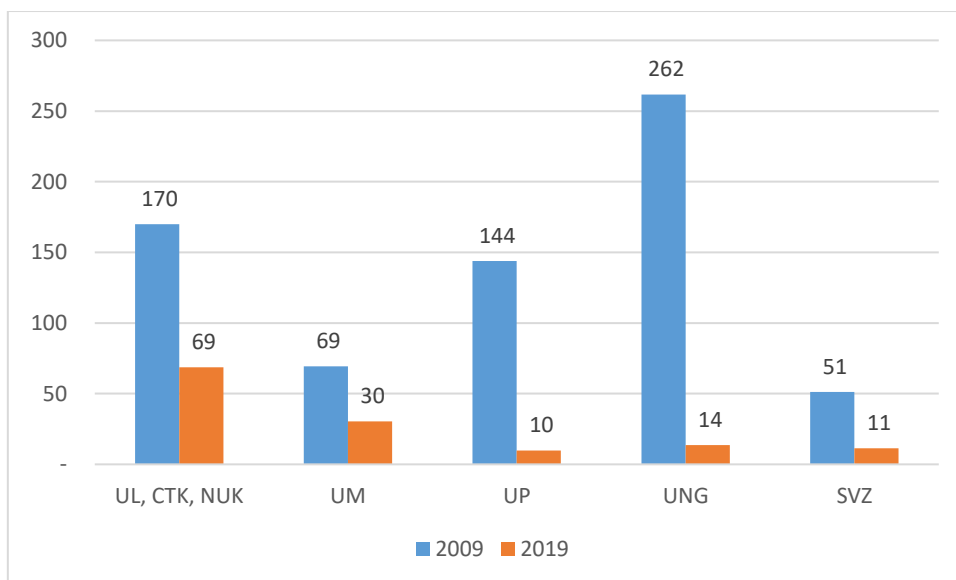
Pri razlagi vrednosti kazalnika števila izposojenih enot gradiva na fizičnih nosilcih na potencialnega uporabnika ne smemo razumeti zgolj kot golo številko, ki narašča ali pada. Pri njeni vrednosti je treba upoštevati tudi druge dejavnike, kot so npr. obrat zbirke, dostop do elektronskih informacijskih virov in izobraževanje uporabnikov za uporabo knjižničnega gradiva.

C. Učinkovitost

Slika 13: Število izposojenih fizičnih enot gradiva na EPZ strokovnega knjižničarskega delavca za leti 2009 in 2019

Kazalnika na Sliki 13 in Sliki 14 merita učinkovitost virov in storitev knjižnice. Oba lahko uporabimo za oceno obsega izposoje glede na zaposlene strokovne knjižničarske delavce. Višja vrednost kazalnikov lahko nakazuje njihovo višjo učinkovitost ali pa njihovo preobremenjenost z izposojami ter na potrebo po dodatnih zaposlitvah. Pri tem moramo vrednosti kazalnikov analizirati hkrati z vrednostmi kazalnikov, ki merijo učinkovitost in uspešnost pri zagotavljanju drugih informacijskih virov, to je naročniških elektronskih informacijskih virov (npr. pri UP sta se v zadnjem desetletju bistveno povečala dostop do elektronskih informacijskih virov in uporaba le-teh) ter lastnih podatkovnih (digitalnih) zbirk.

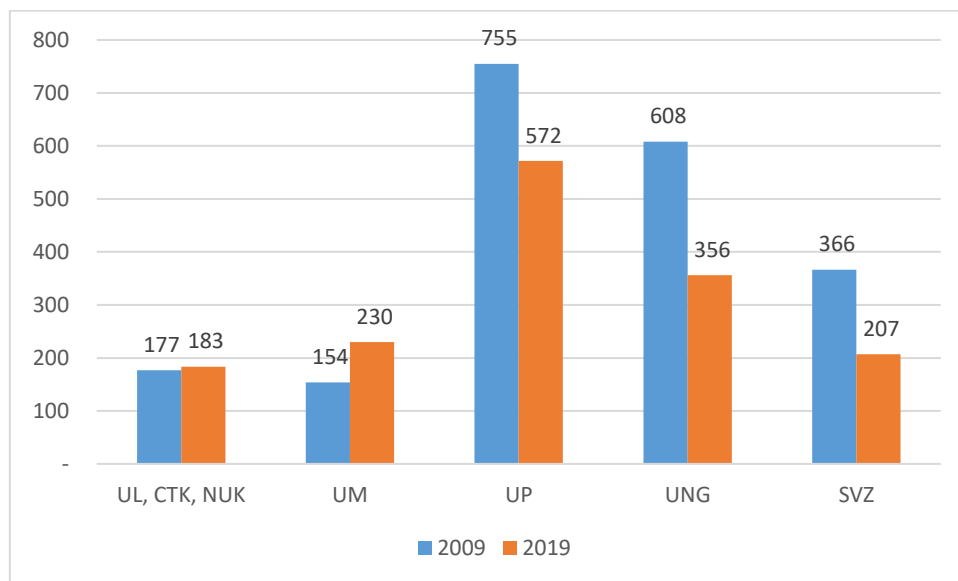

Slika 14: Število medknjižnično posredovanih dokumentov na EPZ strokovnega knjižničarskega delavca za leti 2009 in 2019

Za presojo učinkovitost je eden od pomembnih kazalnikov število izposojenih enot knjižničnega gradiva oziroma število medknjižnično posredovanih dokumentov na EPZ strokovnega knjižničarskega delavca. V besedilu smo ločeno prikazali vrednosti za izposojajo na dom in v prostore knjižnice oziroma za

medknjižnično izposajo, da bi lažje ugotovili trenda na omenjenih področjih dela knjižnic. Z izjemo UM se je obseg izposoje na strokovnega knjižničarskega delavca pri vseh visokošolskih knjižnicah zmanjšal, še bolj pa obseg medknjižnične izposoje, kar je posledica večje dostopnosti elektronskih informacijskih virov. To pa ne pomeni, da je bil del EPZ strokovnih knjižničarskih delavcev delovno manj obremenjen, saj se njihova dejavnost v vedno večjem obsegu usmerja na zagotavljanje dostopa do elektronskih informacijskih virov ter na pomoč in svetovanje uporabnikom za spodbujanje njihove uporabe.

Pri kazalniku na Sliki 15 gre za oceno podpore knjižnice pri spremljanju raziskovalne dejavnosti. Višja vrednost kazalnika kaže na višjo učinkovitost strokovnih knjižničarskih delavcev, ki skrbijo za vodenje bibliografij raziskovalcev, lahko pa kaže tudi na premajhno število zaposlenih.

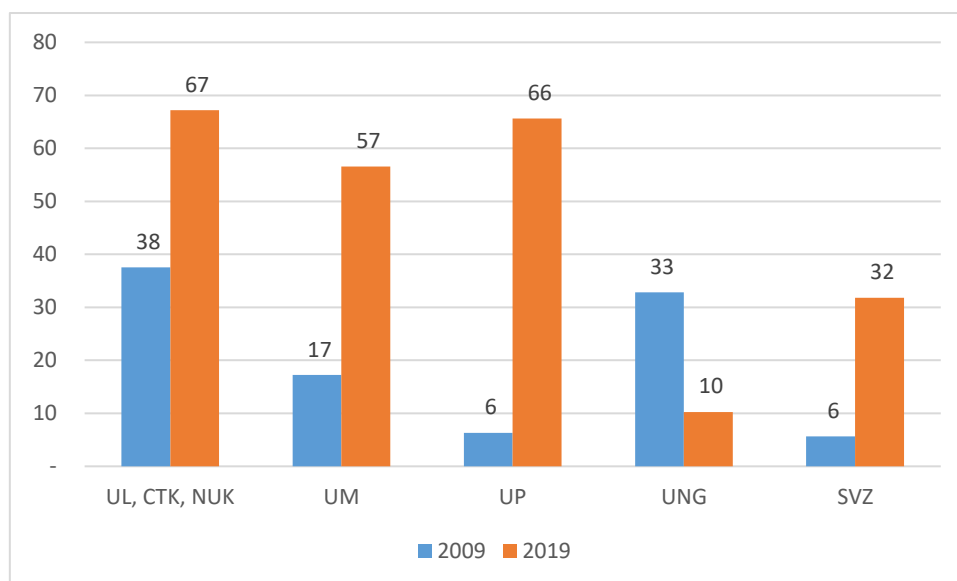

Slika 15: Število bibliografskih zapisov za osebne bibliografije raziskovalcev v sistemu COBISS na EPZ strokovnega knjižničarskega delavca za leti 2009 in 2019

Pri številu vseh zaposlenih in številu strokovnih knjižničarskih delavcev v Tabeli 4 razberemo, da se je tako na UL s CTK in NUK kot tudi na UM leta 2019 v primerjavi z letom 2009 zmanjšalo število strokovnih delavcev knjižnice za 11 % do 15 %, kar je lahko tudi razlog za porast števila izdelanih bibliografskih zapisov na strokovnega knjižničarskega delavca. Upoštevati je treba tudi aktivnosti/produkcijo samih raziskovalcev. Če raziskovalci manj objavljajo, manj aktivno sodelujejo na konferencah, bodo strokovni knjižničarski delavci izdelali manjše število bibliografskih zapisov. Manjše število objav in aktivnega sodelovanja na konferencah pa je povezano tudi z nižjimi sredstvi, ki jih imajo raziskovalci na razpolago za svoje delo. Skratka, pri kazalnikih je vedno treba pogledati in preveriti še druge dejavnike, ki lahko vplivajo na njihovo vrednost. Tako se je pri UP leta 2016 članica Znanstveno-raziskovalno središče odločila za samostojno pot, zato je upadlo število objav zaposlenih na univerzi, s tem pa tudi število bibliografskih zapisov na strokovnega knjižničarskega delavca.

D. Potenciali in razvoj

Slika 16 prikazuje delež stroškov za nakup in zagotavljanje dostopa do elektronskih informacijskih virov glede na celotne stroške nabave knjižničnega gradiva. Kazalnik uporabimo za ocenjevanje obsega, do katerega se je knjižnica zavezala graditi zbirko elektronskih informacijskih virov. Z višjo vrednostjo kazalnika se kaže močnejša usmeritev knjižnice v zagotavljanje elektronskih informacijskih virov in dostopa le-teh na daljavo, kar se kaže pri vseh knjižnicah razen pri UNG. Moramo pa pri razlagi vrednosti kazalnika upoštevati tudi znanstveno področje, na katerem deluje določen visokošolski zavod in njegovo morebitno obsežnejšo produkcijo študijske literature na fizičnih nosilcih zapisa.

Slika 16: Delež stroškov za nakup in zagotavljanje dostopa do elektronskih informacijskih virov glede na celotne stroške nabave knjižničnega gradiva za leti 2009 in 2019

Ker so bili trenutno še veljavni Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (2012) sprejeti z namenom, da spodbujajo razvoj knjižnične dejavnosti in tudi njeno stalno spremljanje, bi od knjižnic pričakovali vestno in pravilno zbiranje ter oddajo statističnih podatkov. Točni in verodostojni podatki so namreč eden od dokazov, na osnovi katerih lahko analizirajo in spremljajo razvoj svoje dejavnosti ter o njej tudi poročajo matičnim visokošolskim zavodom in drugim deležnikom. Manjkajoči ali celo napačni podatki o delu knjižnic v nacionalni knjižnični statistiki onemogočajo resnejše raziskave slovenskega visokošolskega knjižničarstva, večina sklepanj na njihovi osnovi pa je povezana s tveganjem napake.

3.2 KVALITATIVNI KAZALNIKI KNJIŽNIČNE DEJAVNOSTI

3.2.1 Uvod

Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport je oktobra 2016 imenovalo delovno skupino za pripravo strategije razvoja visokošolskih knjižnic¹⁰. V sklopu analiz, ki so bile podlaga za pripravo predloga strategije razvoja visokošolskih knjižnic, je bil leta 2017 pripravljen anketni vprašalnik, s katerim so bili zbrani podatki o stanju visokošolskih knjižnic (Petermanec in Legat, 2018). Raziskava je bila usmerjena na preverjanje vrednosti kvalitativnih kazalcev uspešnosti delovanja visokošolskih knjižnic, ki so jih vključevali Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (2012).

Anketni vprašalnik je vseboval 115 vprašanj, ki so bila oblikovana na osnovi priporočenih kvalitativnih kazalcev. Nanašala so se na naslednja področja delovanja visokošolskih knjižnic:

- Pravno formalni status knjižnice;
- Namen, poslanstvo in cilji knjižnice;
- Upravljanje in vodenje knjižnice;

¹⁰ V delovno skupino so bili imenovani: dr. Erika Rustja, vodja (Direktorat za visoko šolstvo), Marija Bergant (Direktorat za visoko šolstvo), dr. Vesna Čopič (Urad za razvoj izobraževanja), mag. Miro Pušnik (Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani), dr. Mojca Kotar (Univerza v Ljubljani), mag. Petruša Miholič (Univerza na Primorskem), dr. Zdenka Petermanec (Univerza v Mariboru), mag. Marjan Gujtman (Ministrstvo za kulturo), Miran Petek (Institut informacijskih znanosti) in dr. Eva Kodrič-Dačić (Narodna in univerzitetna knjižnica).

- Evalvacija knjižnice;
- Zgradba, prostori in oprema knjižnice;
- Knjižnični delavci;
- Proračun knjižnice;
- Knjižnična zbirka in drugi informacijski viri;
- Dostopnost knjižnične zbirke in drugih informacijskih virov;
- Knjižnične storitve;
- Izobraževalna dejavnost in sodelovanje knjižnice v študijskem ter raziskovalnem procesu;
- Komuniciranje, sodelovanje in povezovanje.

Anketiranje je bilo opravljeno z orodjem za spletno anketiranje SurveyMonkey in je potekalo ves januar 2017. Od 93 visokošolskih knjižnic se jih je na povabilo k sodelovanju v anketi odzvalo 76, kar pomeni 81,7 % odziv. V statistično analizo so bili vključeni podatki iz vprašalnikov, ki so jih sodelujoče knjižnice izpolnile v celoti oziroma odgovorile na večino anketnih vprašanj. Takšnih vprašalnikov je bilo 59, kar je 63,4 % vseh visokošolskih knjižnic v Sloveniji.

3.2.2 Pravno formalni status knjižnice

V odgovoru na vprašanje o statusu (Tabela 5 in Tabela 6) so se štiri knjižnice opredelile kot univerzitetne knjižnice, ki imajo status članice ali pridružene članice visokošolskega zavoda (univerze). Iz poznavanja slovenskega knjižničarskega prostora vemo, da sta to članici univerze UKM in univerzitetna knjižnica UP, medtem ko sta NUK ter CTK pridruženi članici UL. Knjižnica UNG ima status organizacijske enote visokošolskega zavoda. Na vprašalnik je odgovorilo tudi 31 visokošolskih knjižnic, ki so organizacijske enote fakultete, in 21 knjižnic, ki so organizacijske enote samostojnega visokošolskega zavoda, dva visokošolska zavoda pa nimata svoje knjižnice in imata sklenjeno pogodbo z drugo knjižnico.

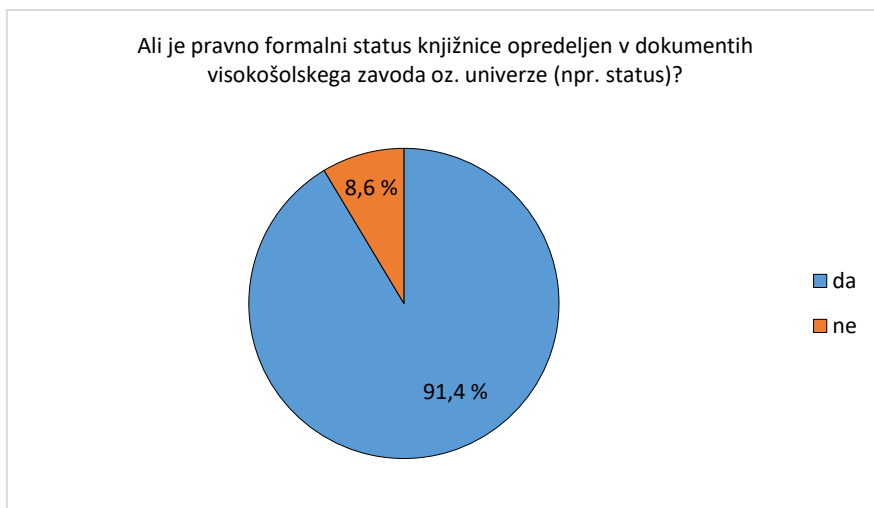
- **Slovenski visokošolski knjižničarski prostor ni enotno organizacijsko urejen.**
- **8,6 % knjižnic nima opredeljenega pravno formalnega statusa v aktih matičnih visokošolskih zavodov.**

Tabela 5: Pravno formalni status knjižnice (n = 59)

Pravno formalni status	Število	delež
univerzitetna knjižnica je članica/pridružena članica visokošolskega zavoda	4	6,8 %
univerzitetna knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	1	1,7 %
visokošolska knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	31	52,5 %
visokošolska knjižnica je organizacijska enota samostojnega visokošolskega zavoda	21	35,6 %
visokošolski zavod nima svoje knjižnice in ima sklenjeno pogodbo z drugo knjižnico	2	3,4 %

Tabela 6: Knjižnica deluje v okviru oziroma za visokošolski zavod (n = 59)

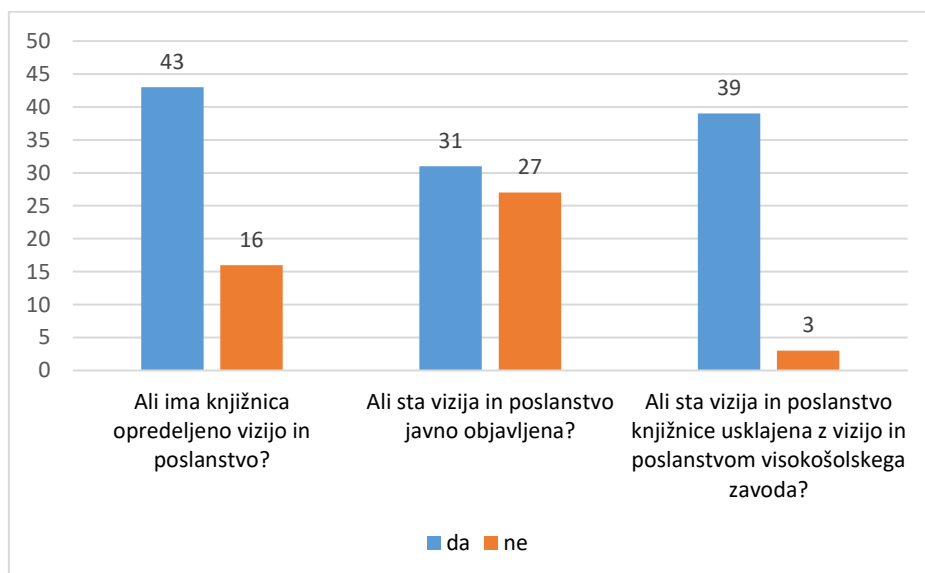
Pravno formalni status	Visokošolski zavod				
	UL	UM	UP	UNG	SVZ
univerzitetna knjižnica je članica/pridružena članica visokošolskega zavoda	2	1	1	0	0
visokošolska knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	24	7	0	0	0
visokošolska knjižnica je organizacijska enota samostojnega visokošolskega zavoda	4	0	0	0	17
visokošolski zavod nima svoje knjižnice in ima sklenjeno pogodbo z drugo knjižnico	0	0	0	0	2
univerzitetna knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	0	0	0	1	0
SKUPAJ	30 (50,8 %)	8 (13,6 %)	1 (1,7 %)	1 (1,7 %)	19 (32,2 %)

Slika 17: Opredelitev statusa knjižnice v dokumentih visokošolskega zavoda (n = 59)

2.2.3 Namen, poslanstvo in cilji knjižnice

Večina anketiranih knjižnic ima opredeljeno poslanstvo in vizijo, ki sta usklajena z matičnim visokošolskim zavodom, vendar ju slaba polovica (46,5 %) knjižnic ni javno objavila.

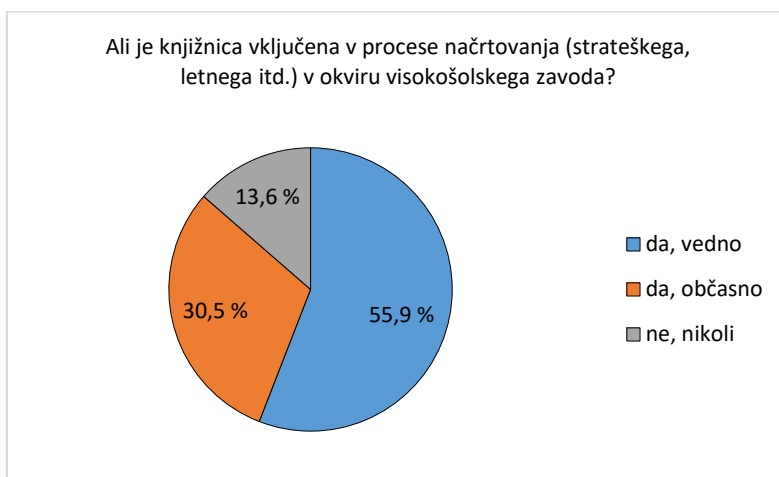
Slika 18: Vizija in poslanstvo knjižnice

Več kot polovica knjižnic (31) ima izdelano strategijo razvoja. Od knjižnic, ki so na vprašanje odgovorile pritrdilno, samo dve svoje strategije nimata usklajene z razvojno strategijo matičnega visokošolskega zavoda. Skoraj polovica knjižnic (27 oziroma 46,5 %) lastne strategije razvoja nima.

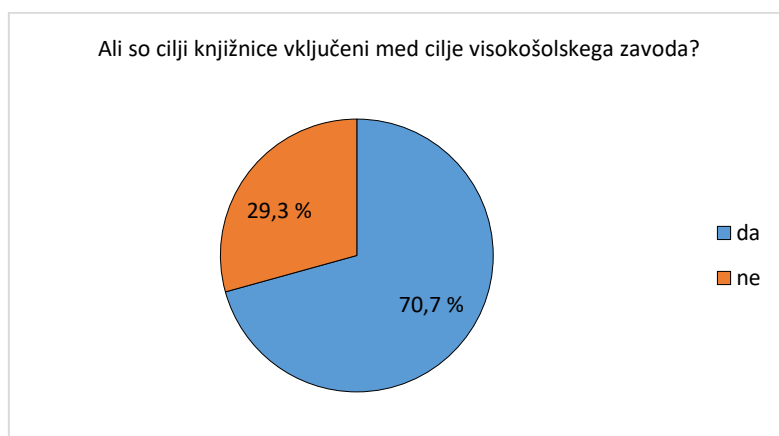
➤ **46,5 % knjižnic nima javno objavljene vizije in poslanstva in nima izdelane strategije razvoja dejavnosti.**

Slika 19: Strategija razvoja knjižnice (n = 58)

Slika 20: Vključenost knjižnice v procese načrtovanja v okviru visokošolskega zavoda (n = 59)

Slika 21: Vključenost ciljev knjižnice med cilje visokošolskega zavoda (n = 58)

Le dobra polovica knjižnic (Slika 20) je vključena v procese načrtovanja (letne, strateške) na visokošolskem zavodu, kjer delujejo. Slaba tretjina knjižnic navaja, da so v procese načrtovanja vključeni občasno (Slika 21). Cilji slabe tretjine knjižnic niso vključeni med cilje visokošolskega zavoda.

➤ **Po Merilih za akreditacijo in zunanjo evalvacijo visokošolskih zavodov in študijskih programov Nacionalne agencije Republike Slovenije za kakovost v visokem šolstvu (NAKVIS) sodijo knjižnice med materialne pogoje za delovanje visokošolskega zavoda¹¹.**

3.2.4 Upravljanje in vodenje knjižnice

Pri 29,3 % knjižnic v aktih matičnih visokošolskih zavodov niso opredeljene pristojnosti vodje knjižnice, v 20,7 % pa so te opredeljene pomanjkljivo. Le polovica knjižnic, ki so sodelovale v anketi, meni, da so njihove pristojnosti opredeljene ustrezno. Vodje knjižnic oziroma knjižnice so podrejene večinoma tajnikom ali dekanom visokošolskih zavodov, univerzitetne knjižnice pa rektorjem.

Le 22,0 % v anketi sodelujočih knjižnic ima upravni ali strokovni organ knjižnice, kar je povezano tudi z organizacijsko strukturo visokošolskih zavodov.

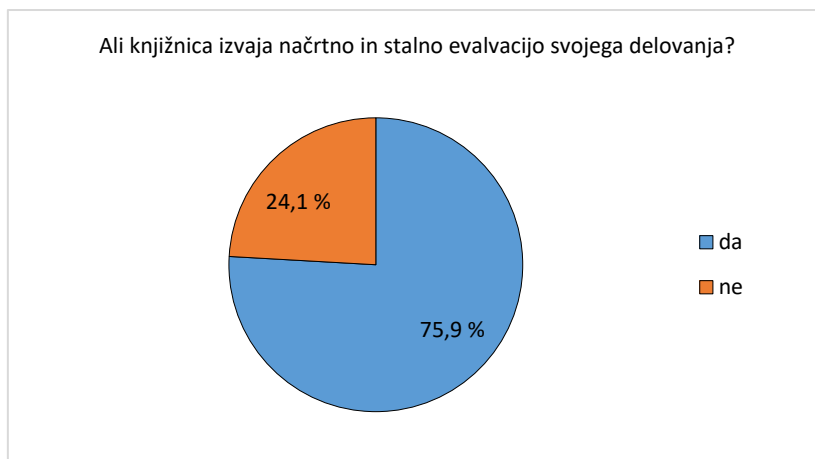
Knjižnice, ki so na vprašanje odgovorile pozitivno, so bile zaprosene, da navedejo, kateri deležniki imajo predstavnike v upravnem oziroma strokovnem organu knjižnice. Iz njihovih odgovorov (navajamo jih v izvirni obliki) je mogoče razbrati, da se njihovi organi razlikujejo tako glede na sestavo kot tudi področje odgovornosti oziroma pristojnosti:

- Odbor za založništvo in knjižnično dejavnost: učitelji, študent, predstojnik knjižnice;
- Ustanovitelj, UL, delavci, uporabniki;
- Knjižnični odbor: predstavniki različnih kateder (profesorji), predstojnik knjižnice (profesor) in vodja knjižnice;
- Član z Oddelka za biologijo Biotehniške fakultete, član z Nacionalnega inštituta za biologijo, vodja knjižnice;
- Knjižnica, tajnik fakultete, pedagoški in znanstvenoraziskovalni delavci;
- Profesorji in vodja knjižnice;
- Financerji dejavnosti, univerza, zaposleni;
- Knjižnica, vodstvo, pedagoški in znanstvenoraziskovalni kader;
- Vodje enot, predstavnika delavcev in predstavnik študentov;
- Direktor univerzitetne knjižnice po položaju, trije predstavniki strokovnih delavcev, dva predstavnika univerze in predstavnik študentov;
- Predstavniki ustanoviteljev: knjižnica ima 3 ustanovitelje in ni le visokošolska knjižnica;
- Ne gre za stalni upravni/strokovni organ temveč za redno komunikacijo s predstojniki študijskih smeri;
- Vodja knjižnice, predstavniki različnih znanstvenih področij na fakulteti, tajnik.

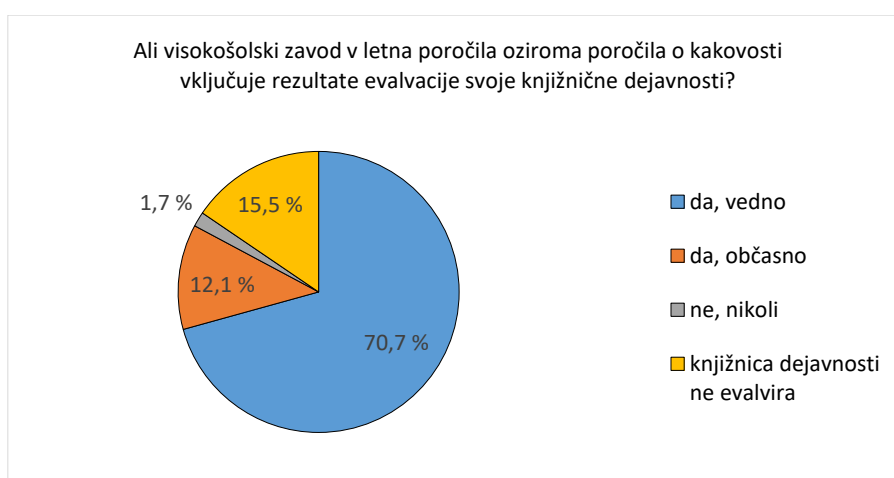
3.2.5 Evalvacija knjižnice

Skoraj četrtina (24,1 %) visokošolskih knjižnic (Slika 22) ne evalvira svoje dejavnosti, kar ni zanemarljiv odstotek. 75,9 % visokošolskih knjižnic evalvira svojo dejavnost, večina njihovih matičnih visokošolskih knjižnic rezultate vedno ali vsaj občasno tudi vključi v svoja poročila.

¹¹ Merila za akreditacijo in zunanjo evalvacijo visokošolskih zavodov in študijskih programov (2017).

Slika 22: Izvajanje evalvacij uspešnosti delovanja knjižnice (n = 58)

Slika 23: Vključenost rezultatov evalvacije knjižnice v poročila matičnega visokošolskega zavoda (n = 58)

Tabeli 7 in 8 prikazujeta vključenost evalvacije dejavnosti knjižnice v evalvacijsko in akreditacijsko strategijo visokošolskega zavoda po pravno formalnem statusu knjižnice in po visokošolskem zavodu, v katerem knjižnica deluje. Velik delež visokošolskih zavodov evalvacijo knjižnice vključuje v svojo evalvacijsko strategijo. Iz rezultatov lahko sklepamo, da NUK in CTK kot pridruženi članici univerze, nista vključeni v evalvacijske in akreditacijske strategije visokošolskega zavoda, tj. UL.

Tabela 7: Vključenost evalvacije dejavnosti knjižnice glede na univerzo (n = 58)

Knjižnica deluje v okviru oz. za visokošolski zavod	Vključenost evalvacij knjižnice			
	da, vedno	da, občasno	ne, nikoli	knjižnica dejavnosti ne evalvira
UL	16	7	2	4
UM	8	0	0	0
UP	0	0	0	1
UNG	1	0	0	0
SVZ	14	1	1	3
SKUPAJ	39 (67,2 %)	8 (13,8 %)	3 (5,2 %)	8 (13,8 %)

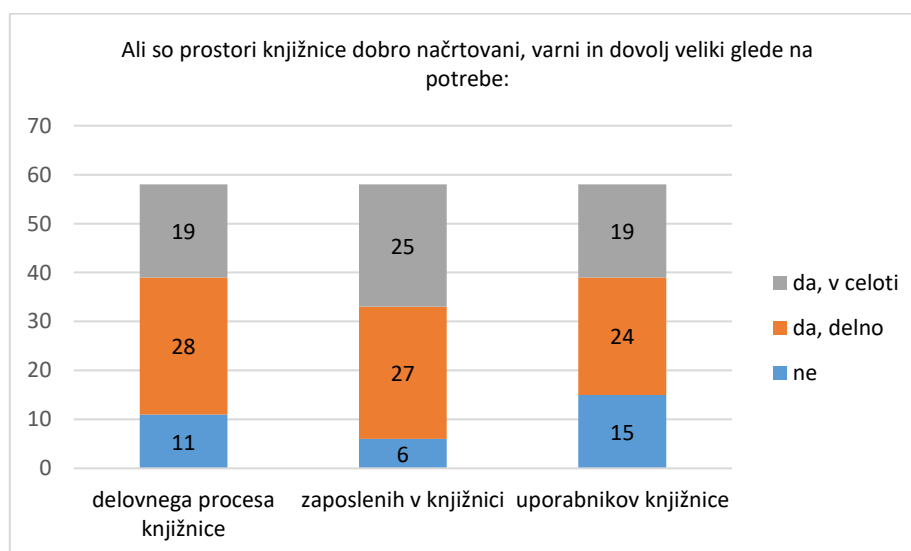
Tabela 8: Vključenost evalvacije dejavnosti knjižnice glede na njen pravno formalni status (n = 58)

Pravno formalni status	Vključenost evalvacij knjižnice			
	da, vedno	da, občasno	ne, nikoli	knjižnica dejavnosti ne evalvira
univerzitetna knjižnica je članica/pridružena članica visokošolskega zavoda	1	0	2	1
visokošolska knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	23	4	0	3
visokošolska knjižnica je organizacijska enota samostojnega visokošolskega zavoda	13	4	1	3
visokošolski zavod nima svoje knjižnice in ima sklenjeno pogodbo z drugo knjižnico	1	0	0	1
univerzitetna knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	1	0	0	0
SKUPAJ	39 (67,2%)	8 (13,8%)	3 (5,2%)	8 (13,8%)

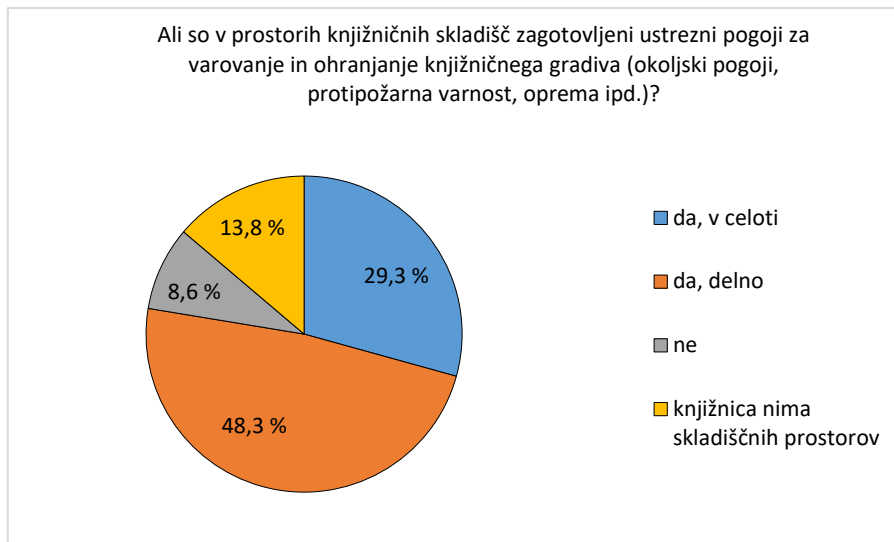
3.2.6 Zgradba, prostori in oprema knjižnice

Več kot polovica knjižnic je le delno oziroma ni dobro načrtovanih, varnih in dovolj velikih (Slika 24). V celoti ima manj kot tretjina knjižnic (29,3 %) v knjižničnih skladiščih ustrezne pogoje za varovanje in ohranjanje knjižničnega gradiva in skoraj polovica knjižnic (48,3 %) ima le delno urejene ustrezne pogoje (Slika 25). Samo 35,1 % knjižničnega gradiva je v celoti ustrezno varovanega pred krajo ali izgubo gradiva (Slika 26). 63,8 % knjižnic nima zagotovljenih pogojev za širitev knjižničnih zbirk (Slika 27). 39,7 % jih nima na voljo ustreznega števila študijskih mest (Slika 28). Le slaba polovica jih ima zadostna sredstva za vzdrževanje in posodabljanje opreme knjižnice (Slika 29).

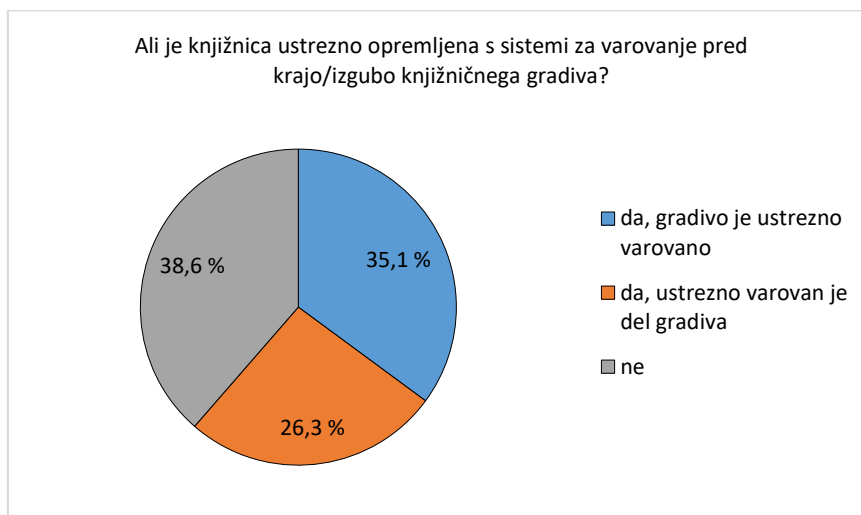
- **Že vrsto let knjižnice prejemajo okrnjena sredstva za nakup opreme in za investicije.**
- **63,8 % knjižnic nima pogojev za prostorsko širitev.**
- **39,7 % knjižnic nima na voljo ustreznega števila študijskih mest.**
- **Več kot polovica knjižnic nima zagotovljenih zadostnih sredstev za vzdrževanje, posodabljanje, popravilo in zamenjavo opreme knjižnice.**

Slika 24: Načrtovanje prostorov knjižnice (n = 58)

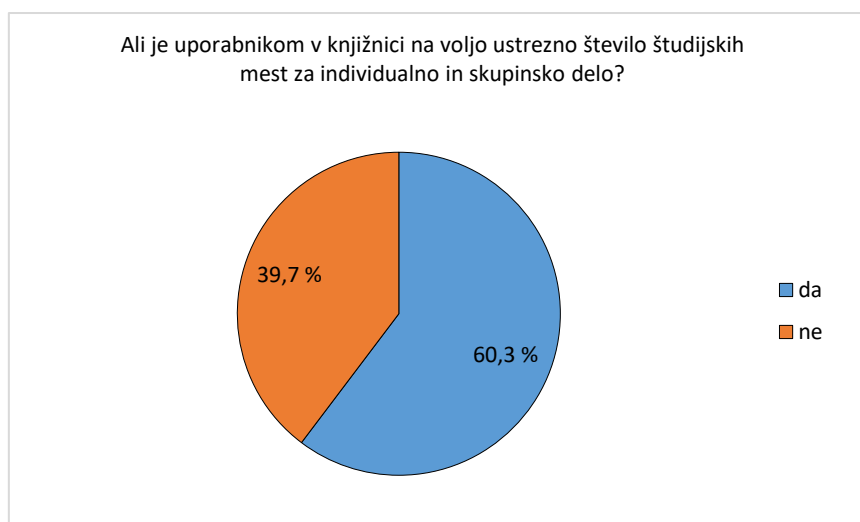
Slika 25: Ustreznost pogojev v skladiščnih prostorih knjižnice (n = 58)

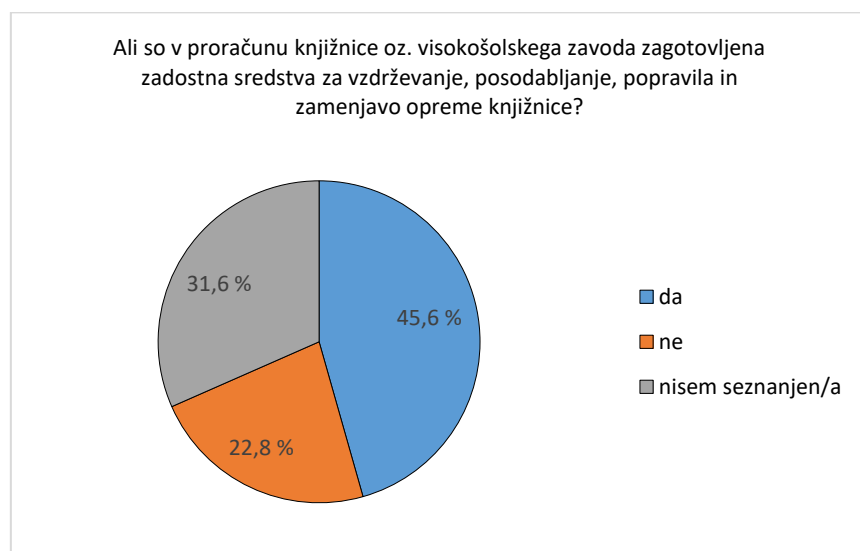
Slika 26: Opremljenost knjižnice z varovalnim sistemom (n = 57)

Slika 27: Pogoji za prostorsko širitev knjižnice (n = 58)

Slika 28: Ustrezno število študijskih mest v knjižnici (n = 58)

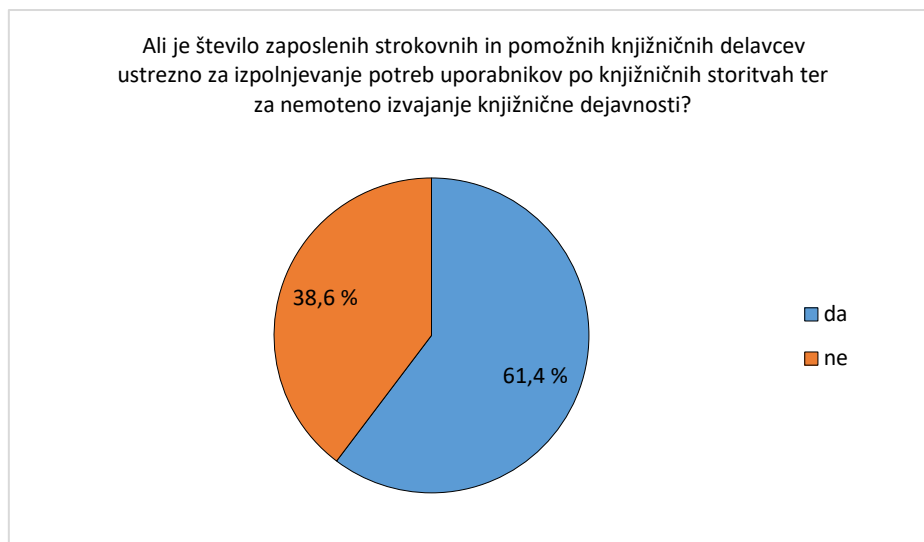

Slika 29: Ustrezna sredstva za vzdrževanje, posodabljanje, popravilo in zamenjavo opreme knjižnice (n = 57)

3.2.7 Knjižnični delavci

Odgovori na vprašanje »Ali so zaposleni v knjižnici ustrezno usposobljeni za delo z informacijskimi viri in za posredovanje informacij v različnih oblikah?« so pokazali, da dobri dve tretjini (68,4 %) knjižnic meni, da so njihovi zaposleni ustrezno usposobljeni za delo, dobra četrtina (26,3 %), da so večinoma, in 5,3 %, da niso. Vodje slabe tretjine (31,1 %) knjižnic ne sodelujejo pri odločanju o kadrovskem načrtu knjižnice, 28,5 % jih večinoma sodeluje in 39,2 % jih sodeluje vedno.

- **38,6 % knjižnic meni, da število zaposlenih v knjižnici ni ustrezno za izpolnjevanje potreb uporabnikov in za nemoteno izvajanje knjižnične dejavnosti.**
- **Štiri univerzitetne knjižnice menijo, da število zaposlenih v knjižnici ni ustrezno za izpolnjevanje potreb uporabnikov in za nemoteno izvajanje knjižnične dejavnosti.**

Slika 30: Ustrezno število zaposlenih v knjižnici (n = 57)

Tabela 9: Ustrezno število zaposlenih v knjižnici za izpolnjevanje potreb uporabnikov in nemoteno izvajanje knjižnične dejavnosti (n = 57)

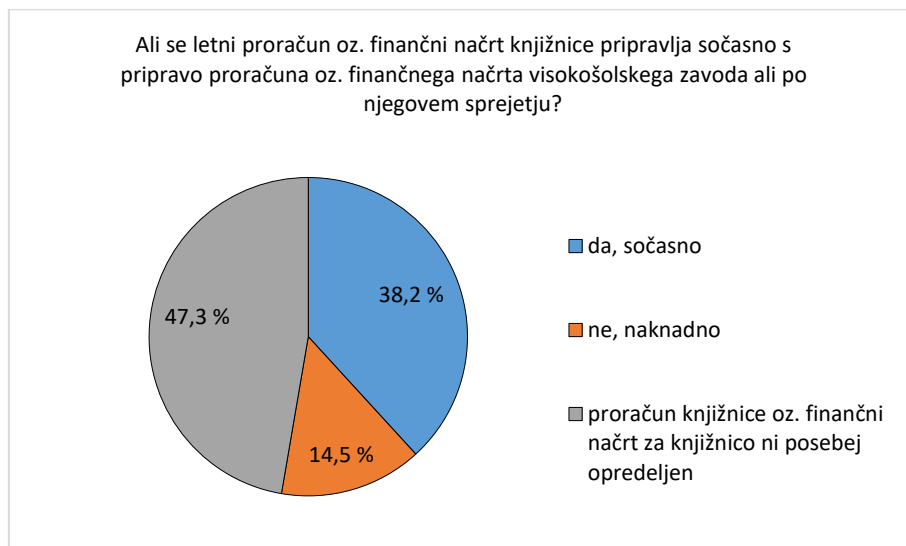
Pravno formalni status	Ustreznost števila zaposlenih	
	da	ne
univerzitetna knjižnica je članica/pridružena članica visokošolskega zavoda	0	4
visokošolska knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	17	13
visokošolska knjižnica je organizacijska enota samostojnega visokošolskega zavoda	15	5
visokošolski zavod nima svoje knjižnice in ima sklenjeno pogodbo z drugo knjižnico	2	0
univerzitetna knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	1	0
SKUPAJ	35 (61,4 %)	22 (38,6 %)

3.2.8 Proračun knjižnice

- **Letni finančni načrt slabe polovice knjižnic ni opredeljen v finančnem načrtu visokošolskega zavoda.**
- **Tretjina knjižnic meni, da nimajo zagotovljenih zadostnih sredstev za razvoj knjižnične zbirke in za zagotavljanje drugih informacijskih virov.**
- **Štiri univerzitetne knjižnice menijo, da nimajo zagotovljenih zadostnih sredstev za razvoj knjižnične zbirke in za zagotavljanje drugih informacijskih virov.**
- **Štiri univerzitetne knjižnice menijo, da nimajo zagotovljenih zadostnih sredstev za ustrezno število in strukturo zaposlenih v knjižnici in za njihovo nagrajevanje.**
- **50,0 % knjižnic meni, da v letnem proračunu knjižnice oziroma v finančnem načrtu visokošolskega zavoda niso zagotovljena zadostna sredstva za ustrezno število in strukturo zaposlenih.**
- **63,2 % knjižnic meni, da v letnem proračunu knjižnice oziroma v finančnem načrtu visokošolskega zavoda niso zagotovljena zadostna sredstva za razvojne naloge (uvajanje novih storitev in tehnologij).**
- **Vse univerzitetne knjižnice menijo, da nimajo zagotovljenih zadostnih sredstev za razvojne naloge (uvajanje novih storitev in tehnologij).**

Letni finančni načrt dobre polovice knjižnic je del proračuna visokošolskega zavoda, vendar se le v 38,2 % knjižnic pripravlja sočasno s pripravo proračuna visokošolskega zavoda. Letni finančni načrt slabe polovice knjižnic ni opredeljen v finančnem načrtu visokošolskega zavoda (Slika 31).

81,8 % knjižnic meni, da so v finančnem načrtu zagotovljena zadostna sredstva za izvajanje osnovnih storitev, tega mnenja ne delijo 3 univerzitetne knjižnice (Tabela 10). Dve tretjini (66,7 %) knjižnic meni, da imajo zagotovljena zadostna sredstva za razvoj knjižnične zbirke, štiri univerzitetne knjižnice menijo, da ne (Tabela 11). Samo polovica knjižnic ima zadostna sredstva za ustrezno število in strukturo knjižničnih delavcev, štiri univerzitetne knjižnice, menijo, da ne (Tabela 12). Dve tretjini knjižnic nima dovolj sredstev za razvojne naloge, tudi štiri univerzitetne ne (Tabela 13).

Slika 31: Finančni načrt knjižnice kot del finančnega načrta visokošolskega zavoda (n = 55)

Tabela 10: Zadostna sredstva za izvajanje osnovnih storitev knjižnice (n = 55)

Pravno formalni status	Sredstva za osnovne storitve	
	da	ne
univerzitetna knjižnica je članica/pridružena članica visokošolskega zavoda	1	3
visokošolska knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	25	5
visokošolska knjižnica je organizacijska enota samostojnega visokošolskega zavoda	16	2
visokošolski zavod nima svoje knjižnice in ima sklenjeno pogodbo z drugo knjižnico	2	0
univerzitetna knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	1	0
SKUPAJ	45 (81,8 %)	10 (18,2 %)

Tabela 11: Zadostna sredstva za razvoj knjižnične zbirke in za zagotavljanje drugih informacijskih virov knjižnice (n = 54)

Pravno formalni status	Sredstva za razvoj knjižnične zbirke	
	da	ne
univerzitetna knjižnica je članica/pridružena članica visokošolskega zavoda	1	3
visokošolska knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	23	6
visokošolska knjižnica je organizacijska enota samostojnega visokošolskega zavoda	10	8
visokošolski zavod nima svoje knjižnice in ima sklenjeno pogodbo z drugo knjižnico	2	0
univerzitetna knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	0	1
SKUPAJ	36 (66,7 %)	18 (33,3 %)

Tabela 12: Zadostna sredstva za ustrezno število in strukturo zaposlenih (n = 52)

Pravno formalni status	Sredstva za razvoj kadrov	
	da	ne
univerzitetna knjižnica je članica/pridružena članica visokošolskega zavoda	0	4
visokošolska knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	15	12
visokošolska knjižnica je organizacijska enota samostojnega visokošolskega zavoda	9	9
visokošolski zavod nima svoje knjižnice in ima sklenjeno pogodbo z drugo knjižnico	1	1
univerzitetna knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	1	0
SKUPAJ	26 (50,0 %)	26 (50,0 %)

Tabela 13: Zadostna sredstva za razvojne naloge (n = 55)

Pravno formalni status	Sredstva za razvoj storitev	
	da	ne
univerzitetna knjižnica je članica/pridružena članica visokošolskega zavoda	0	4
visokošolska knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	12	18
visokošolska knjižnica je organizacijska enota samostojnega visokošolskega zavoda	6	12
visokošolski zavod nima svoje knjižnice in ima sklenjeno pogodbo z drugo knjižnico	2	0
univerzitetna knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	0	1
SKUPAJ	20 (36,4 %)	35 (63,6 %)

3.2.9 Knjižnična zbirka in drugi informacijski viri ter njihova dostopnost

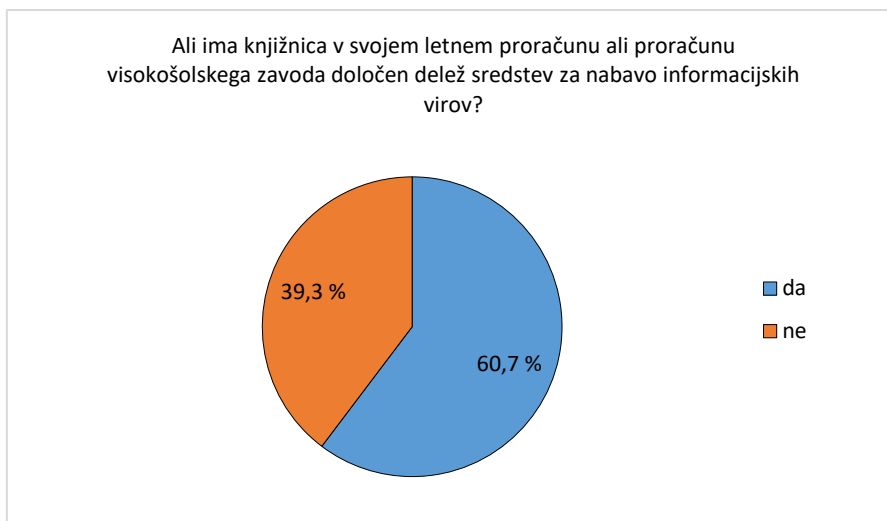
Velik del knjižnic nima urejenih ustreznih dokumentov o upravljanju s knjižnično zbirko. Le 17,9 % jih ima pisni dokument o nabavni politiki, slaba polovica (44,6 %) ima pisni dokument o hranjenju, varovanju, zaščiti in posredovanju knjižničnega gradiva in polovica (51,8 %) knjižnic ima izdelano politiko odpisa knjižničnega gradiva.

Uporabniki imajo večinoma zagotovljen ustrezen fizični dostop do knjižnične zbirke (Da, v celoti: 52,7 %; Da, večinoma: 40 %; Ne: 7,3 %), prav tako imajo zagotovljen ustrezen elektronski dostop do informacijskih virov (Da, v celoti: 75,0 %; Da, večinoma: 21,4 %; Ne: 3,6 %).

Odprtost večine knjižnic je usklajena s potrebami uporabnikov (Da: 76,8 %; Ni pripomb: 8,9 %; Ni podatka: 14,3 %), na razpolago imajo dovolj računalniških delovnih postaj za dostop do elektronskih informacijskih virov (Da, uporabniki so zadovoljni: 76,8 %; Ne, uporabniki niso zadovoljni: 16,1 %; Ni podatka: 7,1 %) in brezplačno brezžično omrežje (Da: 92,9 %; Ne: 7,1 %).

39,3 % knjižnic (Slika 32) nima določenega deleža sredstev za nabavo informacijskih virov, kar pomeni, da so pri upravljanju s knjižnično zbirko precej omejene.

- **39,3 % knjižnic v svojem letnem proračunu oziroma v proračunu visokošolskega zavoda nima določenega deleža sredstev za nabavo informacijskih virov.**
- **Pisni dokument o nabavni politiki ima le 17,9 % knjižnic.**

Slika 32: Delež sredstev za nabavo informacijskih virov je določen v letnem proračunu knjižnice oziroma v finančnem načrtu visokošolskega zavoda (n = 56)

3.2.10 Knjižnične storitve

- **84,6 % knjižnic sodeluje pri gradnji institucionalnega repozitorija digitalnih virov visokošolskega zavoda – uvaja nove storitve in sledi trendom odprtega dostopa.**
- **Vse univerzitetne knjižnice navajajo, da sodelujejo pri gradnji institucionalnega repozitorija visokošolskega zavoda – uvajajo nove storitve in sledijo trendom odprtega dostopa.**
- **14,3 % knjižnic ne ugotavlja potreb uporabnikov glede knjižničnih storitev.**

Rezultati ankete so pokazali, da 87,7 % knjižnic meni, da s knjižničnimi storitvami optimalno podpirajo uresničevanje poslanstva visokošolskega zavoda. 19,3 % knjižnic o zadovoljstvu uporabnikov s knjižničnimi storitvami nima podatka. 95,6 % knjižnic, ki zbirajo podatke o tem, navaja, da so uporabniki zadovoljni s ponudbo knjižničnih storitev. 98,3 % knjižnic pri načrtovanju knjižničnih storitev redno (73,7 %) ali občasno (24,6 %) upošteva predloge študentov in zaposlenih na visokoškolskem zavodu. Periodične študije uporabnikov izvaja le tretjina (33,3 %) knjižnic.

Novе storitve uvaja na osnovi ugotovljenih potreb uporabnikov redno 47,4 % (27) knjižnic, občasno pa 38,6 % (22).

Tabela 14: Sodelovanje knjižnice pri gradnji institucionalnega repozitorija (n = 56)

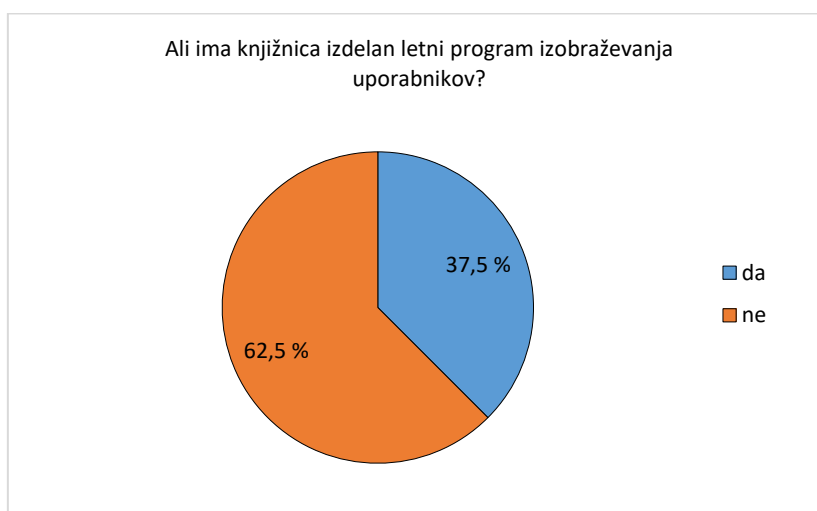
Pravno formalni status	Sodelovanje knjižnice pri gradnji institucionalnega repozitorija		
	da, sodeluje	ne, ne sodeluje	ne, ne gradi repozitorija
univerzitetna knjižnica je članica/pridružena članica visokošolskega zavoda	4	0	0
visokošolska knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	23	2	5
visokošolska knjižnica je organizacijska enota samostojnega visokošolskega zavoda	5	3	11
visokošolski zavod nima svoje knjižnice in ima sklenjeno pogodbo z drugo knjižnico	0	1	1
univerzitetna knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	1	0	0
SKUPAJ	33 (58,9 %)	6 (10,7 %)	17 (30,4 %)

55,4 % knjižnic navaja, da gradijo lastne digitalne zbirke oziroma sodelujejo pri gradnji digitalnih zbirk in ponudbi digitalne knjižnice.

3.2.11 Izobraževalna dejavnost in sodelovanje knjižnice v študijskem ter raziskovalnem procesu

- **62,5 % zaposlenih v knjižnicah ne sodeluje s programi informacijskega opismenjevanja v rednem študijskem procesu.**
- **91,1 % programov informacijskega opismenjevanja ni kreditno ovrednotenih.**
- **60,7 % knjižnic nima na razpolago nobenih sredstev za izvajanje izobraževanja uporabnikov.**

62,5 % knjižnic nima izdelanih letnih programov izobraževanja (Slika 33), le slaba tretjina (32,1 %) jih ima na razpolago ustrezna sredstva za izvajanje izobraževanja uporabnikov, kar 60,7 % jih za ta namen nima nobenih sredstev (Tabela 15). Tretjina (33,9 %) knjižnic nima na razpolago nobenega prostora za izvajanje izobraževanja uporabnikov (Tabela 16) in 37,5 % knjižnic nima na razpolago nobene učne tehnologije (Tabela 17). S programi informacijskega opismenjevanja sodeluje v študijskem programu visokošolskega zavoda dobra tretjina (37,5 %) knjižnic (Tabela 18).

Slika 33: Izdelan letni program izobraževanja uporabnikov (n = 56)

Tabela 15: Ustrezna sredstva knjižnice za izvajanje izobraževanja uporabnikov (n = 56)

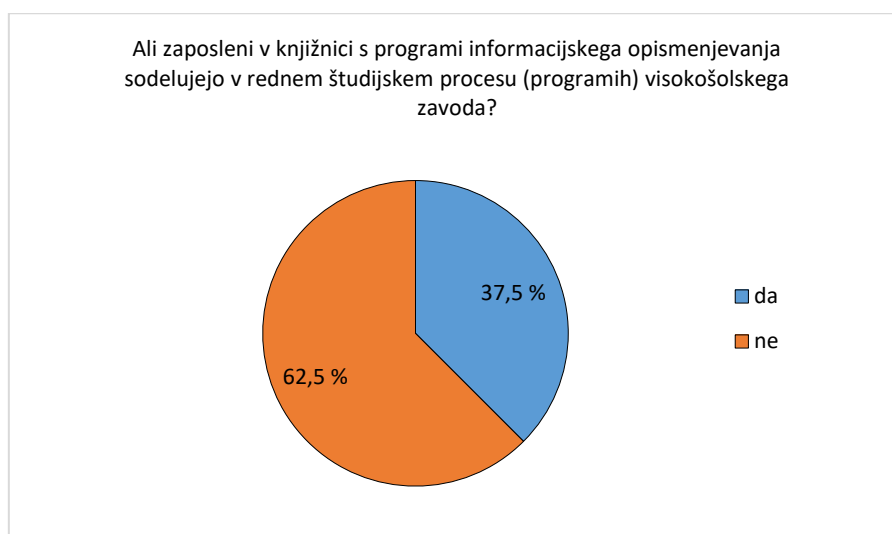
Pravno formalni status	Sredstva za izvajanje izobraževanja uporabnikov		
	da, so zadostna	ne, niso zadostna	za to nima sredstev
univerzitetna knjižnica je članica/pridružena članica visokošolskega zavoda	2	1	1
visokošolska knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	8	1	21
visokošolska knjižnica je organizacijska enota samostojnega visokošolskega zavoda	6	2	11
visokošolski zavod nima svoje knjižnice in ima sklenjeno pogodbo z drugo knjižnico	2	0	0
univerzitetna knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	0	0	1
SKUPAJ	18 (32,1 %)	4 (7,1 %)	34 (60,7 %)

Tabela 16: Ustrezni knjižnični prostori za izvajanje izobraževanja uporabnikov (n = 55)

Pravno formalni status	Prostori za izvedbo izobraževanj		
	da, so ustrezni	ne, niso ustrezni	nima nobenega prostora
univerzitetna knjižnica je članica/pridružena članica visokošolskega zavoda	1	2	1
visokošolska knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	12	5	13
visokošolska knjižnica je organizacijska enota samostojnega visokošolskega zavoda	10	4	5
visokošolski zavod nima svoje knjižnice in ima sklenjeno pogodbo z drugo knjižnico	2	0	0
univerzitetna knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	1	0	0
SKUPAJ	25 (46,4 %)	11 (19,6 %)	19 (33,9 %)

Tabela 17: Opremljenost knjižnice z učno tehnologijo za izobraževanje uporabnikov (n = 56)

Pravno formalni status	Učna tehnologija		
	da, je ustrezna	ne, ni ustrezna	nima nobene učne tehnologije
univerzitetna knjižnica je članica/pridružena članica visokošolskega zavoda	2	1	1
visokošolska knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	14	3	13
visokošolska knjižnica je organizacijska enota samostojnega visokošolskega zavoda	8	4	7
visokošolski zavod nima svoje knjižnice in ima sklenjeno pogodbo z drugo knjižnico	2	0	0
univerzitetna knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	1	0	0
SKUPAJ	27 (48,2 %)	8 (14,3 %)	21 (37,5 %)

Slika 34: Vključenost informacijskega opismenjevanja v študijski proces visokošolskega zavoda (n = 56)

Tabela 18: Sodelovanje knjižnice s programi informacijskega opismenjevanja v študijskem procesu visokošolskega zavoda (n = 56)

Pravno formalni status	Sodelovanje knjižnice v študijskem procesu	
	da	ne
univerzitetna knjižnica je članica/pridružena članica visokošolskega zavoda	1	3
visokošolska knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	8	22
visokošolska knjižnica je organizacijska enota samostojnega visokošolskega zavoda	9	10
visokošolski zavod nima svoje knjižnice in ima sklenjeno pogodbo z drugo knjižnico	2	0
univerzitetna knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	1	0
SKUPAJ	21 (37,5 %)	35 (62,5 %)

Tabela 19 Kreditna ovrednotenost programov informacijskega opismenjevanja študentov (n = 56)

Pravno formalni status	da	ne
univerzitetna knjižnica je članica/pridružena članica visokošolskega zavoda	1	3
visokošolska knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	3	27
visokošolska knjižnica je organizacijska enota samostojnega visokošolskega zavoda	1	18
visokošolski zavod nima svoje knjižnice in ima sklenjeno pogodbo z drugo knjižnico	0	2
univerzitetna knjižnica je organizacijska enota visokošolskega zavoda	0	1
SKUPAJ	5 (8,9 %)	51 (91,1 %)

3.3 (NE)SPODBUDNI POGOJI ZA RAZVOJ SLOVENSKEGA VISOKOŠOLSKEGA KNJIŽNIČARSTVA

Za spremljanje uspešnosti in trendov razvoja knjižnic je bilo oblikovanih več naborov kvantitativnih in kvalitativnih kazalcev. Za razvoj posamezne knjižnice je pomembno redno spremljanje izbranih kazalcev in kazalnikov in primerjanje njihovih vrednosti med leti. Le tako lahko sledijo razvojnim trendom in si zastavljajo realne ter razvojno naravnane cilje dejavnosti.

Opravljen primerjalna analiza kvantitativnih kazalcev za leti 2009 in 2019 je pokazala veliko raznolikost slovenskih visokošolskih knjižnic, saj delujejo na različnih znanstvenih področjih, nekatere delujejo samo na enem, druge pokrivajo več področij, prav tako so bile knjižnice ustanovljene v različnih časovnih obdobjih, kar se kaže tudi v bogati knjižnični zbirki visokošolskih knjižic UL.

Opozorili bi na zaskrbljujoč podatek o letnem prirastu gradiva v fizični obliki (pri visokošolskih knjižnicah gre v prvi vrsti za predpisano študijsko literaturo), ki se je leta 2019 v primerjavi z letom 2009 zmanjšal pri vseh knjižnicah v analizo vključenih univerz, še največ pri NUK in CTK (kar za polovico). Izjema so knjižnice SVZ, kjer se je letni prirast gradiva v fizični obliki povečal (indeks 157), a je treba poudariti, da se je tudi število SVZ v desetih letih skoraj potrojilo. Pri najstarejših in največjih univerzah (UL in UM) je med letoma 2009 in 2019 prišlo tudi do zmanjšanja števila strokovnih knjižničarskih delavcev, in sicer od 11 % do 15 %.

Še vedno veljaven Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične javne službe (2003) določa v skladu z Zakonom o knjižničarstvu (36. člen) (ZKnj-1, 2001) minimalne pogoje za izvajanje dejavnosti. V skladu z Zakonom o knjižničarstvu (ZKnj-1, 2001) pravilnik določa normative na štirih področjih: ustrezen obseg in izbor strokovno urejenega knjižničnega gradiva, ustrezno število ustrezno usposobljenih strokovnih delavcev, ustrezen prostor in oprema ter ustrezna organizacija knjižnične dejavnosti. Zahtevane vrednosti kazalcev (merila) so bile določene kot približki povprečnih vrednosti, doseženih leta 2000. Po dvajsetih letih in številnih spremembah tako v sami dejavnosti visokošolskih knjižnic kot tudi v potrebah uporabnikov, omenjena merila zagotovo niso več primerna. Nujnost določitve novih

ter sprejetje novega pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti je v zadnjem desetletju vedno bolj aktualna.

Minimalni pogoji za visokošolske knjižnice, določeni v omenjenem Pravilniku, vsebujejo le štiri kvantitativne kazalce, ki jih je mogoče izračunati z razpoložljivimi statističnimi podatki. Tako je leta 2019 minimalni pogoj 10.000 enot knjižničnega gradiva izpolnjevalo 55 (65,4 %) od 84 visokošolskih knjižnic. Pogoj 100 naslovov (tiskanih) serijskih publikacij je izpolnjevalo 30 (35,7 %) od 84 visokošolskih knjižnic. Če bi upoštevali še serijske publikacije, dostopne v elektronski obliki, bi bil rezultat bistveno boljši, saj se visokošolske knjižnice povezujejo v konzorcije in imajo s tem dostop do številnih elektronskih serijskih publikacij. Slaba polovica (41 oziroma 48,9 %) visokošolskih knjižnic je imela leta 2019 zaposlena manj kot dva strokovna knjižničarska delavca. Predpisanega minimalnega števila čitalniških (uporabniških) mest ni dosegalo 19 (22,6 %) visokošolskih knjižnic, minimalnega pogoja en računalnik z dostopom do spleta na 300 potencialnih uporabnikov pa kljub predpostavki, da vse knjižnice zagotavljajo brezžično omrežje, ni izpolnjevalo devet (10,7 %) visokošolskih knjižnic.

Rezultati analize kvalitativnih kazalnikov uspešnosti delovanja visokošolskih knjižnic, opravljene leta 2017, so pokazali, da več kot polovica knjižnic je delno ali pa slabo načrtovana, varna in dovolj velika. Skoraj dve tretjini knjižnic nima zagotovljenih pogojev za širitev knjižničnih zbirk. Le slaba polovica jih ima zadostna sredstva za vzdrževanje in posodabljanje opreme knjižnice. Že vrsto let knjižnice prejemajo okrnjena sredstva za nakup opreme in za investicije. Več kot polovica knjižnic nima zagotovljenih sredstev za vzdrževanje, posodabljanje, popravilo in zamenjavo opreme knjižnice. Največje pomanjkanje sredstev za izvajanje svoje dejavnosti izpričujejo univerzitetne knjižnice. Opozarjajo na premajhna sredstva za izvajanje osnovnih storitev ter za razvoj knjižnične zbirke in drugih informacijskih virov, na nezadostna sredstva za ustrezno število ustrezno usposobljenih delavcev in za razvojne naloge. Rezultati analize so pokazali, da so uporabniki v večini zadovoljni s ponudbo knjižničnih storitev in da knjižnice pri načrtovanju knjižničnih storitev upoštevajo predloge študentov in zaposlenih na visokošolskem zavodu.

Kljub neoptimalnim pogojem za izvajanje knjižnične dejavnosti so visokošolske knjižnice leta 2019 zagotavljale dostop do bogatega nabora elektronskih informacijskih virov. Uporabniki iz visokošolskega okolja so tako imeli dostop do 64 podatkovnih zbirk s celotnimi besedili, več kot 240.000 naslovov elektronskih knjig in več kot 45.000 naslovov elektronskih serijskih publikacij. Urejen dostop je zagotovo posledica dobrega sodelovanja in povezovanja visokošolskih knjižnic v nabavne konzorcije, ki jih finančno podpira tudi ARRS. Število čitalniških sedežev na potencialnega uporabnika se je povečalo, prav tako neto površina knjižnic na potencialnega uporabnika. Višjo vrednost beležimo tudi pri številu obiskov visokošolskih knjižnic na potencialnega uporabnika in porabljenih sredstvih za nakup knjižničnega gradiva na potencialnega uporabnika.

Analizo stopnje razvitosti visokošolskih knjižnic v Sloveniji, ki je bila opravljena leta 2017 kot izhodišče za pripravo nacionalne strategije visokošolskega knjižničarstva v Sloveniji, bi bilo vredno ponoviti po tem, ko bodo uveljavljeni novi strokovni standardi in priporočila za visokošolske knjižnice. Slovensko visokošolsko knjižničarstvo v prihodnje nujno potrebuje nacionalno strategijo razvoja dejavnosti, saj rezultati raziskave, čeprav iz leta 2017, nakazujejo zelo raznoliko stopnjo razvitosti knjižnic in izpolnjevanja strokovnih standardov za visokošolske knjižnice. Vzroki so nedvomno tudi v različni organiziranosti knjižnic v visokem šolstvu, saj so, razen praviloma univerzitetnih knjižnic, visokošolske knjižnice največkrat organizacijske enote visokošolskih zavodov, kar nakazuje na njihovo manjšo samostojnost pri načrtovanju dejavnosti in odločanju. Poleg tega jih je večji del kadrovsko slabo zaseden in za razvoj nimajo zagotovljenih ustreznih sredstev. Zaradi omejenih sredstev lahko pride do manjšega prirasta knjižničnega gradiva, manjšega obsega dostopnih elektronskih virov in omejevanja

izobraževanj zaposlenih, kar zagotovo ni dobra popotnica za prihodnost visokošolskih knjižnic in njihovih uporabniških storitev.

Visokošolsko knjižničarstvo torej potrebuje tako strokovne standarde dejavnosti kot tudi enoznačne in jasno začrtane razvojne cilje, ki bodo usklajeni z načrtovanim razvojem in pričakovanimi spremembami v visokem šolstvu in raziskovalni dejavnosti. Univerze in visokošolski zavodi morajo jasno opredeliti vlogo in pomen visokošolskih knjižnic pri izvajanju temeljnih nalog v izobraževanju, raziskovanju in pri vzgajanju mladega človeka v kritično mislečega ter ustvarjalnega posameznika. Knjižnice pa morajo dokazati, da so tega sposobne in da empirično dokazano izkazujejo pozitiven vpliv na učečo se družbo.

4 STROKOVNI STANDARDI V VISOKOŠOLSLEM KNJIŽNIČARSTVU

4.1 NAMEN IN VRSTE STANDARDOV

Termin standard opredeli Bibliotekarski terminološki slovar (Kanič idr., 2009, str. 311) kot dogovorna pravila, smernice za opravljanje dejavnosti in doseganje rezultatov na določenem področju zaradi optimalne stopnje urejenosti in enotnosti, označuje pa lahko tudi dokument, ki vsebuje taka pravila, smernice. Slovenski Zakon o standardizaciji (ZSta-1, 1999) navaja, da je standard dokument, ki je nastal s konsenzom in ga je sprejel priznani organ. V njem so določena pravila, smernice ali značilnosti za dejavnosti in njihove rezultate. Standard je namenjen za skupno in večkratno uporabo in je usmerjen v doseganje optimalne stopnje urejenosti na danem področju. Uporaba standardov je prostovoljna, razen, kadar obvezno uporabo standarda določi zakonski predpis, ki se mora sklicevati na ustrezni standard.

Glede na njihov formalni status ločimo de jure in de facto standarde. De jure standard je formalni standard, ki ga razvije in sprejme standardizacijski organ, priznan na nacionalni, regionalni ali mednarodni ravni (npr. Mednarodna organizacija za standardizacijo – ISO, Evropski odbor za standardizacijo – CEN, Slovenski inštitut za standardizacijo – SIST). Tovrstne standarde lahko sprejemajo tudi strokovne organizacije, vladna telesa, gospodarske združbe itn. Poznamo mednarodne, regionalne (npr. evropske), nacionalne ter druge formalne standarde, ki se običajno sprejemajo v dolgotrajnih postopkih pogajanj med različnimi strankami. De facto standard pa je neformalni standard, ki je postal uveljavljen v praksi in ga ni sprejel standardizacijski ali drugi za sprejemanje formalnih standardov priznani organ. Običajno je rezultat prevlade določene metode dela ali proizvoda, ki je v dejavnosti postal tako prevladujoč, da je njegov vpliv zato primerljiv s formalno sprejetim standardom. Neformalni standardi so uveljavljeni zlasti v okviru profesionalnih in drugih skupnosti, ki z njimi urejajo svojo dejavnost in preverjanje njenih rezultatov. Nekateri neformalni standardi sčasoma spremenijo status in postanejo formalni¹².

4.2 STANDARDIZACIJA V KNJIŽNIČARSTVU¹³

Knjižničarstvo je dejavnost, ki zahteva visoko raven standardiziranosti, zato imajo standardi, ki urejajo posamezne procese ali dejavnost knjižnice kot celote, že dolgo tradicijo (Smernice ..., 2018, str. 5). S standardizacijo posameznih delovnih postopkov in njihovih rezultatov (storitev in proizvodov) so se knjižnice začele sistematično ukvarjati ob koncu 18. in v 19. stoletju ter najprej izoblikovali standarde, ki so se nanašali na takratno tehnologijo dela v knjižničarstvu, npr. na vsebino kataložne kartice ter izdelavo knjižničnih katalogov. Danes jim standardizirano delovanje omogoča vključevanje v široko omrežje velikega števila knjižnic in drugih informacijskih servisov, uporabo enotnih rešitev za

¹² Npr. računalniški format zapisa PDF je prešel pot od statusa internega formata podjetja Adobe Systems do neformalnega standarda za izmenjavo in tiskanje dokumentov ter v končni fazi postal mednarodni standard ISO.

¹³ Podrobnejši prikaz namena, razvoja ter uporabe standardov v knjižničarstvu vključujeta prispevka avtoric Ambrožič in Vovk (2011) in Ambrožič (2018).

avtomatizacijo poslovanja knjižnic, izmenjavo podatkov ter večjo učinkovitost dela in boljšo dostopnost storitev in proizvodov za uporabnike.

V knjižnični dejavnosti se glede na njihov status, namen in vsebino srečujemo z različnimi vrstami standardov. Tako obstaja precejšnje število mednarodnih standardov, relevantnih za knjižničarstvo, ki jih štejemo med formalne standarde. Kot primer bi omenili standarde, ki jih sprejema Mednarodna organizacija za standardizacijo – ISO. V ZDA je za sprejemanje formalnih standardov za področje knjižnične, informacijske in založniške dejavnosti pooblaščen organizacija NISO (National Information Standards Organization). Kar nekaj pomembnih standardov, ki jih je omenjena organizacija sprejela kot nacionalni standard, ima danes status mednarodnega standarda ISO¹⁴.

Standardiziranega delovanja knjižnic pa si ne moremo predstavljati tudi brez t. i. neformalnih standardov, ki jih za mednarodno ali nacionalno okolje običajno sprejemajo strokovne knjižničarske organizacije (npr. mednarodno knjižničarsko združenje IFLA in ameriško združenje knjižnic ALA). Tovrstni standardi se nanašajo na organizacijo, delovanje in evalvacijo knjižnic oziroma njihovih storitev in proizvodov, na konceptualne modele, bibliografsko kontrolo, bibliografski popis gradiva, formate za izmenjavo bibliografskih podatkov ipd.

Mednarodne strokovne standarde za knjižničarstvo sprejema mednarodno knjižničarsko združenje (IFLA). Ta uporablja izraz standard za raznovrstne strokovne dokumente, ki so normativnega ali informativno-tehničnega značaja. Med prve sodijo standardi v izvornem pomenu besede, to je strokovni dokumenti, ki opisujejo konceptualne modele (npr. FRBR, PRESS, FRAD, LRM), določajo pravila za popis gradiva (npr. ISBD) oziroma digitalni format zapisov (npr. UNIMARC). V drugo skupino sodijo informativni ali tehnični dokumenti, kot so priročniki in smernice IFLE (npr. Guidelines for Children's Library Services, IFLA School Library Guidelines, IFLA Public Library Service Guidelines, IFLA Library Building Guidelines, Guidelines for Exhibition Loans) ter primeri dobrih praks (npr. IFLA Guidelines for Continuing Professional Development: Principles and Best Practices).

Na področju oblikovanja nacionalnih strokovnih standardov je vodilno Ameriško knjižničarsko združenje (ALA), ki ima pri standardizaciji v knjižničarstvu že od druge polovice 19. stoletja pomembno vlogo tudi v mednarodnem prostoru. Združenje sprejema dvoje vrst dokumentov, in sicer standarde in priporočila (ang. guidelines), ki se razlikujejo po namenu in vsebini. Standardi služijo knjižnicam pri načrtovanju in izvajanju dejavnosti, uveljavljajo jih tudi v akreditacijskih postopkih. Vsebujejo dolgoročne cilje, ki naj bi jih knjižnice dosegale s svojim strokovnim delom, ter nabor kvantitativnih in kvalitativnih meril in kriterijev za presojanje njihove uspešnosti in vpliva na okolje. Smernice pa vključujejo nabor priporočljivih postopkov, ki naj jim knjižnice sledijo v prizadevanjih za doseganje standardov. Za ameriške visokošolske knjižnice sprejema strokovne standarde in priporočila Združenje visokošolskih kolidžev in znanstvenih knjižnic (ACRL), ki je članica združenja ALA¹⁵.

Proces standardizacije ima v knjižnicah na ozemlju današnje Slovenije še daljšo tradicijo, saj se je začel že v obdobju Avstrijskega cesarstva, ko je bila z dvornim dekretom leta 1778 sprejeta instrukcija za univerzitetne in licejske knjižnice, ki jo lahko štejemo za prve strokovne standarde za javne znanstvene knjižnice na Slovenskem. Predpisala je enoten način postavitve gradiva ter način oblikovanja knjižničnih katalogov. Nadgradila jo je začasna instrukcija iz leta 1825 za cesarsko kraljevske univerzitetne in

¹⁴ Gre za standarde družine ANSI/NISO Z39, med njimi je npr. poznan standard Z39.50, ki določa protokol za dostop in preiskovanje bibliografskih baz podatkov (leta 1979 je bil sprejet kot mednarodni standard ISO 23950).

¹⁵ V mednarodnem okolju je doživel največ prevodov dokument Information Literacy Competency Standards for Higher Education, ki ga je združenje potrdilo leta 2000. Slovenski prevod je bil objavljen desetletje kasneje (Merila in kazalci informacijske pismenosti v visokem šolstvu, 2010).

študijske knjižnice, ki je določila še način upravljanja javnih znanstvenih knjižnic oziroma njihove dejavnosti (Kodrič-Dačić, 2007, str. 6).

V bolj ali manj izčrpnih oblikah so podobni dokumenti urejali delovanje posameznih vrst knjižnic vse do zadnje četrtine dvajsetega stoletja, ko je slovensko bibliotekarstvo začelo s procesom sistematičnega oblikovanja in sprejemanja strokovnih standardov za posamezne vrste knjižnic na osnovi mednarodnih priporočil. Tako so prvim Standardom za javne knjižnice, ki jih je NUK objavil leta 1975¹⁶, v nekajletnih presledkih sledili novi standardi za splošnoizobraževalne knjižnice, šolske, visokošolske in specialne knjižnice (Smernice ..., 2018, str. 6). Za visokošolske knjižnice so bili sprejeti v okviru Zveze bibliotekarskih društev Slovenije (v nadaljevanju: ZBDS) leta 1988 in leto kasneje jih je potrdil Strokovni svet za knjižničarstvo RS¹⁷.

Za razliko od angloameriškega okolja slovensko strokovno knjižničarsko združenje (Društvo bibliotekarjev Slovenije oziroma kasneje ZBDS), ki je sicer od ustanovitve dalje odigralo vodilno vlogo pri pripravi in sprejemanju strokovnih standardov za organizacijo in delovanje knjižnic, formalno ni imelo statusa organa za potrjevanje panožnih standardov. Z Zakonom o knjižničarstvu, sprejetim leta 1982 (ZKnj, 1982), je bila med pristojnosti takratnega Strokovnega sveta za knjižničarstvo vključena naloga predlagati normative in strokovne standarde za področje knjižničarstva, Zakon o knjižničarstvu, sprejet leta 2001 (ZKnj-1, 2001), pa je v 11. členu določil, da »razvoj knjižnic usmerjajo standardi in strokovna priporočila, ki se nanašajo na organiziranost in delovanje knjižnične javne službe in ki jih sprejme Nacionalni svet za knjižnično dejavnost«. Postopek priprave in sprejemanja strokovnih standardov ter njihovih posodobitev je Nacionalni svet za knjižnično dejavnost tudi formalno uredil s sprejemom dokumenta Smernice za oblikovanje, sprejem, spremljanje, spreminjanje in razveljavitev področnih strokovnih priporočil (strokovnih standardov) (2018). Uporabo strokovnih standardov sicer predpisuje tudi podzakonski akt, tj. Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003).

4.3 STROKOVNI STANDARDI ZA VISOKOŠOLSKE KNJIŽNICE

Strokovni standardi za organizacijo in delovanje visokošolskih knjižnic so danes ne le osnova za načrtovanje dejavnosti ter zagotavljanje kakovostnih storitev in proizvodov za podporo raziskovanju, poučevanju in študiju, ampak služijo tudi kot orodje za evalvacijo uspešnosti njihovega delovanja, novejši tudi za ugotavljanje vpliva knjižnic na posameznike in širše okolje. Bibliotekarski terminološki slovar (Kanič idr., 2009, str. 311) navaja, da so strokovni standardi za visokošolske knjižnice dogovorjena pravila in/ali priporočila za strokovno in učinkovito delovanje visokošolskih knjižnic, načrtovanje, financiranje in spremljanje njihove uspešnosti in učinkovitosti.

Podobno kot pri drugih vrstah knjižnic so tudi zgodnji standardi za visokošolske knjižnice poleg vodil za njihovo organizacijo in upravljanje najprej vsebovali nabore kvantitativnih meril, ki so služila za izračun potrebnih virov za delovanje knjižnic, tj. osebja, opreme, prostorov, knjižničnega gradiva in finančnih sredstev, v evalvacijskih postopkih pa so bila osnova za ocenjevanje knjižnic v skladu s paradigmo »več je boljše«. S tem so strokovni standardi spodbujali naravnost knjižnic v kvantiteto in k spregledu uporabniškega vidika, tj. vprašanja kakovosti storitev in proizvodov ter vrednosti knjižnice za posameznika in širše okolje. Postopoma so se v standarde vključevala merila za vrednotenje rezultatov dela (izložkov) knjižnic, v zadnjih dveh desetletjih pa v prvi vrsti merila za vrednotenje končnih

¹⁶ Gre za prevod standardov, ki jih je sprejela IFLA leta 1973 (IFLA Standards for Public Libraries).

¹⁷ Organ, ki ga je nasledil Nacionalni svet za knjižnično dejavnost.

rezultatov delovanja knjižnic (ang. outcomes), tj. vpliva in učinka njihove dejavnosti na uspešnost matičnih visokošolskih organizacij ter njihovih študentov in zaposlenih¹⁸.

V Sloveniji do sredine sedemdesetih let prejšnjega stoletja kljub rasti leta 1919 ustanovljene ljubljanske univerze in števila njenih knjižnic ne zasledimo pobud za izdelavo strokovnih standardov za visokošolske knjižnice. Prizadevanja stroke so bila namreč usmerjena v zakonsko ureditev položaja in delovanja knjižnic na splošno. Predlog, da stroka pristopi k izdelavi strokovnih standardov za vse vrste knjižnic, je leta 1970 dalo takratno Društvo bibliotekarjev Slovenije. K izdelavi standardov za visokošolske knjižnice je društvo spodbudil sprejem standardov za knjižnice univerz nekdanje skupne države Jugoslavije¹⁹.

Slovenske standarde za visokošolske knjižnice je v letih 1980–1988 pripravljala Sekcija za univerzne knjižnice pri Društvu bibliotekarjev Slovenije oziroma kasneje ZBDS. Pod naslovom Strokovni kriteriji in merila za visokošolske knjižnice so bili v okviru ZBDS sprejeti leta 1988, leto kasneje jih je potrdil Strokovni svet za knjižničarstvo RS. Dokument je bil zelo obsežen in je poleg vsebinskega dela, ki je za tisti čas sodobno zasnoval organizacijo in delovanje visokošolskih knjižnic univerz, vseboval tudi kvantitativna merila za izračun potrebnih kadrov, prostorov, odprtosti in knjižnične zbirke. Čeprav sta bila tako ZBDS kot Strokovni svet za knjižničarstvo ob sprejetju dokumenta prepričana, da se bo v visokem šolstvu uveljavil kot predpis, se to ni zgodilo. Potrdila ga je le mariborska univerza, ne pa tudi ljubljanska in ministrstvo, pristojno za visoko šolstvo kot financer dejavnosti visokošolskih knjižnic.

Zaradi številnih sprememb tako v organiziranosti visokega šolstva kot tudi v delovanju visokošolskih knjižnic je z leti omenjeni dokument postajal vse bolj zastarel in neprimeren za uporabo. A šele dobri dve desetletji po njegovem sprejemu so stekle dejavnosti za pripravo novega. Na pobudo Nacionalnega sveta za knjižnično dejavnost je tako Ministrstvo za kulturo spomladi 2010 poverilo NUK izdelavo strokovnih podlag za sprejem novih strokovnih standardov za visokošolske knjižnice. Delovna skupina je izdelavo gradiva končala februarja 2011. Poleg strokovnih podlag in izhodišč (Ambrožič idr., 2011) je vključevalo tudi osnutek strokovnih standardov ter predlog za dopolnitev meril za evalvacijo knjižnic v akreditacijskih procesih. Do konca leta 2011 je potekalo obveščanje o osnutku standardov, promocija dokumenta v strokovni javnosti, pri deležnikih in v medijih, ter javna razprava in zbiranje pripomb. Svet za visoko šolstvo RS je izhodišča za strokovne standarde obravnaval in podprl na seji 14. 9. 2011. Končno obliko dokumenta Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (2012) je sprejel Nacionalni svet za knjižnično dejavnost 14. 5. 2012. Veljavnost dokumenta je Nacionalni svet za knjižnično dejavnost določil za obdobje od 1. junija 2012 do 31. maja 2020, na svoji 90. seji z dne 21. 10. 2019 pa podaljšal za obdobje enega leta, to je do 31. maja 2021.

Tako v času priprave kot tudi razprave o predlogu dokumenta je bilo največ dilem povezanih z njegovim namenom. Del strokovne javnosti bi si namreč želel za financiranje obvezujoč dokument, ki bi vključeval normative za financiranje dejavnosti visokošolskih knjižnic. Strokovni standardi takšne vloge seveda ne morejo imeti, so pa pripomoček za načrtovanje in vodenje dejavnosti visokošolskih knjižnic, ker določajo merila ter kazalce in kazalnike za evalvacijo uspešnosti delovanja visokošolskih knjižnic. Uporabljajo se lahko pri pripravi letnih načrtov in poročil visokošolskih knjižnic ter njihovih matičnih visokošolskih zavodov, pri izgradnji sistemov kakovosti, v postopkih akreditacije visokošolskih zavodov, pri notranji in zunanji evalvaciji njihove dejavnosti ipd. So tudi dokument, s katerim lahko uporabniki

¹⁸ Npr. Standards for Libraries in Higher Education (2018) in Principles and Guidelines for Australian Higher Education Libraries (2016).

¹⁹ Dokument Standardi za biblioteke univerzitet u Jugoslaviji je bil sprejet leta 1975 na skupščini Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije.

in drugi deležniki spoznajo, kaj visokošolske knjižnice so, kaj delajo in zakaj njihova dejavnost prispeva k večji uspešnosti visokošolskih zavodov ter njihovih študentov in zaposlenih in prinašajo korist tudi širšemu okolju.

5 UVELJAVLJANJE STROKOVNIH STANDARDOV ZA VISOKOŠOLSKE KNJIŽNICE V PRAKSI

5.1 POZNAVANJE IN UPORABA STROKOVNIH STANDARDOV

Prve strokovne standarde za slovenske visokošolske knjižnice (Strokovni kriteriji in merila za visokošolske knjižnice, 1989) je, kot smo že omenili, pripravila Sekcija za univerzne knjižnice pri ZBDS. ZBDS jih je potrdil leta 1988, formalno pa Strokovni svet za knjižničarstvo RS leta 1989. Dokument se v visokem šolstvu ni uveljavil kot predpis ali vsaj kot priporočilo, zato so ga tudi visokošolski knjižničarji z leti vse manj uporabljali ali se sklicevali nanj. Anketa iz oktobra 2010 (Ambrožič idr., 2011) je pokazala, da dokumenta dvajset let po njegovem sprejemu več kot polovica v anketi sodelujočih vodij visokošolskih knjižnic ni poznala. Da so ga že kdaj uporabili v praksi, ali se pri svojem delu sklicevali nanj, jih je od 69 vodij navedlo le 35 (29 %). Med njimi jih je nekaj več kot polovica dokument v praksi lahko že kdaj koristno uporabila, preostali so izpostavili, da to ni bilo mogoče, saj ga njihov matični visokošolski zavod ni upošteval, ker dokument v visokem šolstvu formalno ni bil potrjen. Le majhnemu deležu (17 %) vodij pa se je npr. zdelo potrebno, da bi novi strokovni standardi za visokošolske knjižnice vključevali tudi kazalce in kazalnike uspešnosti delovanja knjižnic, ki bi lahko služili njihovem vrednotenju v postopkih evalvacije in samoevalvacije.

Skoraj četrto stoletje je bilo potrebnega, da je bil sprejet nov dokument s strokovnimi standardi za visokošolske knjižnice (Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic, 2012). V skladu z Zakonom o knjižničarstvu (ZKnj-1, 2001) ga je potrdil Nacionalni svet za knjižnično dejavnost, s čimer je dokument dobil tudi potrebno zakonsko osnovo. V besedilo so bila vključena tudi priporočena merila (kazalci in kazalniki) za presojanje uresničevanja standardov ter vrednotenje uspešnosti delovanja visokošolskih knjižnic.

Maja 2018, ko je dokument veljal že šest let in se je izteklo obdobje, v katerem naj bi se po takratnih priporočilih strokovnih združenj iz anglosaških držav preverjala uporaba in aktualnost tovrstnih dokumentov, je bila opravljena raziskava, v katero so bili vključeni vodje slovenskih visokošolskih knjižnic. Opravila jo je Sekcija za visokošolske knjižnice pri ZBDS. Avtorji (Kerec idr., 2018) so želeli ugotoviti, v kolikšni meri dokument visokošolske knjižnice dejansko uporabljajo, ali se pri svojem delu sklicujejo nanj, ter kakšna pričakovanja imajo od tega in podobnih dokumentov.

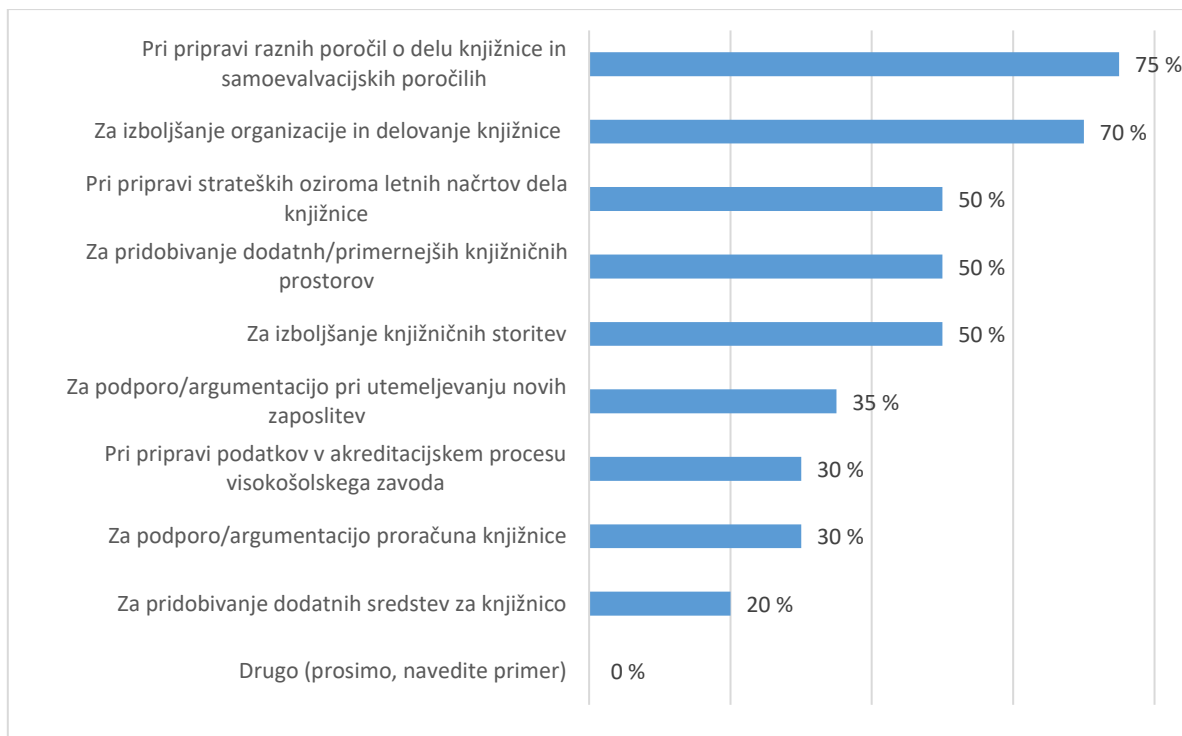
Za izvedbo raziskave so avtorji uporabili metodo ankete, anketiranje pa so izvedli v spletnem okolju s pomočjo orodja 1KA, in sicer v času od 15. maja do 27. junija 2018. Vabilo za sodelovanje v raziskavi je bilo poslano na 83 kontaktnih naslovov visokošolskih knjižnic po elektronski pošti. Na vabilo se je sicer odzvalo 64 (77 %) knjižnic oziroma njihovih vodij, vendar pa precejšen delež sodelujočih v anketi na nekatera vprašanja ni odgovoril in je oddal nepopolne vprašalnike.

V primerjavi z anketo, opravljeno oktobra 2010, je bil spodbuden podatek, da je skoraj dve tretjini (61 %) sodelujočih v anketi dokument in njegovo vsebino poznalo, tretjina (33 %) pa jih je zanj že slišala, a vsebine ni poznala. Le 6 % anketirancev je navedlo, da dokumenta ne pozna. Med tistimi, ki so dokument in njegovo vsebino poznali, se jih je kar dve tretjini (64 %) nanj v preteklosti že sklicevalo oziroma ga je uporabilo v praksi. Najpogosteje so se na strokovne standarde sklicevali (Slika 35):

- ob pripravi raznih poročil o delu visokošolske knjižnice in samoevalvacijskih poročil (75 %);
- za izboljšanje organizacije in delovanje knjižnice (70 %);
- za izboljšanje knjižničnih storitev (50 %);

- za pridobivanje dodatnih/primernejših knjižničnih prostorov (50 %);
- za pripravo strateških/letnih načrtov dela knjižnice (50 %).

Le redki pa so dokument uporabili pri utemeljevanju potreb po novih zaposlitvah, pridobivanju sredstev za delovanje knjižnic in pri pripravi podatkov v postopkih akreditacije matičnega visokošolskega zavoda.

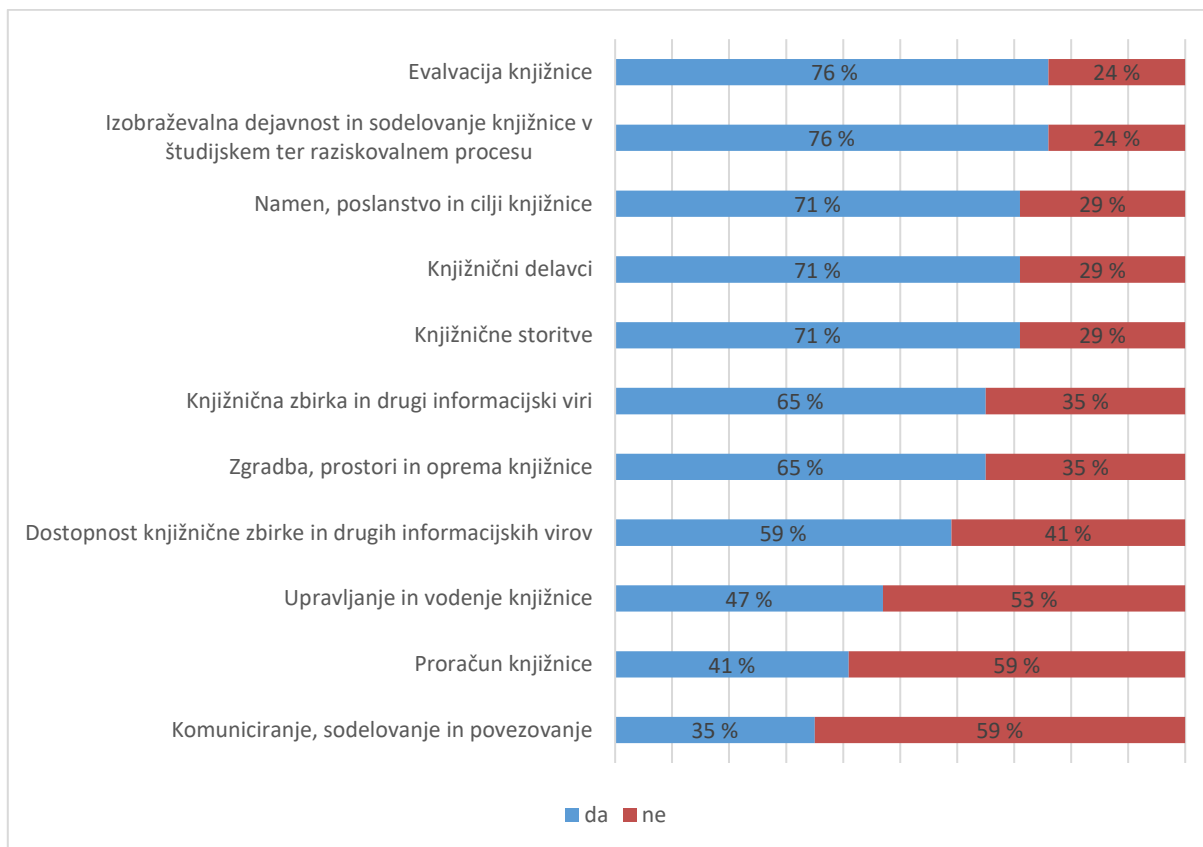
Slika 35: Primeri uporabe dokumenta Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (n = 20)

Manj spodbudni pa so rezultati ankete, če upoštevamo podatek, da je na vprašanje o uporabi strokovnih standardov odgovorilo le 20 knjižnic, kar pomeni le 31 % sodelujočih v anketi oziroma 24 % takrat delujočih visokošolskih knjižnic. Na spletno stran knjižnice je povezavo na dokument Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic umestilo le 8 v anketi sodelujočih knjižnic. Kot razloge, da tega še niso storile, so knjižnice navedle, da npr. niso pomislile, da bi to bilo koristno, da je spletna stran knjižnice že tako in tako prenasočena in nepregledna, da marsikaj v dokumentu za njihovo knjižnico ne velja in da se dokument nanaša na dejavnost knjižnice, spletna stran je pa namenjena uporabnikom.

Kvalitativne kazalnike uspešnosti delovanja visokošolske knjižnice, priporočene v dokumentu, je do anketiranja že kdaj uporabilo le 17 knjižnic (Slika 36), in sicer najpogosteje kazalnike iz naslednjih sklopov:

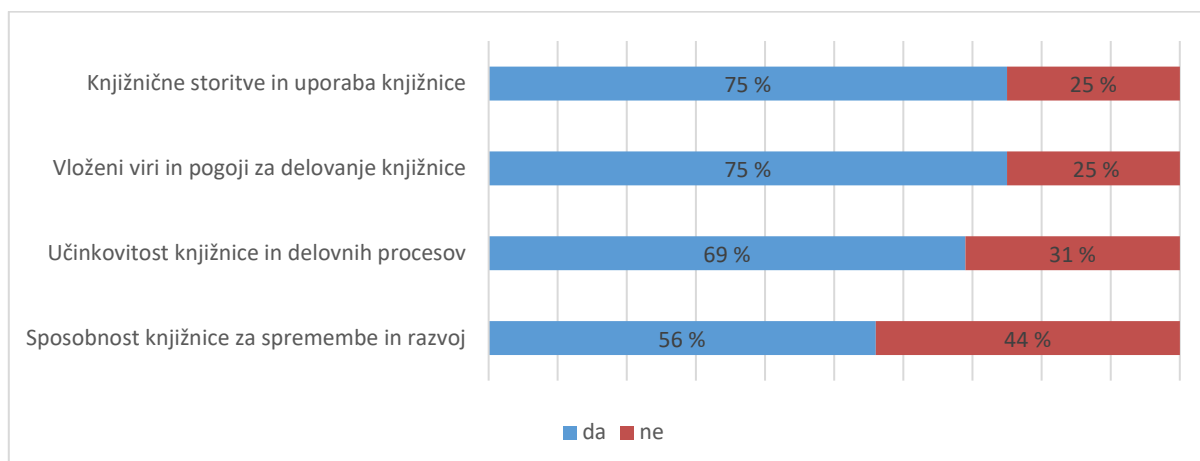
- Evalvacija knjižnice (76 %);
- Izobraževalna dejavnost in sodelovanje knjižnice v študijskem in raziskovalnem procesu (76 %);
- Namen, poslanstvo in cilji knjižnice (71 %);
- Knjižnični delavci (71 %);
- Knjižnične storitve (71 %).

Najmanj knjižnic je že kdaj uporabilo kvalitativne kazalnike iz sklopa Proračun knjižnice (41 %) in sklopa Komuniciranje, sodelovanje in povezovanje (35 %).

Slika 36: Uporaba kvalitativnih kazalnikov uspešnosti delovanja visokošolske knjižnice (n = 17)

Kvantitativne kazalce in kazalnike uspešnosti delovanja visokošolske knjižnice, priporočene v dokumentu, je do anketiranja že kdaj uporabilo le 16 knjižnic, najredkeje tiste iz sklopa Spособnost knjižnice za spremembe in razvoj (Slika 37).

Slika 37: Uporaba kvantitativnih kazalcev in kazalnikov uspešnosti delovanja visokošolske knjižnice (n = 16)

Da zbira podatke za izračunavanje nabora kvantitativnih kazalcev in kazalnikov uspešnosti delovanja za potrebe (samo)evalvacije, je pritrdilno odgovorilo le 15 knjižnic, od teh jih je dobra četrtina uporabljala vse oziroma večino priporočenih kazalcev in kazalnikov in slabi dve tretjini nekaj izbranih kazalcev in kazalnikov.

Samo 15 (23 %) v anketi sodelujočih knjižnic je odgovorilo na vprašanje, ali bi dokument moral vključevati tudi vrednosti kvantitativnih meril uspešnosti, ki bi jih knjižnice obvezno morale dosegati. Petina od njih je bila mnenja, da bi bilo to nujno, in štiri petine, da bi bilo koristno. Največji delež jih je predlagal, da naj bi strokovni standardi predpisovali minimalne vrednosti kazalcev in kazalnikov. Le ena knjižnica je menila, da bi poleg minimalnih morale biti navedene tudi ciljne/želene vrednosti.

Dve tretjini (42 oziroma 66 %) sodelujočih v anketi je izrazilo pripravljenost udeležiti se izobraževanja o vlogi in pomenu strokovnih standardov za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic. Knjižnice, ki se izobraževanju ne bi udeležile, so kot glavni razlog navedle, da njihov matični visokošolski zavod dokumenta ne upošteva oziroma da ne razume, zakaj bi bilo treba strokovne standarde upoštevati in zagotavljati pogoje za njihovo uresničevanje v praksi.

Po šestih letih veljavnosti strokovnih standardov je bilo na osnovi rezultatov ankete možno sklepati, da je dokument sicer primerna podlaga za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic, a ga v praksi uporablja in promovira v visokošolskem okolju le njihov manjši del. Zato je bilo tudi njegovo uveljavljanje v okviru visokošolskih zavodov nezadostno. Kot primer dobre prakse bi lahko posebej izpostavili UM, ki je izbrane kazalce in kazalnike za evalvacijo knjižnične dejavnosti umestila v sistem ocenjevanja kakovosti univerze.

5.2 PRIMERI UVELJAVLJANJA STROKOVNIH STANDARDOV V PRAKSI

5.2.1 Univerza v Mariboru

Evalvacijska presoja knjižnične dejavnosti na UM se je na pobudo Komisije za ocenjevanje kakovosti Univerze v Mariboru začela leta 2002, ko se je njena univerzitetna knjižnica (UKM) prvič lotila samoevalvacije svoje dejavnosti. V pravilniku o postopkih samoevalvacije in evalvacije na UM iz leta 2006 so se UKM in visokošolske knjižnice članic univerze sicer lahko prepoznale v nekaterih samoevalvacijskih merilih, vendar niso bile celovito vključene v notranje institucionalne evalvacije.

Na podlagi leta 2006 sprejete Mariborske deklaracije o vlogi knjižnic pri evalvacijah in akreditacijah univerz (Čuš idr., 2009), po kateri naj bodo visokošolske knjižnice obravnavane kot bistveni element v sistemih vrednotenja kakovosti visokega šolstva, je UKM leta 2007 oblikovala enotne kazalce uspešnosti knjižnične dejavnosti osrednje univerzitetne knjižnice in visokošolskih knjižnic univerze. Z njimi je ovrednotila svojo dejavnost ter dejavnost vseh knjižnic v knjižničnem sistemu univerze.

Leta 2012 sprejeti Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic so pomenili prelomnico za evalviranje knjižnične dejavnosti na UM. Enotni kazalci so bili nadgrajeni in razširjeni s priporočenimi kvalitativnimi kazalniki uspešnosti delovanja visokošolskih knjižnic ter vključeni v večino letnih samoevalvacijskih poročil članic univerze. S pomočjo nabora 140 kvalitativnih kazalnikov pa je bila narejena še analiza različnih segmentov dejavnosti v knjižnicah UM (Univerzitetna knjižnica Maribor, 2012).

Sistematično vrednotenje knjižnične dejavnosti UM tako poteka od študijskega leta 2011/2012. Leta 2017 so bili po vzoru kazalnikov za izobraževalno in znanstvenoraziskovalno dejavnost oblikovani še kazalniki za knjižnično dejavnost, ki jih je potrdil Senat univerze in so nastali kot ožji izbor kazalnikov iz strokovnih standardov in priporočil za visokošolske knjižnice. Istega leta pa je bila opravljena še ponovitev evalvacije dejavnosti visokošolskih knjižnic UM s kvalitativnimi kazalniki.

Z uporabo kvantitativnih in kvalitativnih kazalcev in kazalnikov uspešnosti delovanja visokošolskih knjižnic iz strokovnih standardov in priporočil za visokošolske knjižnice so se UKM in knjižnice članic UM dokončno umestile v postopke ocenjevanja kakovosti v univerzitetnem okolju kot enakovreden partner. Z vsakoletnimi ocenjevanji po posameznih presojevalnih področjih spremljajo knjižnice

gibanja in trende različnih knjižničnih dejavnosti, ugotavljajo razloge zanje in opozarjajo univerzitetno okolje na njihovo vlogo.

5.2.2 Univerza v Ljubljani

Na UL deluje 37 knjižnic njenih članic²⁰ in pridruženi članici CTK in NUK. Za koordinacijo knjižničnega sistema UL so pristojni resorni prorektor, Komisija za razvoj knjižničnega sistema in Univerzitetna služba za knjižnično dejavnost. Uporabniki knjižnic so predvsem študenti, učitelji, raziskovalci in drugi zaposleni na UL, v knjižnice pa se lahko včlanijo tudi drugi uporabniki. Študenti UL plačajo knjižnično članarino na matični članici ob vpisu in lahko brezplačno uporabljajo osnovne storitve vseh drugih knjižnic UL. Način poslovanja, vrste storitev in cenik določi vsaka članica s pravilnikom o poslovanju knjižnice članice. Krovni Pravilnik o splošnih pogojih poslovanja knjižnic Univerze v Ljubljani (2018) in Dopolnitev Pravilnika o splošnih pogojih poslovanja knjižnic Univerze v Ljubljani (2019) je sprejel Senat Univerze v Ljubljani.

Uporabo kazalcev in kazalnikov knjižnične dejavnosti na UL lahko analiziramo na treh področjih: kadrovski normativi, poročila o kakovosti in strateške analize.

- **Kadrovski normativi UL**

Leta 2004 je Upravni odbor UL sprejel Sklep o normativih za opravljanje upravno-administrativnih in strokovno-tehničnih nalog uprave Univerze v Ljubljani (v nadaljevanju: normativi), ki je določil normative za zasedbo delovnih mest v knjižnicah UL na podlagi štirih kazalnikov:

- 1 delavec / 1000 (vseh) študentov;
- 1 delavec / 200 zaposlenih;
- 1 delavec / 40.000 knjižničnih enot;
- 1 delavec / 1700 bibliografskih vnosov (letno) v COBISS ali druge podobne evidence +/- 10 %.

Pri pripravi podatkov in analizi normativov so sodelovali Komisija za razvoj knjižničnega sistema, NUK ter visokošolski knjižničarji posameznih članic UL. Primaren vir podatkov so bili statistični podatki o knjižnicah, ki jih v skladu z zakonodajo zbira NUK, in letna poročila o delu UL in članic UL.

Leta 2015 je Delovna skupina za pravna vprašanja s področja knjižničarstva pri Komisiji za razvoj knjižničnega sistema s pomočjo veljavnih strokovnih standardov za visokošolske knjižnice pripravila izračune različnih kazalnikov ter predlagala spremembe in dopolnitve normativov, s katerimi bi ustrezneje določili zasedbo delovnih mest sodobne visokošolske knjižnice:

- 1 delavec / 800 aktivnih uporabnikov študentov;
- oz./in 1 delavec / 200 zaposlenih;
- oz./in 1 delavec / 40 ur tedenske odprtosti knjižnice;
- oz./in 1 delavec / 40.000 knjižničnih enot;
- oz./in 1 delavec / 300 pedagoških ur organiziranega izobraževanja uporabnikov.

Spremembe, ki so jih predlagali knjižničarji, v nadaljnjih postopkih na UL niso bile sprejete. Vodstvo UL je predlagalo črtanje enega od kriterijev, kar bi pomenilo zmanjšanje števila delovnih mest v knjižnicah, kar pa ni bilo sprejeto, zato je normativ iz leta 2004 ostal enak tudi v novo sprejetih normativih leta 2016.

²⁰ Glej: https://www.uni-lj.si/knjiznice/organiziranost_knjiznic/

- **Spremljanje kakovosti na UL**

Leta 2008 so *Pravila o sistemu spremljanja in zagotavljanja kakovosti Univerze v Ljubljani* v 4. členu med posebnimi mehanizmi za spremljanje in zagotavljanje kakovosti v okviru študijskega procesa in pomoči študentom opisala knjižnični informacijski sistem, ki ga sestavlja vrsta knjižnic posameznih članic, pridruženi članici NUK in CTK, informacijske točke na posameznih članicah, s katerih imajo študenti dostop do storitev članic, rektorata in do elektronskih informacijskih virov, ki jih uporabljajo pri študiju. V 12. členu pravil je bilo določeno, da Univerzitetna komisija za kakovost s pomočjo ustrezne strokovne službe rektorata vsako leto pripravi letno poročilo o spremljanju in zagotavljanju kakovosti UL, ki je sestavni del poslovnega poročila UL, in sicer z namenom spremljanja stanja in izboljšav ter delovanja sistema za kakovost na ravni članic in univerze. Podlaga za poročilo so bila letna poročila članic, poročila drugih organov in strokovnih služb univerze ter dodatne analize. Poročilo naj bi navajala povzetek stanja kakovosti na vseh področjih delovanja univerze, med drugim tudi v knjižnicah in čitalnicah.

V novem Pravilniku o sistemu kakovosti Univerze v Ljubljani (2020) je za vse dejavnosti univerze poudarjeno kritično ovrednotenje dosežkov ter identificiranje ukrepov za izboljšave. Pravilnik določa, da UL redno opravlja samoevalvacijo tudi na področju materialnih pogojev, vključno s knjižnično dejavnostjo, in sicer na podlagi posebej oblikovanih in sprejetih kazalnikov ter s periodičnim spremljanjem temeljne infrastrukture, potreb po njej ter investicij v infrastrukturo. Pravila predvidevajo samoevalvacijo ter poročila na ravni UL in na ravni posamezne članice (ter tudi na ravni posameznega študijskega programa). Na osnovi omenjenih pravil o kakovosti univerza opisno in s kazalci v svojih analizah poslovanja in letnih poročilih²¹ poroča o doseganju ciljev v posameznih letih. V programih dela navaja letne cilje in izvedbene naloge na ravni univerze in članic ter za Digitalno knjižnico UL z vrednostmi osnovnih kazalcev.

Pri pripravi dokumenta *Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic* (2012) je sodelovala tudi UL in je bil izbor kazalnikov, kot ga je uporabljala UL, vključen v nacionalne strokovne standarde. Zato sta ostala zbiranje podatkov in analiza kazalnikov UL enaka tudi po letu 2012. Na intranetu UL so tako na podlagi poročanj knjižnic članic UL zbrani kvantitativni podatki od leta 2007 do 2015 za devet kazalnikov:

- K1 Letni prirast enot knjižničnega gradiva na fizičnih nosilcih (knjižno in neknjižno gradivo) na študenta visokošolske institucije
- K2 Število aktivnih uporabnikov knjižnice na strokovnega delavca
- K3 Delež aktivnih uporabnikov z matične visokošolske institucije (članice in univerze ali VZ) glede na število vseh aktivnih uporabnikov
- K4 Število izposojenih knjižničnih enot in medknjižnično posredovanih dokumentov na aktivnega uporabnika in na strokovnega delavca
- K5 Delež udeležencev organiziranega izobraževanja uporabnikov knjižnice glede na vse študente visokošolske institucije
- K6 Število kreiranih in redaktiranih zapisov v COBISS.SI za bibliografije raziskovalcev (vse vrste gradiva) na strokovnega delavca

²¹ Programi dela UL in letna poročila UL so objavljeni na: https://www.uni-lj.si/o_univerzi_v_ljubljani/organizacija__pravilniki_in_porocila/poslovno_financno_in_letno_porocilo_ter_program_dela/

- K7 Število študentov visokošolske institucije na računalnik v prostorih knjižnice in na čitalniški sedež
- K8 Sredstva za nakup in zagotavljanje dostopa do informacijskih virov na študenta, učitelja ali raziskovalca (vsi potencialni uporabniki z visokošolske institucije)
- K9 Delež sredstev za nakup in zagotavljanje dostopa do elektronskih informacijskih virov v sredstvih za nakup vsega knjižničnega gradiva

Kvantitativni podatki za navedene kazalnike se zbirajo vsako leto na članicah UL v prvi polovici januarja, ko finančni podatki o poslovanju univerze oziroma njenih članic še niso popolni, zato so vrednosti kazalnikov K8 in K9 nezanesljive.

UL v navodilih za poročanje poudarja pomen vrednotenja, ne opisovanja oziroma naštevanja podatkov. Zato se na članicah UL zbirajo tudi kvalitativni podatki za pripravo Letnega poročila, ki vsebuje Poslovno poročilo s poročilom o kakovosti. V poglavju *Ustvarjalne razmere za delo in študij* tako članice analizirajo gibanje kazalnikov knjižnične dejavnosti v kontekstu zunanjih in notranjih dejavnikov, rezultate anket zadovoljstva uporabnikov storitev knjižnice in drugih metod pridobivanja povratnih informacij uporabnikov (zadovoljstvo s storitvami knjižnice, delovnim časom, dostopnostjo itd.), ustreznost in dostopnost študijske literature, prilagoditve za študente s posebnimi potrebami (v delu, kjer ne gre za opremo in prostore, npr. za svetovalne storitve za študente s posebnimi potrebami), urejanje področja (morebitne spremembe na nacionalni ravni, ravni UL ali članice) ter sodelovanje med članico in univerzitetno službo na knjižničnem področju (informiranje, odzivnost, dobre prakse, priložnosti za izboljšave). Knjižnice članic UL v letnem poročilu navedejo tudi analizo svoje dejavnosti, pri čemer mora biti poudarek na konkretnosti in merljivosti ukrepov. Pri poročanju uporabljajo enoten obrazec, ki vključuje naslednje razpredelke:

KLJUČNE IZBOLJŠAVE IN DOBRE PRAKSE V PRETEKLEM OBDOBJU		OBRAZLOŽITEV VPLIVA NA KAKOVOST
KLJUČNE SLABOSTI	CILJ(I)	PREDLOGI UKREPOV
KLJUČNE NEVARNOSTI	CILJ(I)	PREDLOGI UKREPOV

Prav tako UL in njene članice redno spremljajo zadovoljstvo s študentskimi anketami, kjer študenti izrazijo tudi oceno dela knjižnic članic.

Analiza kvantitativnih in kvalitativnih podatkov članic je osnova za letno poročilo UL, kjer del poglavja *Ustvarjalne razmere za delo in študij* o knjižnični dejavnosti pripravi Univerzitetna služba za knjižnično dejavnost. Ta služba prav tako pripravi *Pregled uresničevanja predlogov ukrepov v preteklem letu*, ki je del letnega poročila UL. V letnih poročilih UL je poudarek na podatkih in analizi aktivnosti, ki so skupne za UL (npr. odprti dostop, repozitorij), ne pa na seštevku podatkov članic UL.

- **Strateške analize**

V strategiji Univerze v Ljubljani za obdobje 2006–2009 (Strategija 2006–2009, b. d.) je bil v poglavju *Okolja* med prednostmi UL naveden tudi bogat in razvejan knjižnični sistem ter pod ciljem 4.1 (povečati obseg in kakovost raziskovalnega in razvojnega dela) tudi zagotavljanje kakovostnega delovanja knjižničnega informacijskega sistema in boljši dostop do informacijskih virov. Operativna cilja tega področja sta bila povečanje finančnih sredstev za nabavo literature in informacijskih virov (kazalnik:

odstotek sredstev proračuna UL za nabavo literature in informacijskih virov) in gradnja baze znanja (kazalnik: število dostopnih elektronskih dokumentov).

Leta 2011 so knjižničarji v Delovni skupini za organiziranost knjižnične dejavnosti UL pripravili tudi izračun statističnih podatkov o knjižnični dejavnosti slovenskih univerz v letu 2009 ter izračune desetih kazalnikov na osnovi kazalnikov projekta LIBECON 2000 – Millenium Study, in sicer:

- število aktivnih članov na zaposlenega;
- število izposojenih enot na zaposlenega;
- število obiskov na zaposlenega;
- število izposojenih enot na aktivnega člana;
- število obiskov na aktivnega člana;
- število aktivnih članov na računalnik;
- prirast tiskanega gradiva na aktivnega člana;
- obrat zbirke (razmerje med izposojajo in celotnim knjižničnim fondom);
- prihodki na aktivnega člana (v EUR);
- izdatki za nakup gradiva na aktivnega člana (v EUR).

Leta 2017 je Delovna skupina za pripravo izhodišč strategije knjižničnega sistema UL za obdobje do leta 2020 pri Komisiji za razvoj knjižničnega sistema pripravila gradivo Izhodišča strategije knjižničnega sistema Univerze v Ljubljani za obdobje do leta 2020 in predlog koncepta Knjižnice Univerze v Ljubljani kot skupne organizacijske enote univerze. Gradivo je vsebovalo tudi kvantitativne kazalce knjižnične dejavnosti UL za leto 2015, katerih vrednosti so bile izračunane na osnovi statističnih podatkov o delu knjižnic, ki jih zbira in objavlja NUK.

V Strategiji Univerze v Ljubljani 2012–2020 (2012) je knjižnični sistem naveden kot skupna funkcija UL, posebna pozornost je namenjena ustvarjalnim razmeram za delo in študij, pri čemer je kot cilj navedena vzpostavitev univerzitetne knjižnice. Podrobnejši ukrepi in kazalniki za doseg ciljev UL so sicer določeni v akcijskih načrtih, kjer pa knjižnična dejavnost ni samostojno opredeljena oziroma spremljana (primer razvojnih ciljev 2018–2020, 2021–2024).

Opredelitev ciljev, ukrepov in kazalnikov za njihovo spremljanje je tako v domeni knjižnic članic, ki so pri tem različno uspešne v svojih matičnih okoljih. Sistematičnih analiz, ali in kako knjižnice članic UL uporabljajo kazalnike uspešnosti delovanja, nimamo. Na primeru posamičnih knjižnic (npr. Osrednje družboslovne knjižnice Jožeta Goričarja) lahko ugotovimo, da so analize kvantitativnih podatkov koristne predvsem pri pripravi strateških in drugih načrtov dela, pri pripravi poročil o delu in evalvacijskih poročil, pri izdelavi strateških dokumentov ter pri utemeljevanju proračuna knjižnice. Vendar pa predstavljanje kvantitativnih podatkov tudi v primerjalni obliki ne osvetli dovolj obsega in kakovosti, predvsem pa ne vpliva knjižnične dejavnosti na študij in raziskovanje na matični fakulteti. Za komunikacijo z matičnim visokošolskim zavodom, s financerji in drugimi deležniki ter za predstavljanje dejavnosti okolju je najbolj učinkovito nadgraditi kvantitativne kazalnike z analizo kvalitativnih kazalnikov, ki jih lahko pridobimo z drugimi metodami (anketni vprašalniki, fokusne skupine ipd.). Na ta način so strokovni standardi lahko učinkovito orodje za izpostavljanje aktivnosti in vpliva knjižnice na uspešnost fakultete na različnih organih fakultete (kolegij vodstva, senat, upravni odbor, znanstveni svet) in širše.

5.2.3 Univerza na Primorskem

Univerza vse od svoje ustanovitve leta 2003 sistematično spodbuja stalne izboljšave, inovativnost, ustvarjalnost in prenos dobrih praks pri svojem poslovanju. O tem priča tudi prejeta najvišje priznanje RS za poslovno odličnost za organizacije v javnem sektorju, ki ga je univerza prejela leta 2012. Priznanje

je bilo ključno za nadaljnji razvoj kakovosti ter odličnosti univerze in pri vzpostavitvi enovitega in celovitega sistema kakovosti (Hozjan, 2015).

Prejeto priznanje je sovpadalo s sprejetjem Strokovnih standardov in priporočil za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (2012) in ustanovitvijo univerzitetne knjižnice na primorski univerzi. Z ustanovitvijo Univerza na Primorskem Univerzitetne knjižnice (v nadaljevanju: UP UK) in njenim delovanjem je knjižnična dejavnost organizirana po modelu t. i. anglosaške univerzitetne knjižnice, ki se uveljavlja tudi v okviru evropskih univerz, saj omogoča najbolj racionalno in učinkovito delovanje (skupna izraba sredstev, kadrov, prostorov in informacijskih virov). Delovanje knjižnične dejavnosti UP na več lokacijah se odraža predvsem v vsebinski razdelitvi knjižničnega gradiva, ki se mora nujno prilagajati tako pedagoškemu delu kot znanstvenoraziskovalnim vsebinam posameznih članic univerze. Pomembno, in kar je nujno izpostaviti, pa je, da je knjižnična informacijska podpora, tako pri pedagoškem kot tudi znanstvenoraziskovalnem delu, za vse članice univerze enaka. Knjižnice članic UP delujejo še naprej, in sicer kot enote univerzitetne knjižnice, le njihova vloga se je deloma spremenila, strokovno delujejo koordinirano v okviru univerzitetne knjižnice (Miholič, 2013).

Prvi poslovnik kakovosti UP, ki določa organiziranost, odgovornosti in sistem vodenja kakovosti na univerzi, je bil sprejet junija 2015, junija 2019 pa zaradi spremljanja sprememb v okolju, tudi posodobljen (Poslovnik ..., 2019). Namen poslovnika je določiti postopke, pristojnosti in način dela ter ukrepe za spremljanje in stalno izboljševanje kakovosti delovanja univerze.

Leta 2015 sprejeti poslovnik kakovosti in že prej sprejeti strokovni standardi za visokošolske knjižnice so bili osnova, da je bila za leti 2014 in 2015 narejena evalvacija knjižnic UP in (samo)evalvacijsko poročilo njene univerzitetne knjižnice za leti 2014 in 2015. Poročilo je bilo pripravljeno na osnovi dokumenta Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (2012). Po formalnem začetku delovanja univerzitetne knjižnice leta 2012, se je združitev knjižnic UP zaključila leta 2013, zato obsega prvo (samo)evalvacijsko poročilo univerzitetne knjižnice leto 2014, ki je tudi prvo leto, ko so knjižnice članic univerze začele enotno delovati v knjižničnem informacijskem sistemu univerze. Evalvacija knjižnic za leti 2014 in 2015 je bila opravljena leta 2015, (Samo)evalvacijsko poročilo knjižnične dejavnosti Univerze na Primorskem: 2014 in 2015 (Miholič, 2016) pa je bilo zaključeno v naslednjem letu.

Samoevalvacijsko poročilo vključuje obsežen nabor kvantitativnih kazalcev in kazalnikov uspešnosti delovanja UP UK z njihovimi vrednostmi za leti 2014 in 2015, in sicer za naslednja področja delovanja knjižnice: prostor in oprema knjižnice, knjižnični delavci, financiranje in proračun knjižnice, knjižnična zbirka in drugi informacijski viri, knjižnične storitve, bibliografska dejavnost in učinkovitost delovanja knjižnice. (Samo)evalvacijsko poročilo UP UK je bilo podlaga za predstavitev kakovosti knjižničnih storitev, hkrati pa osnova za določanje kratkoročnih in dolgoročnih ciljev UP UK v letnih oziroma razvojnih programih dela knjižnice.

5.2.4 Univerza v Novi Gorici

Obsežnejša evalvacija Univerzitetne knjižnice Univerze v Novi Gorici, ki jo lahko štejemo kot primer dobre prakse, je bila opravljena v sklopu strokovnega usposabljanja zaposlene v knjižnici za opravljanje bibliotekarskega izpita (Valentinčič Murovec, 2020). Univerzitetna knjižnica Univerze v Novi Gorici je bila formalno ustanovljena aprila 1998 kot Knjižnica Politehnike Nova Gorica. Po preoblikovanju Politehnike v Univerzo v Novi Gorici leta 2006 je leta 2009 knjižnica pridobila status univerzitetne knjižnice. Namenjena je študentom in sodelavcem UNG, njene storitve pa lahko uporabljajo tudi drugi uporabniki.

Letni načrti in poročila o delu knjižnice so vključeni v načrte dela in poročila o delu celotne univerze, tudi rezultate evalvacije svoje dejavnosti knjižnica predstavlja v dokumentih, skupnih za celotno univerzo. Gre za letna poročila o spremljanju in zagotavljanju kakovosti pedagoškega in raziskovalnega dela, ki se pripravljajo za celotno univerzo in za posamezne fakultete, njene organizacijske enote. Univerza v okviru spremljanja kakovosti pedagoškega in raziskovalnega dela v evalvacijskih procesih izvaja študentske ankete, ki vključujejo tudi vprašanja o knjižnici, vendar pa rezultati anket za evalvacijo uspešnosti delovanja knjižnice niso primerni. Da bi celoviteje predstavila svojo dejavnost in njene rezultate, je leta 2019 knjižnica za potrebe reakreditacije univerze prvič pripravila tudi samostojno, šestletno poročilo o delovanju knjižnice. Pokazalo pa se je, da običajni nabor statističnih in drugih podatkov o delu knjižnice ne zadošča niti za presojo njene uspešnosti niti za potrebe primerjalnega presojanja, zato se je knjižnica odločila za izvedbo pilotne raziskave, katere metodologija izvedbe in rezultati bodo osnova za kasnejše periodične tovrstne evalvacije knjižnice. Izvedbo raziskave o uspešnosti delovanja knjižnice je UNG podprla, saj se zaveda pomena učinkovito organizirane knjižnične dejavnosti za doseganje svojih izobraževalnih in znanstvenoraziskovalnih ciljev.

Avtorica Valentinčič Murovec (2020) je organizacijo in delovanje knjižnice ocenjevala tako s pomočjo študije uporabnikov (anketna raziskava) kot tudi s pomočjo priporočenih kvantitativnih in kvalitativnih kazalcev in kazalnikov uspešnosti delovanja visokošolske knjižnice, ki jih vključuje dokument Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (2012). V prvem delu raziskave je s statističnimi podatki, ki jih o delu knjižnic zbira NUK, predstavila vrednosti kvantitativnih kazalcev in kazalnikov knjižnice ter njihove vrednosti za primerljive skupine drugih visokošolskih oziroma univerzitetnih knjižnic. Nato je za evalvacijo knjižnice uporabila še nabor priporočenih kvalitativnih kazalnikov. Analiza zbranih podatkov je odkrila nekatere slabosti v organizaciji in delovanju knjižnice. Rezultate opravljene raziskave bo knjižnica uporabila pri načrtovanju in izboljševanju svoje dejavnosti v prihodnje.

6 PRENOVA STROKOVNIH STANDARDOV IN PRIPOROČIL ZA VISOKOŠOLSKE KNJIŽNICE

6.1 RAZLOGI ZA PRENOVO DOKUMENTA

Delovno skupino za področna strokovna priporočila za visokošolske knjižnice je Nacionalni svet za knjižnično dejavnost v novem mandatu imenoval 12. 12. 2018 na svoji 78. seji, in sicer v sestavi: dr. Melita Ambrožič, Narodna in univerzitetna knjižnica (vodja); Martina Kerec, UL – Fakulteta za socialno delo; mag. Mirjam Kotar, UL – Fakulteta za družbene vede; dr. Petruša Miholič, UP – Fakulteta za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije; Mateja Norčič, UL – Teološka fakulteta; dr. Zdenka Petermanec, UM – Univerzitetna knjižnica Maribor (članice).

Leta 2019 je delovna skupina preverila aktualnost dokumenta Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (2012) ter njegovo uveljavljanje in uporabo v praksi. Nacionalnemu svetu za knjižnično dejavnost je predlagala, da se dokument do izteka veljavnosti posodobi oziroma prenove. Med razlogi za njegovo prenovu je izpostavila naslednje:

- razvojni trendi v visokošolskem knjižničarstvu in spremembe v okolju visokošolskih knjižnic, ki terjajo ponudbo novih knjižničnih storitev in spremembe v načinih njihovega izvajanja;
- spremembe v znanstvenem komuniciranju ter informacijskih potrebah in vedenju uporabnikov;
- potreba po delovanju knjižnic kot enakovrednih partneric v izobraževalni in znanstvenoraziskovalni dejavnosti visokošolskih zavodov;

- nujnost uveljavljanja koncepta knjižnice kot tretjega prostora ter ponudbe prostorov, ki podpirajo raznolikost potreb njihovih uporabnikov;
- vloga knjižnic kot podpornic in promotork odprte znanosti in skupnostne znanosti;
- uvajanje sodobnih tehnologij v delovne procese knjižnic in v zagotavljanje ter dostopnost informacijskih virov in storitev za uporabnike;
- spremembe v zakonodaji s področja knjižničarstva, tj. Zakona o knjižničarstvu (ZKnj-1, 2001) in podzakonskih aktov;
- sprejem evropskih in slovenskih smernic ter drugih dokumentov s področja odprte znanosti oziroma odprtega objavljanja;
- sprejem Agende za trajnostni razvoj do leta 2030, sprejete na 70. zasedanju generalne skupščine Organizacije združenih narodov 25. septembra 2015, in pričakovana podpora knjižnic pri uresničevanju ciljev Agende;
- objava prenovljenih oziroma novih mednarodnih (ISO) standardov in njihovih slovenskih različic (SIST-TP ISO/TR 11219:2013 – Informatika in dokumentacija – Kakovostni pogoji in osnovna statistika za zgradbe knjižnic – Prostor, funkcija in oblikovanje; SIST ISO 2789:2013 – Informatika in dokumentacija – Mednarodna statistika za knjižnice; SIST ISO 11620:2015 – Informatika in dokumentacija – Kazalci uspešnosti knjižnic; SIST ISO 16439:2015 – Informatika in dokumentacija – Metode in postopki za ocenjevanje vpliva knjižnic);
- potreba po vrednotenju ter predstavljanju visokošolskih knjižnic z dokazi o vplivu in učinku njihove dejavnosti na posameznike in okolje, to je na študijski uspeh študentov, uspešnost izobraževalne in znanstvenoraziskovalne dejavnosti visokošolskih organizacij, mednarodno odmevnost objav zaposlenih na visokošolskih zavodih, odličnost univerz ipd.

Delovna skupina je pripravila tudi predlog projektne naloge, ki je vključeval potrebne dejavnosti in časovnico priprave strokovnih podlag ter prenove strokovnih standardov in priporočil za visokošolske knjižnice. Sredstva za projektno nalogo so bila NUK dodeljena z odločbo Ministrstva za kulturo št. 6120-57/2019/82 z dne 28. 10. 2020. Delo na projektni nalogi se je začelo v novembru 2020. Kot zunanja sodelavca, odgovorna za obdelavo podatkov in izdelavo statističnih analiz, sta se delovni skupini pridružila mag. Janez Jug in Marko Aupič (UL, Fakulteta za družbene vede), nalogo recenzenta je prevzel dr. Primož Južnič (UL, Filozofska fakulteta). Pri pripravi besedil ter naborov kazalcev in kazalnikov uspešnosti so sodelovale tudi mag. Dunja Legat, Sandra Kurnik Zupanič in Aleksandra Grajfoner (UM, Univerzitetna knjižnica Maribor).

6.2 DEJAVNOSTI DELOVNE SKUPINE

Delovna skupina je v okviru projektne naloge opravila naslednje dejavnosti:

- pregled relevantnih virov in literature ter priprava povzetka glavnih trendov razvoja visokošolskih knjižnic v svetu;
- pregled novejših virov in literature ter strokovnih priporočil za organizacijo, delovanje in evalvacijo dejavnosti visokošolskih knjižnic (npr. Principles and Guidelines for Australian Higher Education Libraries, 2016; Standards for Libraries in Higher Education, 2018);
- pregled za knjižnice relevantnih mednarodnih (ISO) standardov, sprejetih ali posodobljenih po letu 2012;
- pregled zakonskih in drugih dokumentov, sprejetih po letu 2012, in relevantnih za področje visokošolskih knjižnic, ter uskladitev besedila z njihovimi določbami;
- analiza uporabe oziroma uveljavljanja dokumenta Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (2012) v praksi;

- analiza statističnih podatkov o delu visokošolskih knjižnic za leti 2009 in 2019 ter izračun vrednosti izbranih kazalcev in kazalnikov uspešnosti delovanja visokošolskih knjižnic;
- posodobitev besedila strokovnih standardov in priporočil v skladu s spremembami v visokošolskem knjižničarstvu ter v ožjem in širšem okolju visokošolskih knjižnic;
- dopolnitev besedila strokovnih standardov in priporočil na področju knjižničnih prostorov in na področju ugotavljanja vpliva visokošolskih knjižnic na posameznike in okolje;
- posodobitev širšega nabora priporočenih kvantitativnih in kvalitativnih kazalcev oziroma kazalnikov uspešnosti delovanja visokošolskih knjižnic;
- priprava ožjih naborov kazalcev in kazalnikov, priporočenih za evalvacijo dejavnosti knjižnic v visokem šolstvu;
- priprava priloge z izbranimi standardi za področje knjižničnih zgradb in prostorov;
- priprava priloge o področjih in metodah ugotavljanja vpliva dejavnosti knjižnic na posameznike in okolje;
- posodobitev priloge s seznamom za področje knjižničarstva relevantnih standardov mednarodne organizacije ISO, ki bo knjižnicam olajšal pregled nad njimi in spodbudil tudi njihovo večjo uporabo.

Kot rezultat omenjenih dejavnosti sta bila za razpravo na Nacionalnem svetu za knjižnično dejavnost pripravljena osnutka dveh dokumentov, in sicer:

- Strokovne podlage in izhodišča za prenavo strokovnih standardov in priporočil za visokošolske knjižnice;
- Strokovni standardi in priporočila za visokošolske knjižnice (za obdobje od 1. junija 2021 do 31. maja 2030).

6.3 IZHODIŠČA ZA PRENOVO DOKUMENTA, NJEGOVA VSEBINA IN UPORABNOST

Pri pripravi dokumenta Strokovni standardi in priporočila za visokošolske knjižnice je delovna skupina izhajala iz naslednjih izhodišč:

- **Namen dokumenta:** Uporaben mora biti tako v procesih umeščanja visokošolskih knjižnic v strategije in načrte dela visokošolskih zavodov kot tudi pri zagotavljanju pogojev za njihovo delovanje in pri preverjanju njihove uspešnosti v evalvacijskih postopkih. Knjižnicam pa mora dokument služiti kot pripomoček ter priporočilo pri organizaciji in izvajanju dejavnosti ter ugotavljanju oziroma vrednotenju njenih rezultatov.
- **Cilj dokumenta:** Na eni strani vplivati na zavedanje visokošolskega okolja, da je od kakovosti knjižnične podpore odvisna tudi kakovost visokošolskih zavodov, in na drugi strani vplivati tudi na zavedanje knjižničarjev, da bodo knjižnice kot neobhoden element visokošolskega procesa prepoznane le na osnovi dobro organiziranih, sodobnih in na potrebe uporabnikov usmerjenih storitev.
- **Vsebina dokumenta:** Nanašati se mora na vse vidike delovanja visokošolskih knjižnic, torej tako na samo organizacijo knjižnic, vire, ki omogočajo delovanje knjižnic, delovne procese, v katerih vire uporabijo za doseg načrtovanih rezultatov dela (knjižničnih storitev) in rezultate njihovega dela, kot tudi na vpliv dejavnosti knjižnic na posameznike in okolje. Kot strokovne standarde dejavnosti mora vključevati tako določila o pričakovani/želeni ravni pogojev za delovanje knjižnic kot tudi določila o pričakovani/želeni ravni njihovih storitev ter njihovi vključenosti v uresničevanje ciljev matičnih visokošolskih ustanov.

Analiza statističnih podatkov o delu slovenskih visokošolskih knjižnic ter izračun vrednosti izbranih kvantitativnih in kvalitativnih kazalnikov je opozorila na številne razlike tako v njihovi organiziranosti kot tudi v pogojih delovanja in knjižničnih storitvah, ki jih zagotavljajo uporabnikom. Delovna skupina

je zato presodila, da nima zadostne strokovne osnove za določitev (minimalnih, maksimalnih ali povprečnih) vrednosti kazalcev in kazalnikov, ki bi jih dokument predpisoval kot obvezna merila za presojo stopnje uresničevanja strokovnih standardov. Tudi pregled tujih strokovnih standardov oziroma priporočil za knjižnice v visokem šolstvu je pokazal, da je določanje zahtevanih vrednosti meril prepuščeno ali knjižnicam samim oziroma njihovim matičnim visokošolskim zavodom ali zunanjim evalvacijskim telesom in drugim deležnikom. V besedilo standardov se je zato odločila vključiti le zahtevane ali priporočene vrednosti tistih kvantitativnih meril, ki so kljub veliki raznolikosti slovenskih visokošolskih knjižnic dosegljive in bodo spodbujale njihov razvoj.

V prilogi dokumenta se je delovna skupina odločila vključiti nabore kazalcev in kazalnikov, uporabnih za presojanje uspešnosti delovanja visokošolskih knjižnic. Na osnovi pregleda različnih naborov kvantitativnih kazalcev in kazalnikov, ki se priporočajo ali uporabljajo za evalvacijo visokošolskih knjižnic v tujini, ter pregleda kazalcev in kazalnikov, ki se že uporabljajo v okviru evalvacijskih postopkov na slovenskih univerzah, je bil izdelan obsežen nabor kazalcev in kazalnikov uspešnosti. Visokošolskim knjižnicam lahko služi kot pripomoček pri evalvaciji njihove dejavnosti in tudi za potrebe primerjalnega presojanja z drugimi podobnimi visokošolskimi knjižnicami. Za preverjanje stopnje uresničevanja strokovnih standardov in priporočil pa lahko visokošolske knjižnice uporabijo tudi širši nabor kvalitativnih kazalnikov uspešnosti. Delovna skupina je pripravila tudi predlog uravnoteženega izbora kvantitativnih in kvalitativnih kazalnikov, uporabnih za poenoteno vrednotenje dejavnosti slovenskih visokošolskih knjižnic.

Visokošolske knjižnice bodo lahko dokument Strokovni standardi za visokošolske knjižnice uporabile zlasti pri:

- pripravi strateških in drugih načrtov dela;
- pripravi poročil o delu in drugih predstavitev rezultatov dela;
- izdelavi knjižničnih politik in drugih dokumentov;
- vzpostavitvi in uporabi orodij za redno (notranjo in zunanjo) evalvacijo knjižnične dejavnosti in njenih končnih rezultatov;
- postavitvi in uresničevanju standardov kakovosti storitev;
- utemeljevanju proračunov in pridobivanju finančnih virov;
- komunikaciji z matičnimi visokošolskimi zavodi, odločevalci, financerji in drugimi deležniki;
- predstavljanju dejavnosti uporabnikom in širši javnosti;
- utemeljevanju potrebnih sprememb v zakonskih ter drugih predpisih s področja visokošolskega knjižničarstva in z njimi povezanih področij.

Čeprav je dokument namenjen knjižnicam visokošolskih zavodov, se lahko smiselno uporablja tudi za druge znanstvene knjižnice, katerih informacijski viri in dejavnost podpirajo znanstvenoraziskovalno delo. Služi lahko tudi kot pripomoček presojevalcem v postopkih akreditacije oziroma zunanje evalvacije visokošolskih zavodov in Nacionalni agenciji Republike Slovenije za kakovost v visokem šolstvu (NAKVIS) pri pripravi meril za akreditacijo visokošolskih zavodov in študijskih programov na področju zagotavljanja storitev knjižnice visokošolskega zavoda.

7 NAVEDENI VIRI IN LITERATURA

2020 top trends in academic libraries. (2020) *College & Research Libraries News*, 81(6), 270–278.

<https://doi.org/10.5860/crln.81.6.270>

Adams Becker, S., Cummins, M., Davis, A., Freeman, A., Glesinger Hall, C. in Ananthanarayanan, V. (2017). *NMC horizon report: 2017 higher education edition: report* (str. 1–60). The New Media Consortium.

<https://www.learnlib.org/p/174879/>

Ambrožič, M. (2013). Preobrazba visokošolskih knjižnic za učinkovito podporo spremenjenim matičnim okoljem. *Knjižnica*, 56(4), 57–93. <https://knjiznica.zbds-zveza.si/knjiznica/article/view/6053>

Ambrožič, M. (2018). *Strokovni standardi za visokošolske knjižnice: namen in uporaba*. Strokovno posvetovanje sekcij ZBDS »Standardi in knjižnice«, Maribor. http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_ambrozic2018.pdf

Ambrožič, M., Badovinac, B., Kotar, M. in Vovk D. (2011). *Izhodišča za strokovne standarde in priporočila za visokošolske knjižnice*. Narodna in univerzitetna knjižnica. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-PDPPHGPR>

Ambrožič, M. in Vovk, D. (2011). Visokošolske knjižnice in »standardi« – normiranje ali organizacija in evalvacija. V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.), *Knjižnica: odprt prostor za dialog in znanje : zbornik referatov* (str. 229–264). Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-GG0KB9AA/7c7c0428-d5a2-4a1d-b0bb-6e9350653fbd/PDF>

Aparac-Jelušič, T. in Faletar Tanacković, S. (2020). *Knjižnična arhitektura*. Ljevak.

Audunson, R. in Aabø, S. (2013). From collections to connections: building a revised platform for library and information science. *Information Research*, 18(3) paper C29. <http://informationr.net/ir/18-3/colis/paperC29.html>

Baker, D. in Allden, A. (2017). *Leading libraries: the view from above*. SCONUL.

<https://www.sconul.ac.uk/sites/default/files/documents/LL%20View%20from%20above.pdf>

Bennett, S. (2009). Libraries and learning: a history of paradigm change. *portal: Libraries and the Academy*, 9(2), 181–197. <https://libraryspaceplanning.com/wp-content/uploads/2015/09/Libraries-and-Learning-A-History-of-Paradigm-Change.pdf>

Boyce, G., Greenwood, A., Haworth, A., Hodgson, J., Jones, C., Marsh, G., Mawson, M. in Sadler, R. (2019). Visions of value: leading the development of a view of the university library in the 21st century. *The Journal of Academic Librarianship*, 45(5), article 102046.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0099133319302198>

Bryant, R., Clements, A., Feltes, C., Groenewegen, D., Huggard, S., Mercer, H., Missingham, R., Oxnam, M., Rauh, A. in Wright, J. (2017). *Research information management: defining RIM and the library's role*. OCLC Research. <https://www.oclc.org/research/publications/2017/oclcresearch-defining-rim.html>

Building digital workforce capacity and skills for data-intensive science. (2020). OECD publishing.

[https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/e08aa3bb-](https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/e08aa3bb-en.pdf?expires=1615885658&id=id&accname=guest&checksum=B1B13EC6AC126F79C9A8BC03F65C0DC9)

[en.pdf?expires=1615885658&id=id&accname=guest&checksum=B1B13EC6AC126F79C9A8BC03F65C0DC9](https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/e08aa3bb-en.pdf?expires=1615885658&id=id&accname=guest&checksum=B1B13EC6AC126F79C9A8BC03F65C0DC9)

Cary, S. (2001). *Faculty rank, status, and tenure for librarians: current trends*. *College & Research Libraries News*, 62(5), 510–520. <https://crln.acrl.org/index.php/crlnews/article/view/19384/22678>

Choy, F. C. in Goh, S. N. (2016). A framework for planning academic library spaces. *Library Management*, 37(1-2), 13–28. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/LM-01-2016-0001/full/pdf?title=a-framework-for-planning-academic-library-spaces>

Corrall, S., Kennan, M. A. in Afzal, W. (2013). Bibliometrics and research data management services: emerging trends in library support for research. *Library trends*, 61(3), 636–674. <https://muse.jhu.edu/article/508619/pdf>

Cox, J. (2018). Positioning the academic library within the institution: a literature review. *New Review of Academic Librarianship*, 24(3-4), 217–241. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13614533.2018.1466342>

Čuš, F., Kurnik Zupanič, S. in Legat, D. (2009). Visokošolsko knjižničarstvo – dodana vrednost Univerzi v Mariboru. V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.) *Knjižničarji in knjižnice: dodana vrednost okolju: zbornik referatov* (str. 55–88). Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. https://www.knjiznice.si/wp-content/uploads/2020/06/Zbornik_ZBDS_Knjiznicarji-in-knjiznice-2009.pdf

Day, A. (2018). Research information management: how the library can contribute to the campus conversation. *New Review of Academic Librarianship*, 24(1), 23–34. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13614533.2017.1333014>

Dempsey, L. (2016). Library collections in the life of the user: two directions. *Liber quarterly*, 26(4), 338–359. <https://www.liberquarterly.eu/articles/10.18352/lq.10170/>

Demšar, F. in Južnič, P. (2014). Transparency of research policy and the role of librarians. *Journal of librarianship and information science*, 46(2), 139–147. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0961000613503002>

Freeman, G. (2005). The library as place: changes in learning patterns, collections, technology and use. V *Library as Place: Rethinking Roles, Rethinking Space*. Council on Library and Information Resources (str. 1–9). <https://www.clir.org/wp-content/uploads/sites/6/pub129.pdf>

Galbraith, Q., Garrison, M. in Hales, W. (2016). Perceptions of faculty status among academic librarians. *College & Research Libraries*, 77(5), 582–594. <https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/view/16538/17984>

Givens, M., Macklin, L. A. in Mangiafico, P. (2017). Faculty profile systems: new services and roles for libraries. *portal: Libraries and the Academy*, 17(2), 235–255. <https://dukespace.lib.duke.edu/dspace/bitstream/handle/10161/13813/Faculty-Profile-Systems-Portal-17.2-article.pdf?sequence=5&isAllowed=y>

Gwyer, R. (2015). Identifying and exploring future trends impacting on academic libraries: a mixed methodology using journal content analysis, focus groups, and trend reports. *New Review of Academic Librarianship*, 21(3), 269–285. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13614533.2015.1026452>

Haddow, G. in Mamtora, J. (2017). Research support in Australian academic libraries: services, resources, and relationships. *New Review of Academic Librarianship*, 23(2-3), 89–109. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13614533.2017.1318765>

Harland, F., Stewart, G. in Bruce, C. (2017). Ensuring the academic library's relevance to stakeholders: the role of the library director. *Journal of Academic Librarianship*, 43(5), 397–408. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0099133317301246>

Hosburgh, N. (2011). Librarian faculty status: what does it mean in academia?. *Library Philosophy and Practice*. 572. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/572>

Hozjan, D. (ur.). (2015). *Razvijanje kakovosti na Univerzi na Primorskem*. Založba Univerze na Primorskem. <https://www.hippocampus.si/ISBN/978-961-6963-66-4/mobile/index.html#p=1>

IFLA statement on Libraries and artificial intelligence. (2020). International Federation of Library Associations and Institutions. <https://www.ifla.org/publications/node/93397>

Južnič, P. (2009). Using a decision grid process to evaluate library collections and e-journals. *New Library World*, 110(7-8), 341–356.

- Kanič, I., Leder, Z., Ujčič, M., Vilar, P. in Vodeb, G. (2009). Bibliotekarski terminološki slovar. Zveza bibliotekarskih društev Slovenije; Narodna in univerzitetna knjižnica. <https://knjiznica.zbds-zveza.si/knjiznica/article/view/5949/5597>
- Kerec, B., Borovnjak, L., Kerec, M., Knap, N., Majcenovič, D. in Pritekelj, K. (27. 9. 2018). *Uporaba Strokovnih standardov in priporočil za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (za obdobje 2012–2020) v visokošolskih knjižnicah* [Predstavitev prispevka]. Strokovno posvetovanje sekcij ZBDS »Standardi in knjižnice«, Maribor. http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_kerec2018_1.pdf
- Kodrič-Dačić, E. (2007). Uvajanje strokovnih standardov v sistem javnih knjižnic: avstrijske javne licejske in univerzitetne knjižnice v prvi polovici devetnajstega stoletja. *Knjižnica*, 51(5), 57–79. <https://knjiznica.zbds-zveza.si/knjiznica/article/view/5891/5539>
- Kovač, M. in van der Weel, A. (1. 10. 2018). Reading in a post-textual era. *First Monday*, 23(10). <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/9416/7592>
- Kuhar, M. in Koler Povh, T. (2018). Odprta znanost in kako v njej prepoznajo svojo vlogo slovenski visokošolski knjižničarji. *Knjižnica*, 62(4), 87–115. <https://knjiznica.zbds-zveza.si/knjiznica/article/view/7390/6893>
- Lewis, R., Sarli, C. C. in Suiter, A. M. (2015). *SPEC kit 346: scholarly output assessment activities*. Association of Research Libraries. <https://publications.arl.org/Scholarly-Output-Assessment-SPEC-Kit-346/>
- Latimer, K. (2011). Collections to connections: changing spaces and new challenges in academic library buildings. *Library Trends*, 60(1), 112–133. <https://core.ac.uk/download/pdf/6103151.pdf>
- Llewellyn, A. (2019). Innovations in learning and teaching in academic libraries: a literature review. *New Review of Academic Librarianship*, 25(2-4), 129–149. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13614533.2019.1678494>
- Maxwell, D. (2016). The research lifecycle as a strategic roadmap. *Journal of Library Administration*, 56(2), 111–123. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01930826.2015.1105041>
- Merila in kazalci informacijske pismenosti v visokem šolstvu*. (2010). Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
- Merila za akreditacijo in zunanjo evalvacijo visokošolskih zavodov in študijskih programov*. (2017). *Uradni list RS*, št. 42/2017, 14/2019, 3/2020, 78/2020 in 82/2020 – popr.
- Miholič, P. (2013). Univerza na Primorskem Univerzitetna knjižnica: od idej (2003) prek mej (2013) do cilja (2023). V M. Ambrožič in D. Vovk (ur.), *Knjižničarski izzivi: vizija, strategija, taktika: 2003-2013-2023* (str. 161–174). Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
- Miholič, P. (2016). *(Samo)evalvacijsko poročilo knjižnične dejavnosti Univerze na Primorskem: 2014 in 2015*. Univerza na Primorskem Univerzitetna knjižnica.
- Miholič, P. in Južnič, P. (2018). The impact of better access to scientific journals on the quality of research work: the case of a small university. *Journal of Librarianship and Information Science*, 50(2), 205–215. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0961000616666129>
- Mizrachi, D., Salaz, A. M., Kurbanoglu, S., Boustany, J. in ARFIS Research Group. (2018). Academic reading format preferences and behaviors among university students worldwide: a comparative survey analysis. *PLoS one*, 13(5), article e0197444. <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0197444>
- Narodna in univerzitetna knjižnica. (2020a). *Poročilo o delu knjižnice: priročnik za izpolnjevanje statističnega vprašalnika*. https://bibsist.nuk.uni-lj.si/common/files/metodologija/prirocnik_za_meritve.pdf
- Narodna in univerzitetna knjižnica. (2020b). *Slovenske knjižnice v številkah. Visokošolske knjižnice: poročilo za leto 2019*.

Strokovne podlage in izhodišča za prenovo strokovnih standardov in priporočil za visokošolske knjižnice

Neal, J. G. (2011). Prospects for systematic change across academic libraries. *EDUCASE review*, 46(2), 10–11. <https://er.educause.edu/-/media/files/article-downloads/erm1129.pdf>

Oakleaf, M. (2010). *The value of academic libraries: A comprehensive research review and report*. Assoc of Cllege & Rsrch Libr. http://old.libraryassessment.org/bm~doc/Bowlby_Rayna_2012.pdf

Petermanec, Z. in Legat, D. (13. 6. 2018). *Visokošolske knjižnice v luči kvalitativnih kazalnikov delovanja* [Predstavitev prispevka]. Strokovno srečanje »Visokošolske knjižnice: primeri dobrih praks in novosti«, Ljubljana.

Pinfield, S., Cox, A. in Rutter, S. (2017). Mapping the future of academic libraries: A report for SCONUL. <http://eprints.whiterose.ac.uk/125508/1/SCONUL%20Report%20Mapping%20the%20Future%20of%20Academ%20Libraries%20-%20published%20version.pdf>

Poslovník kakovosti Univerze na Primorskem (2019). Univerza na Primorskem. <https://www.upr.si/sl/resources/files/univerza/kakovost/op04poslovník-kakovosti-up.pdf>

Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003). *Uradni list RS*, št. 73/2003, 70/2008 in 80/2012. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV5163>

Principles and guidelines for Australian higher education libraries (2016). Council of Australian University Librarians. <http://www.caul.edu.au/sites/default/files/documents/best-practice/principles-guidelines2016public.pdf>

Pušnik, M. (27. 9. 2018) Strategija razvoja slovenskih visokošolskih knjižnic [Predstavitev prispevka]. Strokovno posvetovanje sekcij ZBDS »Standardi in knjižnice«, Maribor. http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2013/izvlecek_pusnik2018.pdf

Raju, J. (2014). Knowledge and skills for the digital era academic library. *Journal of Academic Librarianship*, 40(2), 163–170. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S009913331400024X>

Rowlands, I., Nicholas, D., Williams, P., Huntington, P., Fieldhouse, M., Gunter, B., Withey, R., Jamali, H. R., Dobrowolski, T. in Tenopir, C. (2008). The Google generation: the information behaviour of the researcher of the future. *Aslib proceedings*, 60(4), 290–310. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/00012530810887953/full/pdf?title=the-google-generation-the-information-behaviour-of-the-researcher-of-the-future>

SIST ISO 2789:2013. Slovenski standard. Informatika in dokumentacija – Mednarodna statistika za knjižnice. (2013). Slovenski inštitut za standardizacijo.

SIST-TP ISO/TR 11219:2013. Slovenski standard. Informatika in dokumentacija – Kakovostni pogoji in osnovna statistika za zgradbe knjižnic – Prostor, funkcija in oblikovanje. (2013). Slovenski inštitut za standardizacijo.

SIST ISO 11620:2015. Slovenski standard. Informatika in dokumentacija – Kazalci uspešnosti knjižnic. (2015). Slovenski inštitut za standardizacijo.

SIST ISO 16439:2015. Slovenski standard. Informatika in dokumentacija – Metode in postopki za ocenjevanje vpliva knjižnic. (2015). Slovenski inštitut za standardizacijo.

Sklep o ustanovitvi javnega zavoda Narodna in univerzitetna knjižnica. (2003). *Uradni list RS*, št. 46/2003, 85/2008 in 30/2019.

Smernice za oblikovanje, sprejem, sprejem, spremljanje, spreminjanje in preklic področnih strokovnih priporočil (strokovnih standardov). (2018). Nacionalni svet za knjižnično dejavnost RS. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/DEDISCINA/NSKD/Drugi-dokumenti-in-gradiva/b00759cdc8/NSKD_SmerOblikStand29102018.pdf

Standards for libraries in higher education (2018). American Library Association. <http://www.ala.org/acrl/standards/standardslibraries>

Strokovne podlage in izhodišča za prenovo strokovnih standardov in priporočil za visokošolske knjižnice

Strokovni kriteriji in merila za visokošolske knjižnice: knjižnično informacijski sistem univerze. (1989). Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (za obdobje 2012–2020). (2012). Nacionalni svet za knjižnično dejavnost RS.

<https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/Zakonodaja-ki-ni-na-PISRS/Kulturna-dediscina/227e7d803a/Strokovni-standardi-in-priporocila-za-organizacijo-delovanje-in-evalvacijo-visokosolskih-knjiznic.pdf>

Strokovni standardi in priporočila za visokošolske knjižnice (za obdobje od 1. junija 2021 do 31. maja 2030): osnutek. (2021). Nacionalni svet za knjižnično dejavnost RS.

Univerzitetna knjižnica Maribor. (2012). *Kvalitativni kazalci knjižnične dejavnosti na UM.*

<https://ukm.um.si/sites/default/files/u5/doc/SurveyMonkey%20-%20Survey%20Results.2.pdf>

Valentinič Murovec, V. (2020). *Evalvacija organizacije in delovanja visokošolskih knjižnic: primer Univerzitetne knjižnice Univerze v Novi Gorici.* Univerza v Novi Gorici. <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-F6B45RBB/dca47ae9-3da2-463c-aa14-11662d3883f2/PDF>

Vilar, P., Južnič, P. in Bartol, T. (2015). Information behaviour of Slovenian researchers: investigation of activities, preferences and characteristics. *Information Research*, 20(2), paper 670.

<http://informationr.net/ir/20-2/paper670.html#.YEM9ho5KhPY>

Vilar, P. in Južnič, P. (2017). Central Humanist Library at Faculty of Arts, University of Ljubljana: yesterday–today–tomorrow?. *Information and Learning Science*, 118(1-2), 90–106.

<https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/ILS-04-2016-0026/full/pdf?title=central-humanist-library-at-faculty-of-arts-university-of-ljubljana-yesterday-today-tomorrow>

Vilar, P. in Zabukovec, V. (2017). Using e-materials for study: students' perceptions vs. perceptions of academic librarians and teachers. *Information Research*, 22(1), paper isic 1619. <http://informationr.net/ir/22-1/isic/isic1619.html>

Zakon o knjižničarstvu (ZKnj). (1982). *Uradni list RS*, št. 27/82, 42/86, 8/90, 75/94 – ZUJIPK, 29/95 – ZPDF.

<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO81>

Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1). (2001). *Uradni list RS*, št. 87/2001, 96/2002 – ZUJIK, 92/2015.

<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO2442>

Zakon o standardizaciji (ZSta-1). (1999). *Uradni list RS*, št. 59/1999.

<http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO2007>